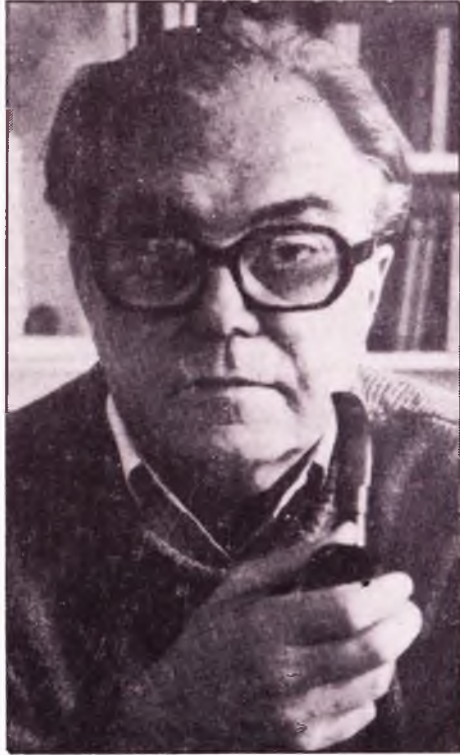

Max Frisch

GÜNCE

Türkçesi

Rezzan Algün Edeltrud Özdemir

Gündoğan

Max Frisch

GÜNCE

Max Frisch

GÜNCE

Çevirenler

Rezzan ALGÜN

Edeltrud ÖZDEMİR

GÜNDOĞAN YAYINLARI

1990

ANKARA

Gündoğan Yayınları: 90.22

Edebiyat Dizisi: 12.4

Düzeltili: Rezzan ALGÜN Edeltrud ÖZDEMİR

Kapak Düzenleme: Gündoğan Grafik

Dizgi: UDK Yayınları - 229 58 64

Baskı, Cilt:Feryal Matbaacılık

Copyright: Gündoğan Yayınları

ISBN: 975 520 019 3

Max Frisch, edebiyatçı kişiliğinin de vermiş olduğu duyarlılıkla insanlık aleminde yaşadığı, bazen dışa çıkmayı becererek olayları bir seyirci gibi izlediği, bazen de bilinç düzeyinin derinliklerinde duyumsadığı yaşantıları, alışagelmış günce tekniğinden farklı bir biçimde, zaman zaman Alman dilinin anlatım olanaklarını "Ama bu böyle söylenmez ki" dedirtecek denli zorlayarak aktaran bir yazardır. Onun bu yapıtıyla sürdüreceğiniz diyalogda yer yer anlatım tekniklerine ya da diline duyulabilecek yabancılaşılmaya açıklık getirmek amacıyla, Frisch'in edebi kişiliği, güncesinin özellikleri, çeviri eylemine yaklaşım biçimi ve bizim çeviri anlayışımıza ışık tutmak istiyoruz. Umarız bu "zor insan"la çeviri düzeyinde yaşadığımız birliktelik boyunca karşılaştığımız zorlanmalara hoşgörüyle yaklaşmanıza yardımcı olur.

Dünya edebiyatı platformunda İsviçre edebiyatını temsil eden büyük ustalardan biri olan Max Rudolf Frisch, 15 Mayıs 1911'de Zürih'te doğar. 16 yaşında büyük bir hevesle yazarlık mesleğine atılan yazar, 1933 yılında babasını kaybetmesi üzerine Germanistik eğitimini yarıda keserek çeşitli gazetelere spor ve gezi röportajları hazırlamaya başlar. Görevi gereği Avrupa'nın çeşitli ülkelerine ve Sibiryaya gider. 1936-1940 yılları arasında mimarlık eğitimi yapan Frisch, bunu izleyen 15 yıl boyunca yazarlık etkinliğinin yanı sıra bu baba mesleğini de sürdürür. Mimarlık onun için yalnızca bir geçim kaynağı değil, aynı zamanda edebi yaratıcılığına çevre, mekan ve insan ilişkisine açıklık getiren bir unsurdur. Önemli bir proje ya-

rışmasını kazanarak ulaştığı maddi refah sonucu mimarlığı bırakıp özel ilgi duyduğu alanlara yönelir. Belki, öteki çağdaş İsviçre yazarlarının da dile getirdikleri 'küçük ülke insanı' olmanın yol açtığı o darlık duygusunu aşmak ve ufkunu genişletmek için, İkinci Dünya Savaşının bitiminden sonraki yıllarda Avrupa'yı, Doğu'yu ve Amerika'yı gezer. Halen Zürih yakınlarındaki Küsnacht'ta ve Tessin kantonundaki Berzona'da yaşamaktadır. Yazarlık ve mimarlık gibi iki farklı uğraşı ve yönelme biçimi, Frisch'in genel tutumunun simgesidir. Dengeli ve sağlam bir vatanseverliğin yanısıra bir "gurbet özlemi" çeker.

"Memleketimiz ne kadar küçük. Dünyaya özlemimiz, büyük ve açık ufuklara olan gereksinimiz, yelken direklerine, dalgakıranlara, kum tepelerindeki otlara, güneşte ıslıl ıslıl yanan su kanallarına, açık deniz üzerindeki bulutlara!" (Günce (1946-49), 25)

Kendisini hem bir İsviçre vatandaşı hem de bir yabancı olarak görür. İlk bakışta birbirine zıt olan bu iki gerçek, hem oraya ait olmama duygusunun hem de doğduğu kent ve oradaki insanlarla zaman zaman gerginleşen ilişkilerinin ifadesidir. (Öffentlichkeit als Partner, Reden u.s., 51)

Max Frisch, mesleki alandan ziyade politik alanda yalnız kendi düşüncesine değer veren dar görüşlülüğe karşı aşırı duyarlıdır. Sürekli olarak milliyetçiliğe karşı çıkar; ancak, savunmasını yaptığı bu 'yabancılık', İsviçre milliyetçiliğinin kendine has özelliklerinden bir kaçış değil, ülke insanının özelliklerini yargılamadan, onu olduğu gibi kabul ederek, ülkesini ve dünyayı vatanı olarak görmektir. Bunlar onun için birbiriyle çelişen şeyler değildir. Eserlerinin ana temalarından biri olan kozmopolit olma ve kendi insanının özelliklerini şartsız kabul etme, onun her iki tarafa olan dürüstlüğünün birbirini tamamlayan iki yönüdür.

Yaşamında tanık olduğu katı kalıpları aşarak, daha neler yapabileceğini saptamak için çıktığı yolculuklardan edindiği deneyimler, onu giderek donuklaşan Doğu-Batı ideolojileriyle mücadeleye iter. Ve günümüz edebiyatının görevi bu olmalıdır kanısına varırır:

"Dünyadaki silah birikimini kalemimizle yok edemeyiz, ama iki tarafça da savaş yöntemi olarak kullanılan boş laf yığınlarını allak bullak edebiliriz. Yazar olarak yoruma yer vermeyecek kadar net ve kesin olmakla, yani somut olmayı başarabilmekle, yetenekli kişiyi sanatçı katma çıkaran ve canlıya karşı gösterilen bu dürüstlikle, çıkarıcı olmamayı başardığımız oranda yapabiliriz onu!" (Öffentlichkeit, 46)

Nesir ve dramlarında işlediği bir başka tema da, insanın varoluşu ve yetenekleri sorusuna getirdiği yeni bir yaklaşım biçimidir.

"İnsan kendi kendisine yabancılaşıyor; onun gerçek benliği şablona benzer karikatürlerle örtülüyor. Bu şablonları kişinin birlikte yaşadığı insanlar hazırlıyorlar. İnsan gerçekte kim olduğunu nasıl ispatlayabilir? Ben yapamam. Acaba ben kim olduğumu biliyor muyum?" diyor. Frisch 'Stiller' (1954) adlı romanında. 'Mein Name sei Gantenbein' adlı romanının konusu ise, her insanın er veya geç kendi yaşamı sandığı bir hikaye bulduğudur. Eserlerinde 'taslak biçimine özel bir eğilim gösterir. Edebi bir tür olan günceleriyle de bunu doğrular. Taslağa duyduğu eğilimin yanı sıra, fragmanları, alışagelmış bağlam bütünlüğünü parçalamayı tercih etmesi, tamamlanmamış olanı dokunaklı ve esprili bir biçimde vurgulama, onun için mümkün olan yegane ifade biçimidir artık. Ona göre güncenin sonu yoktur. Günce, artık bir bütünlüğü olmayan yada henüz bir bütünlüğe varmaktan çekinmenin ürünüdür. Ayrıca kendi içinde 'tamamlanmış' olduğu için

de, duyarsızlığa yol açan her tür katılığa karşı çıkan bir düşünce yapı-sına en uygun edebiyat biçimidir. Günceyi çok benimsediği için, bu türün biçimsel özelliklerini romanlarında da kullanmıştır.

"Blätter aus dem Brotsack" adı ilk güncesini 1950 yılında yayımlar. 1946-1949 yıllarına ait olan güncesini 1950'de 1972'de de 1966-1971 yıllarını kapsayan üçüncü güncesini yayımlar.

İlk iki güncesinde yaşamına ilişkin izlenimlerini, kendi günlük yaşantısından kesitler de vererek, gazeteciliğini anımsatır tarzda rapor ederken, son güncesinde, anlatılanı okuyucuya tamamlatmayı dener. Buna bağlı olarak da taslağa benzer bir biçim yaratma eğilimindedir ve eserin tümü bu taslak biçimine eğilimin somut bir örneği niteliğindedir. Bugüne kadar edebiyatta fazla alışılmış olmayan anket, sorgulama, el kitabı gibi edebi biçimlerin bir arada kullanılmasının yanı sıra, edebi taslaklar, gazete alıntıları, anlatılar ve broşürlerin de görülmesi, yazarın en azından biçimsel olarak bu tamamlanmamışlığı, sadece taslak olarak öne sürülmüşlüğü, vurgulu bir biçimde hissettirmesinin göstergesidir. Bu yazılar birbirlerinden biçim ve konu yönünden olduğu gibi sunulan çeşitliliği bir başka yolla da hissettirmek için, farklı yazım biçimleri ve yazı karakterleriyle kaleme alınmışlardır. Böylece yeni bir hikaye anlatma biçimi geliştirilmiştir. Kendisi sadece bir taslak yaratarak hikayenin akışına ilişkin ip uçları verir ve bu yolla okuyucunun aktif olarak olaya katılmasını, bizzat fikir üretmesini ister. Yazar olarak, bağlantıları kurmak, soruları yanıtlamak yerine, okuyucuyla yer değiştirip soruları üreten konumuna geçer. Soruları, yanıtlaması da okuyucuya aittir.

Yazarın bu son güncesi, içerik olarak da diğerlerinden farklılık gösterir, kurgu ve düz yazılardan oluşan

bir eserdir. Yapıtın taslak karakterine işaret eden bir başka önemli özellik de noktalama işaretlerinde görülür: Çift ya da tek tireler, nokta yerine sık sık noktalı virgül kullanma, ard arda paragraf yapma, başlanılan ifadeyi tamamlamak yerine, yarıda kesip üç nokta koyma v.b. yazarın kasıtlı olarak takındığı tutum olan tamamlanmamış duygusu veren yapıtı, okuyucuya tamamlatma eğiliminin işaretidir. İçerdiği teknikler onu takip eden yapıtlarda da kullanıldığından, bu günce onların adeta bir habercisi olduğu için de ayrı bir anlam taşır. Edebi yaratıcılığında taslağa benzer olana ve günceye büyük bir ciddiyetle eğilen, bilinçli bir yaklaşımla kendisini amacına ulaştırarak biçimsel özellikler yaratan ve üslup özelliklerine, en az aktardığı konu kadar önem veren Frisch, acaba edebi çeviri hakkında ne düşünüyor? Prof. Dr. Gürsel Aytaç 1989'da İsviçre'de Max Frisch'le yaptığı görüşmede, yazarın edebi çevirilere çok önem verdiği, kullandığı tüm anlatım tekniklerini özenle seçtiği, kitaplarının estetik ilkesini dil ve kurguyla sağlamağa çalıştığı için, üslup özelliklerinin çeviriye mutlaka yansıtılması gerektiğini vurguladığını belirtiyor. Yazar, bir kitabının Fransızca çevirisine ilişkin olarak şöyle diyor:

"Kitabı şöyle bir açtım, bütün cümlelerin aynı uzunlukta olduğu, gözüme çarpan ilk şey oldu. Ben böyle yazmam ki!" (Gürsel Aytaç, "Max Frisch'le Edebi Çeviri Üzerine", s. 80)

Gürsel Aytaç, serbest ve metne bağlı çeviri üzerinde yoğunlaşan sohbetlerine ilişkin görüşlerini şöyle sürdürüyor:

"Çeviri sanatında artık beylik sayılan iki yolu konuştuk: 1. Yabancı eseri, yabancılığını silecek biçimde ana diline aktarmak. 2. Çeviride yazarın dünyasını, deyiş biçimini, yabancılığını hissettirmekten korkmayarak, hatta tam tersine bunu yansıta-

rak çevirmek. Max Frisch kesinlikle ikinci yolu edebi çeviri için doğru buluyor. "Rilke'yi düşünün," diyor. "onun romanının anlatı özelliklerini yansıtmayan bir çeviri geçerli olabilir mi? Bizde böyle demezler, bizde bu yoktur, deyip kendince uyarlamalar saçma ..." (s.80)

Farklı kültür ve düşünce yapılarını yansıtan edebi yapıtları tanıtmada çevirinin üstlendiği görev, ancak ciddi bir sorumluluk bilinciyle birleşirse hakkıyla yerine getirilmiş olur. Tüm farklılıklar bir yana, söz konusu yazarın, hele hele biçime çok önem veren bir yazarın, ne söylediğinin yanı sıra, bunu nasıl dile getirdiğini göz ardı ederek aktarmak, hem o yazarı hem de çevirinin üstlendiği bu toplumlar arası sorumluluğu hafife almak olur. Yukarıdaki alıntıdan anlaşılacağı üzere, Max Frisch de bu konuya büyük hassasiyet göstermektedir. Çeviri eylemindeki düsturu, yazarı, mesajı ve özgün üslubuyla bir bütün olarak aktarmaya azami derecede özen gösteren bizler, bu noktadan hareket ederek size bu yabancılığı hissettirmekten kaçınmadık. Bu çeviri yapıtta zaman zaman alışagelmışin dışına çıkan anlatım biçim ve teknikleriyle karşılaşmanız bundandır. Ayrıca, çevirmen her ne kadar söz konusu dil ve kültürlerle vakıf olsa da, daha sağlıklı sonuçlar alabilmek için edebi çevirilerin söz konusu kültürlerin temsilcileri ve o edebiyatların eğitimini almış uzmanlarca yapılmasının yararına inanıyoruz. Gerçi bu tür çalışmalar dünyanın her yanında sürdürülmekteyse de, söz konusu koşullar her zaman sağlanamadığından henüz fazla yaygınlaşmamıştır. Belki aynı dil ailesinden gelen ve kültürleri birbirine çok yakın olan toplumların dillerindeki yapıtların aktarılmasında değil, ama Türkçe ve Almanca gibi ayrı dil ailelerinden gelen, farklı kültür ve düşünce yapılarını yansıtan yapıtların çevirisinde bu gereksinim daha fazla hissedilir. Kültürleri birbirine

yaklaştırmada, dolayısıyla milletlerin birbirine daha anlayışla bakmalarını sağlamada köprü oluşturan edebi çevirinin, ona verilmesi gereken bu değeri çoktan hak ettiğine inanarak giriştiğimiz bu çalışmadan büyük zevk aldık. Siz okurlarımızın da aynı zevki tatmamızı umarız.

Kaynakçalar:

Aytaç, Gürsel: Çağdaş Alman Edebiyatı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983

Aytaç, Gürsel: "Max Frisch'le Edebi Çeviri Üzerine", Edebiyat Yazıları I, Gündoğan Yayınları, Ankara 1990

Kuruyazıcı, Nilüfer: "Der Hang zum Skizzenhaften bei Max Frisch", İzmirer Colloquien Schweizer Literatur der Gegenwart, Bd. 2.2 Vorträge, İzmir 1987

Martini, Fritz: "Deutsche Literaturgeschichte, Alfred Körner Verlag, Stuttgart 1970

Welzig, Werner: Der Deutsche Roman im 20. Jh., Alfred Körner Verlag, Stuttgart 1967

Max Frisch
GÜNCE
(1966-69)

1.

Siz ve tüm tanıdıklarınız yok olduğunda bile insan neslinin devam edip etmemesiyle gerçekten ilgilendiğinizden emin misiniz?

2.

Niçin? Anahtar sözcükler yeterli.

3.

Kaç çocuğunuz sizin iradeniz dışında dünyaya geldi?

4.

Kiminle hiç karşılaşmamayı tercih ederdiniz?

5.

Kendisi farkında olsun olmasın haksızlık ettiğiniz biri var mı? Ve bundan dolayı daha çok kendinizden mi yoksa ondan mı nefret edersiniz?

6.

Kusursuz bir hafızaya sahip olmak ister misiniz?

7.

Hastalık, trafik kazası vs. nedeniyle ölümü sizi umutlandıracak politikacının ismi ne? Yoksa hepsini yeri doldurur olarak mı görüyorsunuz?.

8.

Şimdi hayatta olmayanlardan kimi tekrar görmek istersiniz?

9.

Kimi istemezsiniz?

10.

Başka bir ulusa (kültüre) ait olmayı tercih eder miydiniz?

Hangisine?

11.

Kaç yaşma kadar yaşamak isterdiniz?

12.

Bugün size doğru gelen şeyi emretme yetkiniz olsaydı, çoğunluğun muhalefetine rağmen bu emri verir miydiniz? Evet ya da hayırla cevaplayınız!

13.

Size doğru gelmesine rağmen bu emri vermenizi engelleyen şey nedir?

14.

Bir gruptan mı yoksa belli bir kişiden mi daha kolay nefret edersiniz ve yalnız olarak mı yoksa grup olarak mı nefret etmeyi tercih edersiniz?

15.

Daha da akıllanacağınız görüşünden ne zaman vazgeçtiniz, yoksa halâ aynı görüşte misiniz? Yaşınızı belirtin!

16.

Kendinize yönelttiğiniz eleştiri sizin için tatmin edici oluyor mu?

17.

Sizce, neyinize güceniyorlar? Siz hangi özelliğinize kıızıyorsunuz? Ve bunlar farklı şeylerse hangisi için daha kolay özür diliyorsunuz?

18.

Bir an için doğmamış olduğunuzu düşünseniz, bu düşünce sizi rahatsız ediyor mu?

19.

Ölümler aklınıza geldiğinde, ölmüş olan kişinin size bir

şey söylemesini mi yoksa sizin ona bir şeyler söylemenizi mi tercih edersiniz?

20.

Sevdiğiniz biri var mı?

21.

Bunu neye bağlıyorsunuz?

22.

Diyelim ki, kimseyi öldürmediniz: Niçin hiç böyle bir şey yapmamış olduğunuzu kendinize nasıl açıklıyorsunuz?

23.

Mutlu olabilmeniz için eksik olan şey nedir?

24.

Neye müteşekkirsiniz?

25.

Ölmüş olmayı mı yoksa sağlıklı bir hayvan olarak bir süre daha yaşamayı mı tercih edersiniz? Hangi hayvan olarak?

İstatistik

İsa'nın doğduğu yıllarda ortalama insan ömrü yalnızca 22, idi, Martin Luther zamanında artık 33,5, 1900'lerde daha da yükselerek 49,2 olmuştu, günümüzde ise 56,7 yıldır. Ömrün uzaması aynı zamanda yaş sınıflarının yer değiştirmesi anlamına geliyor. 1900'lerde gençler (yirmi yaşına kadar olanlar) nüfusun % 46'sını oluştururken, 1925'te ancak % 36'sını, 1950'de ise % 31'ini oluşturuyordu, 1975 yılında da bu oranın % 28 olacağı tahmin ediliyor. Diğer taraftan yaşlıların oranı yükseliyor (altmış yaşının üstündekilerin); 1900'lerde nüfusun henüz % 7'sini oluşturuyorlardı, 1975'te ise % 20'sini meydana getirecekler.

BODEGA GORGOT

Şayet karısı lafını kesmiyorsa, artık dinlemediğini, adam konuştuğu zaman canının sıkıldığını kim olsa görür. Adam kuyumcu. Yaptığı iş beğeniliyor. Takdimnamesini (1939 yılı yöresel sergisi) duvardan indiriyor. Bir çırak ve iki kalfa bunu farkediyor. Neyi acaba? Bunu bilmiyorlar ama farkediyorlar: İhtiyar, bu işi daha iyi yapabildiğini onlara ispatlaması gerektiğini düşünüyor. Bu ispatı yeterli olsa da onu çıldırtıyorlar. Şimdi artık hemen her akşam Bodega'da oturuyor. Sakalları yeni bitmiş delikanlılar, onların çözükle saçlı, pantolonlu kız arkadaşları vs., bunların akşam üstü saat beşte işte olmamaları onu rahatsız etmiyor. Bodega gündüzleri de karanlık. Gençliğinde çalıştı; arda kalan tek şey de bu. Daha sonra tekrar atölyesine gidiyor. Bir defasında karısı da Bodega'ya gelir, adam içmiştir ve çarpık bir görünüşü vardır. Karısının başka türlüünü beklemediğini bilir. Kadın elini onun elinin üstüne koyar, kuyumcuyu eve götürür. Adamın babası ilkököl öğretmeni idi. Bazı konularda, mesala politika hakkında karısından daha fazla bildiği kesin, bazı konularda da daha az; bu sonuncusu ona yeter. Karısı onun politika konusundaki bilgi ve görüşlerine ilgi göstermediği zamanlar, kendine olan güvenini yitirir. Kadın, Trotzki'nin vurulduğunu iddia edince karşı gelir, ama onu inandıramaz; sonra bir kitaba bakınca da onun kendisini şüphede bırakabilmesine hiddetlenir. Artık haftalardır Bodega'ya gelmiyor. Belki de karısının bilmediği başka bir meyhaneye buldu. Kadın anaokul öğretmeni, vaktiyle kendi çocukları yüzünden mesleğini bırakmıştır; kuyumcunun hesap işlerine bakıyor, ki bu da çok yorucu değil; yeri doldurulmaz bir kadın. Adam sonra tekrar Bodega'daki yuvanlık masada oturuyor; yeni yetmelere bakıyor, içiyor, kimseyle konuşmuyor. Eline bir gazete alsa, sanki hepsini önceden okumuş gibi bir duyguya kapılıyor. Belki de karısı onu terketti. Orada öyle suskun otururken yaptığı şey: kendini müdafaa etmek. İşte, kendi emeğiyle bir dükkan açtı, işte, yaptığı iş meslektaşları tarafından takdir görüyor vs. İki çocuğu, ikisi de artık büyümüş ve meslek-

lerini ellerine almışlar, babalarının onların saygısına muhtaç olduğunu farkındalar; kendini övmesi onların işini zorlaştırıyor. Karısı onu terketmedi; kuyumcunun kendisine ihtiyaç duyduğunu biliyor ve metanetle kaderine katlanıyor. Yaşı kırkın üstünde. Artık hiçbir şey değişmez. Aslında karısının hayatını tasavvur etmekten bile uzak. Kadın alış veriş çantasıyla Bodega'ya geliyor ve o da bir Clarete¹ içiyor. Belki de çok önceleri, hatta ilk gece, kadın onun güven duygusunun sarsılabileceğini fark etmişti. Adam, çapkın olarak tanınırdı; kadınlardan yana şanslıydı vs. Kürek çekmekteki yeteneğini göstermek için, onu bir kayık gezisine ikna etmişti, yağmur yağmaya başlayınca da başarısızlığa uğradığını hissetmişti. Şimdiki başarısızlığı ise aralarındaki ilişkiyi hiç değiştirmiyor, tam tersine güçlendiriyor. Bodega'da içtikleri şarabın ücretini ödeyişi, karısının alış veriş çantasını eline alışı ve ona mantosunu tutuşu, "Hadi, gel artık!" demeye cesaret edemeden bekleyişi ve kadının eldivenlerini unutmak üzere oluşundan dolayı kendini bu denli sorumlu hissediyi -

BERZONA

Sınırdan birkaç kilometre uzakta olan köyün nüfusu, İtalyanca konuşan 82 kişiden ibaret; restoranı yok, vadideki anayoldan uzakta, sapa bir yerde olduğu için barı bile yok. Şehirden gelen her misafir hemen: Ah, bu hava! Sonra biraz çekinerek: Ve bu sessizlik! der. Arazi yokuş: o alışılmış duvarlı setler, kestane ağaçları, orada zor bela yetişen bir incir ağacı, vahşi böğürtlen tarlaları, iki büyük ceviz ağacı, dikenler vs. Yılanlardan sakınmalı! Yıllardır burada oturan Alfred Andersch, küçük yapıyı gösterdiğinde, kalın duvarları ve şimdilerde stüdyo haline getirilmiş olan kule şeklindeki ahır ve çiftlik evi bakımsız durumdaydı,

1) Clarete: Rose Şarap

damlar granit kaplıydı. Val Omsernone vadisi düz değil, ortasında bu güne kadar hiç inmediğimiz derin ve vahşi bir yar var; yamaçları ormanlık, onun üstü de sanırım zamanla insana tek düze gelecek kayalıklar. Kışın burayı daha çok severim. Yerli halk, Milano piyasasında birden, Japon malı sepetler, şapkalar ve çantalar ortaya çıkıncaya kadar geçimini sepetçilikle sağlıyordu; o zamandan bu yana giderek fakirleşen bir vadi.

NIYET

Tabii insan yurt dışında (Roma) beş yıl geçirdikten sonra, kendisini yeni görüşlere götürmeyince anmaya değer bulmadığı pek çok şeyi daha açık seçik görür; böyle bir durum da şimdiye kadar söz konusu olmadı. İsviçre hakkında, en azından kamu oyuna yönelik olarak, artık beyanatta bulunmamaya niyet edişimin nedeni de bu.

Gerçekten de İsviçre'de oturan yabancıların bu ülkeye daha olumlu baktıklarına sık sık rastlıyoruz. Temele inen her çeşit eleştiriden çekiniyorlar, bizim kendimizi eleştirişimiz onları daha çok rahatsız ediyor, eleştiriye ilişkin şeylerin dışında kalmak istiyorlar. Sırdaş hesap sistemiyle çalışan İsviçre bankalarından başka, onlara çekici gelen ne? Anlaşılan daha bir sürü şey var: Manzara, Avrupa'daki merkezi konum, temizlik, paranın değerini koruması, daha az ölçüde olmak üzere de insanlar (bu konuda bazen aşağılayıcı klişelerle kendilerini ele veriyorlar), ama her şeyden önce de sorumluluktan yoksun hürriyet çekiyor onları: Parası ve belgeleri tamam oldu mu ve değişiklik de aramadı mı, insanın burada işi yolunda demektir. Yabancılar polisi kendilerini rahatsız etmediği sürece, İsviçre'deki yabancıların İsviçre hakkında söz konusu edecekleri bir şey yoktur. Keyfini çıkardıkları şey: Tarihsizlik konforu.

İsviçre hakkında bundan böyle hiçbir şekilde görüş beyan etmeme sözü ne yazık ki daha şimdiden tutulamadı. ("Küçük bir üstün ırk bir tehlikeyle karşı karşıya olduğunu hissediyor: İşçi istendi, insanlar geliyor.") Vatana dönüş belki de fazla erken oldu.

CASA DE VENDERE

Konu şu: Bir villa uzun zamandır terk edilmiş durumda, sahiplerinin nerede olduğu bilinmiyor. Ev sakinlerinin masayı bile toplamadan öylece kalktıkları izlenimi uyanıyor: Sahanda-ki pilav küflenmiş, açılmış bir şarap, taşlaşmış ekmek artıkları. Elbiselerini bile almamışlar, ayakkabılarını, şahsi eşyalarını da. Hesabı ödeyecek kimse bulunmadığı için ancak haftalar sonra ışık söndü; bu dikkati çekti O arada bazı şeyler çalındı; evin giriş kapısı kilitli değildi; üzeri naiv kabartmalarla süslenmiş cümle kapısı, onun üzerinde trabzanı paslanmış bir balkon, yeşil jaluziler şimdi kapalı, yoğurtlu ahududu rengindeki sıvası parça parça dökülmüş. Bahçede bir tabela var, üzerinde CASA DE VENDERE (Satılık) yazıyor, duyduğum kadarıyla yıllardan beri.

KUYUMCU

Adamın sonu kötü olacak. Bodega'da otururken bunu biliyor. İspanyol garson Clarete'yi masaya koyarken, başka yere bakıyor, yandaki masayla ilgileniyor hemen. Adamın babası kalpten gidiverdi; otobüste. Kuyumcuyu eskiden tanıyan biri Bodega'ya gelse, orada daha fazla kalmayıp tanıdık oturur oturmaz parayı masaya bırakıyor. Bir çırağın kendisini neden bu denli üzebildiğini bir türlü kavrayamıyor. Vaktiyle sanat okulunu bitirmiş bir genç olarak yurt dışında (Strassburg) çalışmıştı; 1939'da geri döndü. Çırağı bıraktı ve bir başkasını işe aldı: bu da musluğu tam kapamıyordu. Galiba müşkülpesent, yalnızca a-tölyesinde değil; 27 yıl merceklerle çalıştıktan sonra! İşten

eve döndüğünde kirli bir mutfığa tahammülü yok. Örneğin. Bazen yangın çıkarmayı düşünüyor. Karısı onun kirli bir mutfığa tahammül edemediğini biliyor ve bunu kendine dert etmesini de çok gülünç buluyor. Bodega'daki İspanyol garson ona iyi davranıyor, ama tüm öteki müşterilere olan tutumundan daha kayıtsız. Karısına, mutfığı düzenli tutmasını söylemeye cesaret edemiyor. Karısı bunu eskiden de hiç yapmazdı; besbelli iktidarsız bir adam olduğu için daha da duyarlı oldu. Bu iş onu tam anlamıyla iğrendirdiğinden, bulaşıkları öyle günlerce orada bırakmaması konusundaki ricası bile gerilime yol açıyor. O diplomalı anaokul öğretmeni, hizmetçisi değil ki. Mutfak tartışmaları her zaman adamın kendi gülünçlüğüünün bilincine varmasıyla sonuçlanıyor; adam o noktaya gelince karısı ses çıkarmadan bulaşığı yıkıyor, daha önce asla. İçinde atölyesinin de bulunduğu dükkanı, yangının- özellikle gece yarısından sonra- büyük etki yaratacağı eski şehir merkezindeki bir sokakta. Kuyumcu evde yalnızken, bulaşığı yıkayıp kurular ve yerleri silerken, ortada karısının teşekkürünü gerektiren bir sebep olmadığını biliyor; apacık sitemdir yaptığı iş. Yine de ara sıra bu işleri yapıyor, çünkü yıkanmamış bulaşıktan iğreniyor. Niye başka bir adamla evlenmiyor? Kendisi yapmaz da karısının yıkamasını beklerse, özür dilememek için ken-dini tutmak zorunda kalıyor; gerçekten de kadın onun hizmetçisi değil. Bodega'daki ilk dubleden sonra kendini biraz iyi hissediyor; daha fazla içtiği nadir. Ama bu bir dublenin etkisi fazla uzun sürmüyor. Sonra, kalfalar gidince, tekrar atölyeye dönüyor; damlayan musluğu kapatıyor. Bir gün karısının tuttuğu muhasebe defterinde önemli bir hata yakalıyor; bundan ona hiç söz etmiyor. Onu incitse gözünde saygı kazanmıyor ki. Karısı bir haftalığına anne babasının yanına gitse, mutfaktaki yıkanmamış bulaşıklar onu rahatsız etmiyor; onları ancak karısının dönmesinden bir akşam önce yıkıyor. Geliri fazla değil ama yeterli. Karısının hiç bir zaman onun arzularını yerine getirme gereği duymadığını gösteren birşeyler bulunur nasıl olsa, mutfaktaki bulaşıklar olmasa da. Bunun bilin-

cide. Tabii ki bulaşık önemli değil. Bütün bunların bilincinde. Gülünç bir şey bu. Kadın kocasına üzülüyor. Onu Bodega'dan karşılamaya gitmiyor; kendisini Bodega'dan alsa bunu kısıtlama olarak görüyor. Zor biri. Hep böyleydi: Ne zaman hastalansa, karısı kendini paralar. Bu değişmedi. Eskiden arkadaşları vardı, artık onları hemen hiç aramıyor, çekiniyor, çünkü onu meşgul eden şeyler gülünç. Evlilikte, fikir tartışması denen şey sıkça görülür, ama o bu tür tartışmalardan kaçınıyor; o zaman hiç istemediği şeyleri söylüyor: Yıkanmamış bulaşık meselesi. Örneğin. Karısı zaman zaman gayret sarfediyor. Adam kamuyula ilgili konulara olan ilgisini (eski şehir merkezinin restorasyonu) yitirdi; gerçi Bodega'da oturduğu zamanlar "Tagesanzeiger"¹ okuyor. Gazetede yazan şeylerle onu ilgilendirenler kıyaslandığında, onunkiler gülünç. Haysiyetine dokunuyor bu durum. Günün birinde bir kundaklama olayı olsa, nedeni bu olacak. Vaktiyle hiçbir şeyi nefesine yedirmesine gerek yoktu; çapkın biri idi, kadınlardan yana şanslıydı, vs. Daha kısa bir süre öncesine kadar da pek çok şeyi nefesine yedirmesine gerek yoktu, çünkü böyle bir ortam mevcut değildi. Örneğin: Kadın Strassburg fotoğrafını duvardan indiriverdi, yok etti. Karısı şimdi hep, onun kendini gülünç duruma düşürmesinden korkuyor. Biri yanlış numara çevirip özür dilemeden kappayırse, alınıyor; öbürü kapadığı halde o hala "Ben Huber" diyor. Dükkanının arkasında (öğleden önceleri) neon lambasının altında, merceği göz çukuruna yapışmış oturuyor; müşterilerle karısı konuşuyor, o ise hemen hiç konuşmuyor, bazen bir müşteri bizzat kuyumcuyla konuşmak istese, müşteri yüzünü görmesin diye iyice masaya eğiliyor. Yaptığı yaka iğnelerini hala alanlar var. Genellikle hiç bir şey söylemiyor, hem de hiç, yalnızca, nasıl olup da her şeyi nefesine yedirebildiğine şaşıyor. Belki karısı kuyumcunun bunu hiç farketmediğini sanıyor. Sonra da her defasında "Evin kapısını gerçekten kapadın mı?" diye soruyor. Kuyumcu ona bazen sanki kendini asacak

1) İsviçre'de çıkan günlük bir gazete

duruma gelmiş gibi bakıyor. Garsonlardan biri, genç İspanyol da bunun farkında, kuyumcu paltosunu çıkarmaz olduğundan bu yana daha ilgilenir oldu onunla; başında da beresi var, hışırdayan bir kese kağıdından peynir ekmeğini çıkarıyor; anlaşılan akşamları evde yemiyor. Kuyumcu biriyle münakaşa edecek olsa, karısının kesinlikle öbürünün tarafını tutacağını biliyor; ne söylerse söylesin durum değişmiyor. Karısı hep onun iyiliğini istiyor ve adamın yaptığı her şey sanki hep yanlışmış gibi davranıyor. Adam bazen hayatına son vermek istiyor. Bodega'da kirli küllükler onu rahatsız etmiyor. Bir gün karısı ona "Bütün pisliğin sebebi sensin!" demek zorunda kalacaktır. Bunu kendisine ispatlamak mümkün. Her zaman en iyi yol hiç bir şey söylememesi. Tuvaletten çıktıktan bir saat sonra, pantolonunun düğmelenmediğini fark ediyor; belki de sık sık yaptığı şeydir bu da, kendisi hiç farketmemiştir. Paltosunun içinde kendisini daha emniyette hissediyor. Bodega'da, öğrenciyken duyduğu bir olayı hatırlıyor: Bir işçi, gırtlak kanserine tutulmuş bir maden işçisi, ağzına bir parça dinamit koymuştu; paramparça olan beyni Hecht meydanındaki sütünlara yapışmıştı. Tüyler ürpertici bir ölüm şekli istemişti. Ama kuyumcu böylesini istemiyor. Saat altıya doğru Bodega doluyor, kendisi o zaman kalabalık etmemek için gidiyor; paltoyu oturduğundan da gidişi farkedilmiyor. Gitmeden önce parayı masaya koyuyor. Başka bir olay da şu: Sanat okulu öğrenciliği sırasında, Wiedikon'da annesiyle oturuyordu. Bir gün banyoda dişlerini fırçalarken aşağıdaki banyodan alışılmamış bir ses duymuştu. Çok yüksek değil, sanki birinin çekiçle aynayı kırması gibi bir şey, tek fark, daha sonra şangırtı duyulmayışı idi; bir tabanca patlaması; iki saat sonra tabutu evden çıkarmışlardı. Yaş ilerledikçe insan daha sade bir ölüm istiyor. Albis'te¹ bu işe elverişli yerler biliyor; illa, çoluk çocuk, bir sürü insanın gezinti yaptığı pazar günü olması şart değil ya. Bazen, meselâ karısı "Konuşacağına düşün!" dediği zaman "kendimi assam" diye düşünüyor. Bodega'ya gelişleri giderek daha

1) İsviçre'de bir yer adı

da sıklaşıyor. Oturunca önce insanları gözden geçiriyor; sonra düşünmeye başlıyor. Ne acaba? Yuvarlak masadaki uzun saçlı yeni yetme, "Afiyet olsun!" diyor. Sonra yan masalardan birinden 'pısırik' dendiğini duyuyor. Kuyumcu her şeyi üstüne alınmamaya dikkat etmek zorunda; hemen her zaman dikkat etmek zorunda. (Yalnızca tuvaletten çıktığında değil.) Ömrü boyunca tiksindirici olmamaya gayret etti, ömür boyu tuvaletin penceresini hep açık bıraktı; trende uyumak istediğinde paltosunu hep yüzüne çekti. Şimdi Bodega'da herkes kuyumcuyu hemen hep paltoyla görmeye alışmıştır: Peynir, ekmek ve Clarete'yle yetinen bir ihtiyar. Evde karısının dediği gibi bir 'ahmak' değil, ama dikkat etmesi gerekli. Bodega'da parayı masaya bırakırken iki, hatta bir süre sonra üçüncü kez sayar oldu. Bir seyir kulesinden atlamak emin bir çözüm, ama bunu tasavvur ettiğinde: arkada kalanlar için tiksindirici, halbuki ömür boyu tiksindirici olmamaya gayret etti. Kuyumcu, bu işin kısa sürede gerçekleşmesi gerektiğinin bilincinde. Zürih yakınlarında (Adliswil) doğdu ve Zürih'te büyüdü, Mühlebach caddesini ve Mühle sokağını bilir tabii ki; buna rağmen tam da bu caddede yol soran birine yalnız bilgi verdi. Çok şükür ki karısı yanında yoktu. Televizyon seyrederek: onun fikirleri hiç inandırıcı olmuyor, o hep karısına inandırıcı gelmeyen kişileri tutuyor, örneğin Willy Brandt'ı. Bir defasında da hava gazı geldi aklıma: ama evde hava gazı yok. Karısı hep onun iyiliğini düşünüyor: Mesela insanlar arasına karışmasını. Sonra da hep onun konuştuğunu, başkalarını hiç dinlemediğini vs. söylüyor; kuyumcunun bildiği tek şey, ara sıra kendisi de bir şeyler söylediğinde, kimseyi ikna edemediği. Emin ve arkada kalanlar için iğrenç olmayan tek çözüm uyku ilacı, ama bunu da erkekliğine yakıştıramıyor; yine de son aylarda uyku ilacı biriktirmeye başladı, onları atölyesinde saklıyor. Ama bunun için de insanın o havaya girmesi lazım: korkmamak yeterli değil. Durup dururken öyle 30 uyku ilacını avuçlayıp ağzına atıveremez ki insan, her seferinde su ya da Chianti¹ içmek kaydıyla, ikişer üçer yutu-

1) Bir şarap cinsi

lur. Kuyumcu, havaya girmek için bir hiç yüzünden kavga çıkarsa (karısı yine günlük gazeteyi atmış) karısı olgun davranıyor. Hatta nerdeyse ana gibi; sonra da onun sevdiği yemeği pişiriyor, televizyonu açmasına izin veriyor. Adam da özür diliyor. Giderek daha da kötüleşen bu durumun sorumlusu karısı değil: 'Çocukluk' deniverir işte; karısı bunu onun ele aldığı anlamda söylememiştir. Onbeş yirmi yıl önce de böyle pek çok şey söylemişti, 'ahmak' dediği zaman bile kuyumcuya dokunmamıştı. Karısı böyle şeyleri kelime anlamıyla söylemez, aksi takdirde kuyumcuyla bir ömür boyu beraber olmazdı. Hala aynı yatakta yatıyorlar. Başkalarının yanında "Ona Karfunkel denmez, Karbunkel demek istiyorsun. "demek zorunda kalması karısının suçu değil.

Sadece maddi hatayı düzeltmekti niyeti; üstelik evdeyken de söylemişti bunu ona. Hiç ama hiç bir şey söyleyememek korkunç bir şey. Kadın bir gün şöyle diyor: "Şimdi de zevzeklik ediyorsun" ancak bunu söylediği için özür diliyor; öylesine söyleyivermiş - bunu bir daha asla tekrarlamıyor.

Ormanın kıyısındaki bir bankta otururken aslında artık bir karar verme gereği duyuyor: Şehrin manzarasını, Limmatı, kuleleri, Schlieren yakınındaki havagazı dağıtım merkezini, ormana giren sevdalı çifti seyretmek yetiyor ona. Kuyumcu uyku ilacını artık paltosunun cebinde taşımıyor. Altmışdört yaşına basacak. Beklediği nedir? Geceleri sürekli tualete taşındığına göre: her defasında bir yudum sıvı ile üç hap yutmak üzere on kerede yapılabilir bu iş. Ancak sonucundan emin olmak lazım. Bodega'ya gelmiyor artık (kuyumcuyu özleyen yok, ancak yokluğu hissediliyor: eski demir soba, odayı dolaşan soba borusu vs., iki- üç ihtiyar da aslında bu demirbaşlara dahil), birden şu Bodega'ya niçin gittiğini bilemiyor. Başlıklı kağıt siparişi veriyor ya da kendisine yeni bir kasket alıyor olması kuyumcunun ilk beyin kanamasına kadar beklemek istediği anlamına gelmiyor. O zaman çok geç olur. Sao 'Paolo'daki gelin Eylül'de Zürih'e gelecekle-

rini yazıyor; kuyumcu onun programına uymayacak, tekli-
fi çok iyi niyetli olsa da: bira hamuruna bulanmış kızar-
mış balıkların satıldığı Vierwaldstätte gölüne yapılan aile
gezileri. Karısı kuyumcunun fazla çalıştığı kanısında. Eğer
gece sürekli tuvalete taşınırsa sabahın dördüne kadar sürer
bu iş ve de sabah dokuzda kahvaltıya inmezse karısı
yardım çağırır, bir ambulansla sevk ederler onu. Ancak
akşama doğru yapmak lazım; ambulansın fazla erken gel-
memesi için çok geç kalmamak lazım; daha televizyonun
karşısında uykuya dalmamak için fazla erken olmamalı.
Ertesi gün kar fırtınası var; akşam saat 10'a doğru uyku
ilacı alma kararını açığa vurmamak için, günü her zaman-
ki gibi geçiriyor: öğleden evvel atölyede, öğleden sonra
Bodega'da, (son kez) her zamankinden fazla içmiyor,
TAGESANZEIGER'i okuyor, vakit geçirmek için. Kadının
fark ettiği tek şey onun yine Bodega'ya gittiği: "Halâ şu
Bodega'da sürtüyorsun." İnsan kendine hakimse hiçbir
şeyi nefesine yedirmesine gerek kalmaz; kuyumcu duymam-
ış gibi yapıp onun yüzüne bile bakmaksızın TAGESAN-
ZEIGER'e göz gezdirdiğinden kadın tekrarlıyor: "Sürtüyor-
sun." Halbuki kuyumcu uzun zamandır olmadığı kadar
hakim kendine; kadının bunu, özellikle bugün söylemesi-
ne üzülüyor sadece. Ertesi gün ölmüş bir kuyumcu, olmaz
bu; kadın bunu söylediği için kendini suçlar sonra. Hala
aynı yatakta yatıyorlar. Her sabah saat onda haberler
okunduğunda, kuyumcu hep bunu düşünüyor. Kuyumcu
beyin kanaması geçirmiş birini tanıyor. Görünürde fonk-
siyon görmeyen sadece gözkapağı; bunu gizleyecek güneş
gözlükleri var; birden herkes ona çok sevecen davranıyor,
halâ düşünebildiğinden kuşkulu. Böyle biri acaba peltek
konuştuğunun farkında mıdır? Artık bu hastalığı atlata-
mayacak, ancak ikinci bir felç şart değil. Kuyumcu şimdi-
lik kendine hakim, henüz düşünebiliyor. Bir başka gün
yine bir iş çıkıyor: karısı ertesi gün doktora gideceğini
söylüyor. Ameliyat gerekebilir diyor doktor, endişe ede-
cek bir şey yok, 8 bilemedin 10 günlük bir mesele O
süre için tehir etmesi gerek.

Kuyumcu halâ hayatta. Eylül'de San Paolo'dan gelen torun-

la Vierwaldst tte'ye bira hamurlu balık yemeye gidiyorlar. İşte böyle! Kendini pek iyi hissetmeyen sadece büyük anne; bir  hamurlu balıkları da artık eskisi kadar lezzetli bulmazken, karısı ilk bahardaki ameliyatını anlatıyor. San Paololu oğlu bir İsviçre-Amerikan ortak firmasının temsilcisi, nerdeyse tam bir Amerikalı olmuş, laf arasında Latin Amerika'dan bahsediyor ve bu arada yerli kuğuları besliyor. Kuyumcu, doksan yaşına bile gelse paranın artık onun için hiç mi hiç önemli olmadığını söylediğini işitiyor. Evet. Evvett! diyen kuyumcu değil, büyük anne; bunu ona değil torununa söylüyor. Bodega'da oturuşu (demird k m soba hala orada, değişen yalnızca garsonlar) ve peynir ekmeğini hışırdatarak açtığı bir kağıttan alışı, sonra  iğneyişi - karısı öldü, d kk n satıldı, kendisi belediye ait bir huzurevinde yaşıyor.

BERL N

Orada görülenler herkesin bildiği şeyler. Bu arada Berlin'e sıklıkla gittim ve utanç duvarını görmekten kaçındım. Uwe Johnson tıpkı görevli bir memur gibi bizi gezdiriyor, yorum yok; boyu çok uzun olduğundan teknik bilgi istendiğinde nazikçe eğiliyor ve her defasında piposunu ağızından alıyor; sırtında her zamanki gibi yine siyah deri ceket, saçları sıfır numara vurulmuş. O kendini göçmen olarak görmüyor, ama öbür tarafa da artık geçemiyor. Güneşli bir gün, ancak sert bir rüzgar var. Tel örgünün üstündeki gökyüzü kuzeye has beraklıkta. İnsan utanç duvarını görünce de başka bir şey konuşmak gelmiyor elden. Ancak aradan ep yce bir zaman geçtikten sonra, meyhanede (o da sınırın çok yakınında) daha samimi bir sohbet ortamı doğuyor, ancak Uwe o sıcak Roma'da bile giydiği siyah deri ceketini sırtından eksik etmiyor. Resmi bir kıyafet? Cebimden çıkardığım tütün kesesi onun armağanı, çünkü ben bir keresinde demişim ki -

Roma'da değil, hayır, Spoleto'da ve de barda değil büfede ... Bu adamın korkunç bir hafızası var; Mecklenbug¹ bu hafızaya güvenebilir.

BRECHT'TEN HATIRLANANLAR

1947 Kasımında, Avrupa'ya gelişinden birkaç gün sonra Brecht'le ilk karşılaşmam: Üç Brecht oyununu Almanca olarak ilk kez sahneye koyan Zürih Tiyatrosu dramaturgu K. Hirschfeld'in kitaplarla dolu, küçük dairelerinde. Brecht sedirin en dibinde, çok az sayıdaki fotoğraflarında tanık olduğumuz gibi oturuyordu: soluk, sessiz, zayıf, biraz çekingen, kendi dilini konuşan ülkeye yabancılaşmış bir adam. Sırtını çevreleyen duvarların varlığından memnun görünüyordu. Brecht'in biraz önce arkasında bıraktığı "toplantı"ya ilişkin konuşma, ben içeri girince kesildi. O zamanlar 36 yaşında bir mimardım. Zürih'i tanımadığı için aşağıya, Stadelhofen'a doğru giden yolu gösterdim ona. Belirsiz bir süre kalmayı düşündüğü şehri hiç önemsemiyordu. Ona seyahatlerimden bildiğim kadarıyla Almanya'dan, harap olmuş Berlin'den bahsettim. Daha çok bilgi vermek için yakında yine Herliberg'e gelmeliymişim. "Belki siz de günün birinde böyle ilginç bir duruma düşersiniz," dedi Brecht peronda, "biri size vatanınızdan bahsederken sanki size Afrika'da bir yerden bahsediyormuş gibi dinlediğiniz duruma."

Genç Merter çiftinin ona tahsis ettiği daire bedavaydı; Brecht'in Zürih'te yaşadığı dönemdeki ekonomik durumu çok kötü idi: Avrupa'ya yaptığı seyahat, Amerika'daki ev ve eşyalarının satışından karşılanmıştı; o zamanki geliri bir öğrenciye bile zor yeterdi, gerçi Peter Suhrkamp ile ticari anlaşmalar başlamıştı, ama onun o zamanlar sermayesi yoktu. Yegane lüksü beni biraz şaşırttı galiba: o pahalı puroları. Ve konuk severliği. Ekonomik durumundan hiç bahsetmeyen Brecht, daha sonraki durumundan daha yoksul, daha sonraları ise eskisinden daha varlıklı görünmüyordu. Brecht'i Alman olarak mı görüyorduk? Bavyeralı olarak mı? Dünya adamı olarak mı? Marksist biri olarak

1. Doğu Almanya'da bir şehir

bu sonuncusunu söyletmezdi. Başka siyasi mültecilerle kıyaslandığında, bir bakıma hiç Alman gibi davranmıyordu: Hitler'in başlattığı savaşı asla ulusal kategoriler içinde analiz etmiyordu. (Bir süre sonra bir gün Weissensee'de bazı SED¹ üyeleri hakkında fikri sorulduğunda sinirlendi ve: Frisch, unutmayınız ki onlar Alman!" dedi - Bu ses tonu ender bir istisnaydı) Brecht'in muhaceretten öğrendiği şey, "yurtdışı" hakkında anlatılan hiçbir şeyden etkilenmeyişi; ne başka insanların farklı töreleri olmasından etkileniyor ne de bu yüzden Alman olduğunu ispatlamaya kalkıyordu. Toplumsal bir sisteme hiddetleniyor, bir başkasına ise saygı duyuyordu; her zaman ulusal bir yandaşlığı dengelemeye çalışmak anlamına gelen, o dünya vatandaşı edasına gerek yoktu. Çalışma yeri Berlin olan bir Augsburglu, dilden bağımlı, menşeyi bayrak olarak değil de, değiştirilemeyen bir bağımlılık olarak gören biri; bu bağımlılığı olağan bir biçimde kabullenmiş; Kendinden nefret gibi, ulusca ortak olan kibirin de ideoloji kalıntısı olduğu aşikar, sözünü etmeye bile değmez.

23.4.1948: Berthold Brecht'in Zürih'teki halkın öntüne ilk ve de son çıkışı oldu. Volkshaus Kitabevinin eski kitaplar bölümü olan küçük bodrumunda kitap rafları arasına sıkışmış yüz-yüzyirmi kişi oturuyor; kitapevi sahibesi zaman zaman böyle okuma günleri düzenliyor. Brecht, yaptığım kısa açılış konuşmasına sabırla katlanıyor, başıyla kibarca teşekkür ediyor, yayılmadan, daha çok korunmaya muhtaç biri izlenimi yaratırcasına ve dinleyicilere bakmadan, küçük masaya iliştiriyor, gözünde gözlük, elinde bir kağıt parçasıyla Brecht. Süratle söylediği başlığı arka sıradakilerin anlayıp anlamadıkları belli değil. Dinleyicilerin yakınlığından bunalmış ön sıradakiler, tabii yapmıyorlar ama isteseler kollarını o küçük masaya dayayabilirler, kollarını göğüslerinde kavuşturmuş olarak oturuyorlar - kısık bir sesle "Doğacak Olanlara" adlı şiiri okuyor, sonra elinde kağıtlarla, üç sayfa, çevikçe ayağa kalkıp loş köşeye çekiliyor. Gizleniyor ! Büyük ustalar

1. Doğu Almanya Sosyalist Partisi

Therese Giehse¹ ve Helene Weigel² okuyor şimdi ve Brecht'in varlığı unutuluyor. Sonra yukarıda kitabevinde, Brecht'ten fazla yayın yok; pek çoğu henüz basılmamış. Birkaç dinleyici paltosunu alırken uzaktan silik adamı süzüyor; Brecht'e tezahürat yok. Daha sonra küçük bir grup halinde oturup bira içiliyor: Brecht, Weigel, Giehse, okuma saati için verecek fazla parası olmadığından, herkes gibi 100 Frank veren müteşekkir kitapevi sahibesi; Brecht çok memnun görünüyor.

Yine Herrliberg'e bir gidişimde koridorda iki Brecht vardı, ikisinin de saç traşı aynı, sırtında aynı gri keten ceket, daha zayıf ve beceriksiz olanı, dostça, ancak utangaç, öbürü Paul Dessau'ydu.³ Casper Neher⁴ sık sık oraya geliyordu. O zaman Brecht daha doğal oluyordu, hatta rahat bile denebilirdi, sair zamanlardan farklı, keyfli oluyordu Brecht.

Brecht yakından tanımadığı insanlar arasında - bunlar genellikle genç insanlardı ve içlerinden birinin evinde buluşuluyor, selahiyetsiz kişilerin dinlemesini engellemek için restorana nadiren gidiliyordu öncelikle bilgi almayı yeğleyen sessiz tabiatlı kişilerden olmayı seviyordu: küçük topluluğun merkezi değil ama ağırlık noktasıydı, göklere çıkarılmıyordu, merkezde hep bir konu vardı. Brecht'in anlattığını hemen hiç hatırlamıyorum. Malzeme vermekten hoşlanmıyordu. Anlattığında ayrıntıya kaçmıyordu, ilk kez anlatılmış olsa da, daima basıma hazır kıssalar biçiminde özetliyordu olabildiğince. Nadiren betimlemeye gerek duyuyordu. Brecht'in uzun uzadıya anlattığını, buluşlar peşinde koştuğunu, bir fikri gelişigüzel saçıp savurduğunu ya da espriler patlattığını hiç duymadım; ama güzel ve esprili konuştuğunu sananların başaramadıklarına sahipti: bir şey anlatıldığında yüreklendirici ve candan dinlemek; birşey söylemesine gerek yoktu, ya

1) Brecht oyunlarında ün yapmış tanınmış bir tiyatro sanatçısı

2) Brecht'in hayat arkadaşı

3) Ünlü, çağdaş bir Alman komponisti

4) Ünlü çağdaş bir Alman komponist

da hemen hiçbir şey: olaylara olan eleştirisi anlatana geçiyordu. Dinleyici pozisyonundaki Brecht, konuşmacı Brecht'ten daha çok hayranlık yaratıyordu.

Bir gün işçilerin oturduğu mahalleleri, hastaneleri, okulları v.b. geziyorduk. İskan dairesine yaptığım başvuru üzerine bize resmen refakat eden ve resmi bir araba ile şehrin tüm kenar mahallelerine götüren memur, misafirin sorularını anlamıyor ve Brecht işçiler için yapılan bu kadar fazla konfora önce şaşırıp ana gereksinimlere cevap vermeyen bu konfordan giderek daha da rahatsız olurken o her mahallede aynı şeyleri tekrarlıyordu.,

Brecht birden temiz, yeni bir binada bir sürü odayı çok küçük, çok çok küçük, onur kırıcı buldu ve herşeyi tam, pırıl pırıl bir mutfakta inceleme gezisini sürdürmeye daha fazla katlanamayarak kesiverdi; bir sonraki trenle işine dönmek istedi, işçi camiasının bu oyuna gelmesine hiddetlenmişti; halâ bunun sadece, bu İsviçre denen yerde mümkün olacağına olan inancını sürdürüyordu, herkese konfor sağlayarak sosyalizmin yok edilmesinin

Brecht düşüncelerini kağıda dökmekten kendini alamayan biri olmalıydı, ama hiç de böyle bir izlenim bırakmıyordu. Ziyaretimle onu çalışmasından alıkoymuş olma, duygusuna hiçbir zaman kapılmadım; kağıtları ya da kitapları kaldırarak bir koltukta yer açıyor, derhal yazarlıktan dinleyiciliğe, sorgulamaya geçerken ilgi alanını da değiştiriyordu. İşinden hiç söz etmiyordu; işi devreden çıkıyordu. İki üç saat sonra ben giderken o halâ önceki kadar canlı görünüyordu; bütün bir akşamı boşa harcamış olmak söz konusu değildi. Ondan sonra çalışıp çalışmadığını bilmiyorum tabii; onu Galilei'ye benzetiyorum: sürekli faal değil ama hep tetikte, her an yaratıcılığa hazır. Aslında ona ayaklı rahle yaraşırdı. Kleinen Organon ya da Antigone mısralarını yaratırken, Brecht'in bir fare deliğinin önünde pusuya yatmış gibi beklediğini hiç sanmam. Onun daha çok meyvelerini topladığını, meseleleri hallettiğini, notlar aldığını, birşeyler saptadığını, denediğini sanıyorum, rahatça, değiştire değiştire. Aksi takdirde,

görüldüğü kadarıyla öyle pek önemsemediği o dünya kadar eseri nasıl yarattığını kavramaya olanak yok: Peter Suhrkamp, tiyatro ciltlerinde sayfa düzenlemesi yaparlarken eserin belli bir hacme ulaşması, en azından beş cilt olması için Brecht'in daha büyük bir yazı puntasında nasıl da ısrar ettiğini anlatmıştı bir gün.

TAOTEKİNG'İN SÜRGÜNE GİTTİĞİ LAOTSE YOLUNDA YAZDIĞI KİTABIN OLUŞUM EFSANESİ,¹ bu şiiri savaş yıllarında yolda okuyorum, tıpkı gazete haberini okur gibi, ayakta dikilerek, karbon kağıdı kopye nerdeyse okunamayacak durumda, ondan başka kopyeler yapmak ve şiirleri başkalarına dağıtmak şartı ile elde ediliyordu; atölyemde (iki teknik ressamım vardı ama sekreter yoktu) sekiz kopye daktilo ettim:

"Çünkü o bilgeden

Önce bilgeliğini kapmak lazım

buna gümrükçü de müteşekkiri kalmış olmalı ki:

ondan bilgeliğini istedi."

Bu anı insanın kendisinin bile inanmak istemediği cinsten: o zamanlar Herrliberg'deki daireye haftada en az bir defa geliyordum, ama Brecht'ten birşey istemek düşüncesi aklımın ucundan bile geçmiyordu, Helene Weigel bir gün, o köşede duran, denizaşırı ülkeler katetmiş bavulda ne olduğunu açığa vurduğu zaman bile. Brecht 51 yaşındaydı, büyük üstad, ne kadar da eşit davransa, bugün klasik yayın olarak bir rafı tümüyle dolduran o bagajdan birşeyler istenmesinin, belki de üstadı mutlu edebileceğini akıl edemedi genç olanı. O zamanlar öteki çalışmalarının yanında Kleinen Organon'u yazıyordu. Brecht bir gün kendiliğinden vermemiş olsaydı, genç olanı bunu da ondan istemiyecekti; tıpkı bir ev ödevi verir gibi. Parçanın anlaşılır olup olmadığını bilmek istiyormuş, öyle diyordu. Tabii hemen o gece okudum onu, ama günlerce benden ses seda çıkmadı; el yazmasını bir ara geri götürdüğümde ise

1) Brecht'in 19.. y.y. yazdığı bir eser

Brecht'in benim yarğımı merak ettiğine hala pek inanamıyordum, ve dolayısıyla da manuskripti masaya bıraktım, teşekkür ederek, başka şeylerden bahsederek, hiç utanmadan sıkılmadan: konuyu kitaba getirme işini Brecht'e bırakmıştım. O sıra yine dışarda çakıl taşıyla kaplı çatıda oturuyorduk: Weigel yemek pişiriyor, biz de terasta bir aşağı bir yukarı turlarken, Brecht son derece dikkatli bir biçimde, hiç üşenmeden dikkat ve ilgiyle, yanlış anladığım yerleri soruyordu, bunun okuyucudan mı yoksa metinden mi kaynaklandığını incelemeye koyuluyordu. Bu kitap benim okuduğum yegane manuskript oldu. Halbuki bu işlerin acemisi olan, talebin üstaddan gelmesi gerektiğine inanıyor doğal olarak, yine kendisinin bir sonraki buluşmaya kadar beklemeyip yazı makinasının başına geçerek hemen cevaplamasını da doğal buluyordu.

Bir ara Brecht, İsviçreli bir yazar olarak artık bir Tell¹ oyunu yazmamın şart olduğunu söyleyerek sıkıştırdı beni. Vierwaldstätte'deki köylü ayaklanmasının gerçi başarıya ulaştığım, ama bunun Habsburg² ütopyası karşısında tutucu bir iş ve dik kafalı kabadayılardan bir komplosu olduğunu göstermek gerekirmiş. Ama bunu mutlaka bir İsviçreli yazmalıymış. Dramatik açıdan cazip hale getirdiği bu tez, tarihi gerçeklere, kendisine karşılığında Rütli Anıtıyla³ şükran borcumuzu ödediğimiz Friedrich Schiller'in met-hiyesinden daha yakın en azından, ancak bana bugünkü güç sahiplerinin meşruluğunu ispatlamada rahatlıkla sık sık kullanılabilecek bir malzemeymiş gibi geldi. Kurnazlık tasladığı zamanlar, Brecht'in bu kurnazlığının dışardan farkedilemeyeceğine mi inandığını bir türlü kestiremedim. Bir başka gün: Kızıl Haç'ın kurucusu, insanlığa aykırı her şeye savaş açan, her cepheden saldırıya uğrayan ve yenen ve de sonunda yarattığı eserin kötülüğü

-
- 1) Wilhelm Tell (Guillaume Tell) İsviçre'li bir milli kahraman
 - 2) Bir Alman Avusturya hanedanı
 - 3) Urner gölü yamaçlarındaki bir yayla. Burada Wilhelm Tell ve arkadaşları bağımsızlık andı içtiler.

kullanıldığını gören, hayırsever Henry Dunant, bana iyi bir malzeme olurmuş. Ve de son bir teklif: De Roja'nın¹ Celestina'sını Giehse için düzenlemek. Brecht orada burada kullanabileceğim şarkılar yazmayı önerdi bana. Kendimi, elimde onun çoktan işaretler, belki bir gün lazım olabilecek şarkı başlıklarıyla donatmış olduğu kitabıyla bir parkta oturur buldum. Konu çekici idi. İçimi bir korkudur sardı. Brecht uygun bulduğu kişiyi değiştiriyordu.

Konuşmalarda olsun teorik yazılarda olsun Brecht'in düşünce yapısındaki bir şey şu izlenimi uyandırıyor: Bu o değil, onun uyguladığı terapi. Bu nedenle Brecht yan-
daşları biraz tehlikedeler: Onlar kendilerinde olmayan bir dehaya karşı terapi geliştiriyorlar.

Birinin dalkavukluk etme gereksinimi duymasına hiç mi hiç katlanamıyordu. Masada bunu yapmaya kalkan bir aktöre o gecenin arta kalan bölümünde ne soru sordu ne de cevap verdi. Fazla aptal biri. Brecht , bir kimsenin kendisini Brecht uzmanı olarak gösterme gereksinimi duymasını istemiyordu asla; övgü, idrak açığını kapatmaya yarayan övgü, onu hırçınlaştırıyordu.

Birgün göl kenarında bir fırtına koptuğunda, onun çok korktuğunu gördüm; ben ona havadan çok iyi anlayan yerli biri edasıyla, birşey olmadan vakitlice bir yere sığabileceğimizi garanti ederken, o omuz silkerek: "Bir şimşeğe hedef olmak istemem." dedi, "Papa'ya bu zevki tattırmak istemem." Gerçekten çok sinirliydi.

1948 Şubatında Chur'da Brecht'in yönettiği ilk oyun, sanki halka kapalı gibiydi. Zürih'te Helene Weigel tarafından oynanan Antigone'yi izledik, sadece birkez oynanan ve biletlerin hepsinin satılmadığı tek bir matine idi; Brecht için önemli olan bunu deneyebilmiş olmasıydı. Yeniden ünlü olmakta acele etmiyordu.

Chur ya da Zürih önemli değildi. Brecht Berlin'e hazırlanıyordu. Zürih Tiyatrosuna ilk kez oynanması için verdiği o

1) De Roja: 1459'da doğmuş eski bir İspanyol yazarı

oyun, oldukça zararsız sayılan HERR PUNTILA UND SEIN KNECHT MATTI (Bay Puntila ve uşığı Matti) idi, uzun süre önce Finlandiya'da yazmıştı ve yabancılar polisi yüzünden sahneye koyamamış olması rahatsız etmiyordu onu. Bunların tümü hazırlıktı, ne kadar az dikkat çekerse o kadar iyiydi. Provalar sırasında arka planda kaldı. Arasına bir öneride bulunuyordu: Zengin bir aileden gelen genç, yetenekli bir aktris, çamaşır sepeti taşıyan küçük bir hizmetçi kızı canlandırıyor. Brecht kıkırdayınca kız nerede yanlış yaptığını bilemedi. Ağırılığı olmayan bir aksesuar taşıyordu. Nazikçe, yetenekli burjuva evladını başka yönlerden överek, ondan sonraki provalarda sepette bir sürü ıslak çamaşır olması gerektiğini söyledi, yalnızca o kadar. Üç hafta sonra: Gördünüz mü! Kalçalarınız kaptı işi dedi. Brecht sahnede: Sanki oraya ait değilmiş gibi, hep biraz utangaç; buna rağmen dilediği ama gösteremediği, daha ziyade parodilileştirdiği o özel mimikleri görüyordu insan. Bağımsız olabiliyordu. Bugün başarılamayan şey belki yarın başarılır veya öbür gün, insan bugün kendisiyle barışık olamıyorsa, yetersiz oluşuna katlanabiliyor ve nasıl ne zaman olacağını bilmekten vazgeçmiyorsa şayet. Teorilere bel bağlamayıp gözlemliyor ve tepki gösteriyordu, öncelik izlenimdeydi; tabii ki Brecht neyi kopye etmek istediğini biliyordu ve etki gücüne sahip sıradan öğelere yenilmiyordu.

Provalarda (en azından çoğunlukla "politik olmayan" aktörlerle çalıştığı Zürih'te) açıklamalar getirirken hiç politik sözcük kullanmıyordu; uşak Matti, büyük toprak ağası Puntila'nın coşkulu hayranlığı karşısında kendini manzarayı seyre zorunlu hissetse uşığı susturan mimikleri ve el-kol hareketleri çok daha "güzel", "eğlenceli" ve "tabii" idi işte, tıpkı çamaşır sepeti taşıyan hizmetçinin, diri gençliğine rağmen (sanki bir tenis oyuncusu gibi) öyle dimdik salınmamasının çok daha "güzel" olduğunun derhal farkedilmesi gibi. Zevk meselesi sorunu olan bir sürü ayrıntı! Bir sahneyi bayağı avam bulmuştum. Brecht: "Ooo, öyle mi?" ve diğer noktalara ilişkin hayranlığımı bir tarafa itip: "Peki , bunun neresini bayağı buldunuz?"

dedi. Bu sefer de ben cevap veremiyordum. "Daha sonra buluşalım" dedi, "Siz bu arada düşünün!" Bu konuda ayrıntılı bir biçimde konuşulduğunda benim zevkimin bilinçaltı politik yanı ortaya çıktı; Brecht güldü: "Siz, Puntilla'nın bir efendi gibi davranmasını istiyorsunuz, ama özellikle avam davrandığı zaman bunu yapmış oluyor zaten" dedi. Provalarda oyuncular çoğunlukla birbirlerine sen diyorlardı ki arka sıralardan biri birden kahkahalarla gülüyordu: Brecht. Birden, bir başka buluşmada, yine o tutsuklu çehresini takınmıştı: fazla çıplak bir boynun taşıdığı basık yüzün herhangi bir yerine yerleşmiş küçük, yuvarlak gözler, halbuki asıl şimdi çok keyifli olmalıydı. Ürkütücü bir yüz: İnsan Brecht'i tanımamış olsa belki de itici. Şapkası, hırkası: sanki o tıknaz Dessau'dan ödünç alınmış gibi, yalnızca ağzındaki o puro idi aşına olduğumuz biçimde duran. Purolu bir mülteci kampı sakin. İnsanın içinden ona kalın bir boyun atkısı armağan edesi geliyor. Ağzı neredeyse dudaksız, temiz pak, ancak traşsız; bir köprü altı sakiniydi, bir serseri değil. Sadece boz. O zamanlar saç kesimi bitlenmeye karşı alınmış bir önlem veya ona yapılmış olan kötü muamelenin bir göstergesi izlenimi veriyordu. Endamını gösterişli olmaktan alıkoyan şey omuzlarının olmayışındı. Başı küçük görünüyordu. Kardinal havasından eser yoktu ama işçiye de hiç benzemiyordu. Zaten Brecht hiçbir zaman işçiye benzemedi, bu olsa olsa giysisinin yarattığı bir yanılgı olurdu ancak; daha çok, tıpkı Caspar Neher'in bir zanaatkârı stilize edişi gibi, bir marangoz olabilirdi belki: Roma kilisesinin şayanı değer bir kardinale sahip olmak için elindeki meycutlara el atmasının yeteceği türden bir başa sahip; ancak şimdi, daha önce de söylediğim gibi, bu görüntüde kardinalden eser yoktu ve sakatlığından dolayı insanda eziklik duygusu yaratan biri gibi görünen bir Brecht'in yanında yürüyordum. Hiçbir şeyden şikayet etmiyordu, tam tersine, Giehse'yi övüyordu. Bugün artık mevcut olmayan Cafe Ost'da o anlamsız talebe cemiyetinin müdavim olduğu ve şimdi boş duran bir masanın karşısında oturuyordu. Oyuncuyu yaratan nedir? Sanki Brecht

bu konuda bir satır bile yazmamış gibi düşünüyorduk. Sohbet etmekten zevk alıyordu, zamanı da vardı, görüşmede uyanık ve canlıydı, mağdur birinden çok uzaktı, düşünmekten zevk alıyordu. Ancak dışarda, caddede yine acıma duygularımızı harekete geç' en biri, derisi yüzülmüş biri gibi, gri kasketini burnunun ucuna kadar çekmiş olarak yürüyordu. Özellikle de boynu: ne kadar da çıplak. Hızlı yürüyordu ama kolları ona ayak uyduruyordu. O garip ceket: sanki bir müessesenin deposundaki mevcutlarla donatılmıştı, ve de ona ait olan yalnızca her zaman ceketinin üst cebinde taşıdığı kalem tomarıydı, ve vazgeçilmez purosunu, o puro olmasaydı ellerini neyle oyalayacağını bilmiyordu. Sanki çıplaklıklarından utanırmışçasına gererek ceketinin cebine sokuyordu onları.

5.6.1948 , Puntilla'nın Zürih'deki ilk gösterisi: dinleyiciler beğeni gösterisinde bulunmuyorlardı ama Brecht memnundu. "Halk bu tarza alışana kadar böyle parçalar sık sık oynanmalı" dedi, "Schiller'e alıştıkları gibi. Bunun için birkaç yıl gerekli". Bu yüzden de sanki oyunun gösterisinden değil de provasından sonra konuşuyormuş gibiydi.

Yalnızca bir tek kez gördüm Brecht'i, bir burjuvazi temsilcisiyle; belediye bayındırlık müdürü Zürih'e hakim bir yerde ona bir öğle yemeği yedirmekten alamamış kendini Brecht, Zürih hakkında kendisinden beklenen övgüyü dile getirmek yerine bana New York'u tanıyıp tanımadığımı sordu. orayı mutlaka görmeliymişim, değermiş buna, ama çok fazla beklememeliymişim, New York'un daha ne kadar süre varlığını sürdüreceği ne malummuş Belediye konuşmalara katılmaktan vazgeçti.

İlk dönemde vazgeçilmez olan ideoloji tartışmaları zamanla son buldu; ona ters düştüğüm için değil de ona göre fazla eğitilmemiş olduğum için, Brecht'in ise beni eğitmekten başka görevleri vardı; benimle inşaatıma gitmeyi ve yapıları, mimari problemleri, basitçe olanları, açıklamamı tercih ediyordu: Oldukça büyük bir inşaatın idaresi gibi. Mesleki bilgiler, özellikle de uygulamaya sokulmuş olanlar, onda saygı uyandırıyor. Ruth Berlau¹ da bizim-

le birlikteydi, kadın olduğundan hemen sıkılmıştı, Brecht ise, biraz ürkmüş de olsa, kendini mecbur hissederek iskeleden iskeleye atlıyordu, hatta sonunda etrafı en iyi biçimde çepeçevre gören on metrelik bir kuleye tırmandı; ne var ki burada, tepede, açıklamaları algılayabilecek durumda değildi, yalnızca saygı duyuyordu: Bravo Frisch, bravo: Ruth Berlau kamerayı gözüne dayamış bir halde, Brecht'te platformun biraz daha kenarına gitmesini isteyince de artık resti çekti; nihayet aşağıya indiğimizde tekrar statikle ilgili açıklamaları dinleyecek duruma geldi. "Ciddi bir mesleğiniz var." Vedalaşırken hareketleri bazen kaçamak oluyordu, asla tepeden değil ama kısa ve sade; şimdi ise, inşaatımı gezdikten sonra, tutumu çok açtı: meklektaşça.

Ağustos 1948'de Kreuzlingen-Konstanz sınırını geçerken Brecht 15 yıldan beri Almanya topraklarına ilk kez ayak basıyordu. Bu da sadece bir akşam gezintisi idi. Görünürdeki vesile, bu da Brecht'in işine gelen bir bahane idi, benim ilk oyunumun Konstanz'daki Alman Tiyatrosunda Heinz Hilpert tarafından sahneye koyulması idi, keşke tekrar görmeseydim. (Aynı yılın Kasımında, yani daha sonra, Brecht Prag üzerinden Berlin'e gitti ve sonra 1949'da kesin olarak Doğu Berlin'e yerleşmeden önce, birkaç aylığına tekrar Zürih'e döndü.) Eski bir Lancia'sı olan Zürihli bir sahne işçisi bizi arabasıyla sınır kapısına götürdü. Brecht: "Yürüyerek gidelim! dedi. Vaktiyle hala hafif bir sansasyon olarak algılanan pasaport kontrolü problemsiz geçti. Brecht belirgin bir biçimde etkilenmemiş görünüyordu. Neyse kasabaya yürüyerek gittik. gotik harflerle "Restoran" yazan tahrip edilmemiş levhalarıyla derhal tipik bir Alman kasabası. 100 metre sonra, herhangi bir konuda sürdürülen konuşmanın tam ortasında, sanırım sönmüş olan sigarasını tekrar yakmak için durdu Brecht. Gökyüzüne atılan bir bakış: "Gökyüzü burada da farklı değil!", bunu söylerken yine o sık sık yinelenen

1) Danimarkalı bir bayan tiyatro oyuncusu ve gazeteci. Brecht'in dostu. 1974'de ölmüştür.

size birşey kaybettirmez." diyordu. Ciddiydi. "Eğer Polonya'da, böyle durumlar varsa", dedi Brecht, "birşeyler yapmak lazım." Polonya'dan döndüğümde öğrenmek için sabırsızlanıyordu, dönüşümü duyar duymaz telefon etti. Ben de yanımda bir sürü malzemeyle bisikletime atlayıp doğruca Herliberg'e gittim: Breslau, bugünkü adı Wrocław, aydınların barış için düzenledikleri milletlerarası kongre, Varşova. Yoğun bir konuşma olacağını umuyordum. Vereceğim bilgiler çelişkiliydi, Brecht de büyük bir beklenti içinde. Anna Seghers'den¹ selamlar. Doğu Bloku ülkelerini bizzat tanımamış olan Brecht'le başbaşa, başladım konuşmaya. Şüphe uyandıran, sevindirici veya üzücü olan, tam kestirilemeyen konular. Somut olanı ilettim. Silezya içindeki geziden izlenimler; Fevkâlâde güzel Almanca konuşan Polonyalı bir çiftçiyle söyleşi: Almanca öğrendiği ve kendisine Doğu Polonya'da bir çiftlik alacak kadar para biriktirdiği Doğu Prusyadan bir ırgat, savaş ve sonra Ruslar tarafından vatanından sürülmüş, ve şimdi Silezya topraklarına yerleşmiş; bir yaşam öyküsü. Brecht'in herşeye açık bir dinleyici oluşu bilgi vermemi kolaylaştırdı; duruma göre kâh sarsılıyor kâh seviniyordu, ama daha çok üzülüyordu. Fadejew² ve parlak Ehrenburg'un³ idareyi maslahat havaları onu sinirlendiriyordu: "Madem ki bir kongre yapılıyor, böyle şeyler cereyan etmemeli" dedi. Zaman zaman da bayan Weigel'i çağırırdı, ama biz başbaşa kalmayı sürdürdük. Brecht tahrik olmuştu, çoğunlukla suskundu, belli ki etkilenmişti, kötü olanı reddetmekten çok uzaktı. Bir ara, yüzlerce aydınının bir açık büfe etrafında toplandığı resmi davette, açık açık birtakım sorular yöneltmeyişime sitem etti. Varşova'da başlangıç safhasında olan kuruluşa ve planlamasına ilişkin görüşlerimi (bu proje Gomulka'nın devrilmesinden sonra terkedildi) veya resmi iyimserlikten uzak, harabeler altındaki bodrum meyhanelerinde hayattan zevk alan, dobra ve mutlu insanlara ilişkin anılarımı aktarmaktan zevk alıyordum; Brecht

1) Alman yazarı (1900 -)

2) Sovyet yazarı (1901-1956)

3) Sovyet yazar ve gazeteci (1891- ?)

bunları polemiğe kaçmadığının bir göstergesi olarak aldı ve kendi görüşüne göre, olumsuz olanı daha da ciddi değerlendirdi. Birçok kez "Bu böyle olmaz", "bunun değişmesi lâzım" dedi. Daha sonra Helene Weigel de bize katıldı, anlatmaya devam etmeli, kısmen de tekrarlama-lıymışım; daha fazla devam edemedim. Görgü tanığının anlattığı herşeye ihtar edici edayla hazırcevap yorumlar getiren yalnız bayan Weigel değildi; Brecht de şimdi tamamen değişmiş gibiydi, birden Fadejew'e değil de bana kızmaya başladı. Sınıfta kalmak için sınava girmiştım. Polonya'daki olaylar hakkında bilgi edinmiş olarak bisik-letime döndüm.

Hammaddeyi -duygular hammaddedir- gönülsüzce açığa vuran bu adamda ilk göze çarpan, samimiyet değildir tabii ki. İfadede sıcaklık, bu onun bulunduğu yerde karşısındaki için de mümkün değildi; Brecht'in özel ilişkisinde sabret-me veya saygı duyma ya da eğilim için hemen hemen aynı sözcüğü kullanması, ona herşeyden önce biraz üst merci havası veriyordu. Mimikleri(mimiklerine tekrar tekrar değiniyorum; aslında mimiği kıt, zaman zaman ner-deyse mekanikleşiyor) daha çok parodik oluyordu. Ortada sürekli parodileştirilecek ne vardı ki? Brecht duygusallığı çok iyi tanımış olmalı ki duygusallıkla uzaktan yakından biraz ilgisi olanı çevresinden uzaklaştırıyordu. Söze dökmeyip selamlaşmada ya da masada davranışlarına yansıttığı nezaketi, zerafet dolu bir nezaket, sempatinin ifadesi olarak kabul ettiği tek şeydi. Keyifli ve rahat ortamları hemen bozuyordu, hem de gerektiğinde bayağı kaba bir biçimde. Kendini rahatsız hissettiği aşıkardı. Yalnızca şiirde, yani sanat kontrolü altında, Brecht'in sair zamanlarda espiiri ve jestlerle uzaklaştırdığı şeye izin vardı: duygulara. Brecht utangaç idi. Etrafta kadınlar varsa Brecht çoğu erkeğin tersine hiçbir değişiklik göster-miyor, etkileyici jestler yapmıyordu; toplantılardaki ka-dınlar arkadaşlıklar, böylece nütürleştirilmişlerdi ya da boş kafalı olarak değerlendirilen ve öyle muamele gören, ko-nuşmaları uzun süre engellemeyen tavuklardı. Böyle du-rumlarda Brecht erkeklere her zamankinden fazla ve insanı

şaşırtacak biçimde samimiyet gösteriyordu.

Bahar 1950, Berlin: Lenz'in Berlin Tiyatro Topluluğunca sahneye konan trajikomedik eseri "Der Hofmeister", ilk kez Picasso'nun beyaz güvercininin süslediği sahne perdesi, daha sonra Brecht dışarda, Alman Tiyatrosunun önündeki meydana, kendini beğenmişlikten uzak. Tiyatro grubunun çalışmalarını görmek için Berlin'e gelmiş olmanın onu sevindirdiği aşikar. Hiç ünlü sanatçı yok, yalnızca Zürih'den birkaç tanıdığı, Hans Gaugler, Regina Lutz, Benno Besson. Adeta bir şok yaşıyordum: Tiyatronun ne olduğunu ilk kez görüyorum. Teorisinin onayı? O teori vadettikleri gerçekleşince unutuluyordu -bugün kısırlaşma tehlikesiyle karşı karşıya olan Berlin Tiyatro Grubu veya Mailand'daki Piccolo Tiyatrosunun daha sonraki prodüksiyonlarıyla karşılaştırıldığında eksiği çok Brecht her zamankinden de genç izlenimi bırakıyordu. Weissensee'de yatmamı teklif etti, sohbet etmek istiyordu; ancak tiyatrodaki arkadaşlar arasında bir Mayıs eğlencesi söz konusu idi, bir nezaket ziyareti. Gösteri yoktu, gündüz sokaklarda yapılmıştı. Şimdi sadece dans ediliyordu, kravattan kaçınıldığı özellikle vurgulanan bir eğlence; herkes neşeli olmaya kararlı bir hava içinde, bir büfede bozdurulabilen fişlerle gelen keyif. Burdan hoşlandınız mı? sorusu beni biraz rahatsız ediyordu. Wolfgang Langhoff, o da Zürih'den eski bir tamdık, beni şüpheli gözlerle selamladı; kendimi ister istemez özgürlük, sefalet ve ümitsizliği saptamak üzere gizli bir merakla Doğu Berlin'i yoklamaya gelen bir Batılı rolünde gördüm. Kendimi rahat hissetmiyordum. Adet olduğu üzere Brecht oradaydı, ama silik. Biraz önce gördüğüm oyuna hayran oldum, ancak yine de bir rahatsızlık çöktü üzerime bu eğlenceden; bu büfe bile (açtım) burada nasıl yaşandığını ve herkesin birbirine nasıl davrandığını göstermek ister gibiydi: Ne dostluk! Herşeyde hafif bir zorlama vardı, ve buna karşı çıkıldığında, herşeyi olumlu görme zorlamasını arttıran belirgin bir yanlış anlama hissediliyordu. Susmak bile düşmanca bir etki bırakıyordu. Helene Weigel, ziyafet havasına ayak uydurmuş olarak, samimi bir şekilde o havaya

katılmayanı dansa davet ediyordu; artık kurtuluşum yoktu: Herşey bana göstermelik, yani şüpheli geliyordu. Dışarda, kara harabeler üzerinde havai fişekler patlıyordu; Brecht diğerleri gibi bir pencereye gitti, gürültülü havai fişeklerin son demetini bekliyordu sigarasını içerek, hemen sonra da gelip: "Gidebiliriz Frisch! Yoksa biraz daha kalmak ister misiniz?" dedi. Dikkati çekmeden dışarı çıktıktan sonra, karanlık sokaklarda yeniden mesleki konulara döndü. Harabeler güncel değildi, harabelerden daha önemsiz birşey yoktu. Brecht'in durumu çok iyiydi: esnek , tüy gibi hafif.

Beklediğim gibi, Brecht'in Doğu Berlin'deki sefaletin ortasında Ruslar tarafından bir saraya yerleştirilerek krallar gibi yaşadığı ve bayan Weigel'in bu fakir bölgeden değerli antikalar satın aldığı hakkında çıkan dedikoduların doğru olmadığını gördüm. Berlin'deki diğer binlerce villa gibi bir ev: tahrip edilmemiş, yalnız bakımsız bir bahçe içinde biraz ihmal edilmiş, geniş ve yanlış hatırlamıyorsam nerdeyse hiç halısı yok. Güzel, eski bir dolap, rustik uslûpta birkaç mobilya, kısaca az, her zaman Brecht'in etrafında idareten bulanan şeyler gibi, çatı katında bir odada yattım, vaktiyle hizmetçi odasıydı: duvarlar marksist klasiklerin eserleriyle dolu. Ertesi sabah: Brecht işe koyulmuş bile, ama vakti var; Weissensee'yi henüz hiç görmemiş olan misafiriyle aşağıda, Weissensee'nin kenarında beş dakika kalıyor, sonra Mayıs yeşiline bürünmüş söğütün altında olmaksızın çalışma odasını yeğliyor. Vekilharcın kendi kendini hadımlaştırması: Dramaturjik bir problem olarak. Weissensee'de, Herrliberg'dekinden daha başka şeylerin konuşulduğu şeklindeki izleniminin ispatı zor olurdu; buna rağmen o zamanlar bu izlenime sahiptim. "Şimdi, bu devletin dertlerini kendi tecrübelerinden tanıyan, bilen insanlara piyesler yazılmalı" dedi Brecht, "Batı'dan biri bunu yapamaz." Duvarlar yokken de bir bu taraf bir de öbür taraf vardı. Hiçbir boykotun oluşmamasına da çok önem veriyordu; Brecht'in yanında oynadığı için, Batıda problemlerle karşılaşan bir oyuncu hakkında Barlog'la konuşmalıymışım. Bunun dışında, o

uzun konuşmaya ilişkin başka birşey hatırlamıyorum, ama hatırladığım şu: bu yüksek burjuvaya ait villanın mimarisine, onun yapısını değiştirmeden rahatça nasıl da değişik bir işlev kazandırdığı; kendisini bu mimariye karşı biraz olsun müdafaa etmeye hiç de ihtiyaç duymuyordu, Brecht daha güçlüydü bu olanlar da bir el değiştirmeye benzermiyordu, nerde kaldı ki el koymaya; villanın kime ait olduğu sorusu hiç gündeme gelmedi, Brecht onu hayatta kalkanların kendinden önce yaşamışların mallarını kullandığı gibi kullanıyordu, tarih tekerrürden ibarettir. Sonra tiyatroya gidildi, üstü açık eski bir arabanın direksiyonunda, ağzında purosusu, başında kasketiyle Brecht, trafiksiz sokaklarda dünkü Mayıs gösterisinden kalma pankartlar, saydam Berlin semaları altında çepe çevre harabeler, Brecht neşeli: "Buraya ne zaman geliyorsunuz?"

Bir başka seferinde Weissensee'de: "Şekilci olmakla suçlandınız. Bu suçlamayı yönelten insanlar şekilcilikten ne anlıyorlar?" diye sordum. Brecht fazla ciddiye almadan: "Hiçbir şey!" dedi. Daha detaylı sorduğumda kızıyor; çalışma koltuğuna yaslanıyor, sigarasından bir nefes alıyor endişesiz, eğlenmiş görünüyor: "Biçimsellik demek, bir takım insanların hoşuna gitmiyorum demektir." Onun neye içerlediğini kızgınlıkla ekledikleri ele veriyor: "Batıda herhalde bunun için başka bir kelime kullanılırdı." Sonra başka şeylerden söz edildi ve ancak daha sonra, bu konuda artık başka birşey beklemediğim anda farklı bir bağlam içinde önemsemezce söylenmiş gibi geliyor asıl cevap: "Çekmece için çalıştığımızı görüyorsunuz, bunu sürgünde öğrendik. Belki gün gelecek çalışmamız keşfedilecek, çekmelerden çıkarılacak ve bir işe yarayacak."

Büyük insan olduğu hemen anlaşılan az insana rastladım, Brecht'in büyüklüğünün kendini nasıl gösterdiği sorulsa cevap veremezdim: Aslında hep aynı şey oluyordu: Kendisinden ayrılır ayrılmaz kendini daha fazla hissettiriyordu Brecht'in mevcudiyeti, onun büyüklüğü sonradan etki ediyordu, hep biraz gecikmeli, tıpkı bir yankı gibi ve

buna dayanmak için de onu tekrar görmek gerekiyordu, çünkü o zaman gösterişsizliğiyle yardım ediyordu insana.

Brecht'in 17.Haziran.1953 olayları sırasındaki tutumu hakkında daha sonra topluluğun iki üyesi Egon Monk¹ ve Benno Besson'dan bilgi istedim. Öğleden önce Stalin Bulvarından ilk haberler geldiğinde Brecht iş arkadaşlarının önünde bir konuşma yaptı mı? Bilinen şu: Provalar (Kırık Testi ve Don Juan) kesildi. Gün boyunca Brecht nerelere gitti? Öğrenebildiği haberleri nasıl değerlendirdi: Memnuniyetsizliklerine hak verdiği işçilerin sergilediği bir gösteri olarak mı, yoksa bir ayaklanma olarak mı? Brecht hangi bilgilere sahipti? Lidersiz halk ayaklanmasından Batının yararlanacağından ve savaş çıkabileceğinden şüpheleniyor muydu? Müdahale imkanına sahip miydi? Ne çeşit? Kararsız mıydı Brecht? Umursamaz mı, şaşkın veya pasif miydi? İş arkadaşlarına nasıl davranacaklarını söylüyor muydu? Brecht (daha o zamanki söylentilerin gösterdiği üzere) korkak mıydı, işçi sınıfına ihanet etti mi? Yoksa işçi sınıfının duygusal davranışlarla kendini tehlikeye atmış olmasından mı kaygılanıyordu? Brecht Sovyet tanklarının müdahalesine hiddetlenmiş miydi? Yoksa yapacağı bir müdahaleye karşı Batıyı uarmak için başvurduğu, kaçınılmaz bir yol olarak mı görüyordu? Soruları yönelttiğim o iki topluluk üyesi ise delillerden çok yorumlar sundular; yorumlar birbirini tutmuyordu. Peter Sulzka Brecht'in mektubundan yaptığı kopyaları Ulbricht'e² gönderdi: Tam metni.

Eylül 1955'de, onu Chaussee Sokağında, ölümünden önceki son ziyaretim kısa ve de biraz resmiydi. Dairesi mezarlığa bakıyordu. Nutkum tutulmuştu; topluluktaki diğer üyelerden daha çok tanıdığım Benno Besson da oradaydı tesadüfen, o zamanlar politikalar görüşlülüğe götüren bir şüphe duyuyorduk birbirimize karşı. Son zamanlarda sürekli tartışır olmuştuk, Besson'la yıldızımız barışmamıştı henüz, ve dolayısıyla onu Brecht'in evinde gördüğümde üstün körü bir selam vermiştim: bakışmadık. Acaba Brecht'in bundan haberi var mıydı? Bir iş görüşme-

1) Alman rejisörü, 1927'de doğmuştur

2) 1893-1973 Doğu Alman Komünist Partisi eski başkanı

sini kesmişim, acilen konuşulması gereken şeyler olduğu halde birkaç dakika ayakta vakit geçirildi, nezaket Brecht'i, konuşmayı kesen bir el hareketiyle Besson'a veda etmeye itti. Uzun süredir konuşmadığım Brecht'le yalnız kaldığımızda da hava hala biraz resmiydi. Brecht: "Topluluk, onu artık başkal rına devredebilecek kadar oturmuş." Yazmaya, öyle anlaşılıy rdu, itiliyordu. Hasta görünüyordu, hareketleri kısıtlıydı. Batı Berlin'deki provalardan geliyordum. Hanne Hiob, kızı, başrol oynuyor ve Caspar Nêher de sahne dekorunu yapıyordu. Öğle yemeğinde: Savaş tehlikesi hakkında Batı ne düşünüyor? Şimdi artık insan Batıdan gelince sanki uzaktan gelmiş oluyordu. Herzamanki soru: Peki şimdi ne yapıyorsunuz, gelmedi. Helene Weigel oradaydı; bana Kon ad Farner'e ¹ İsviçre'de yapılan zulüm hakkında ne düşündüğümü sordu. Yemek zaman zaman bayağı suskun geçti. Espriden yoksun. Tutuktum. Üstü kapalı bir görüşme, aslında görüşme bile değildi; açık olunmayışının suçunu kendimde buluşum, bu duygu azap veriyordu, ve Suhrkam 'm durumunun nasıl olduğuna, ki zaten o da kötü durumda idi, ilişkin haberlerle de giderilemiyordu. Yeniden birleşme? Buna ilişkin Brecht: "Yeniden birleşme demek, birkez daha sürgün demektir." dedi.

Brecht'in kendisine çelik bir tabut temin edilmesini istemesi bir giz olarak kalacaktır. Çelik tabut onu nelerden koruyacak: güç sahiplerinden mi? Yeniden dirilmeden mi? "Çok leşli leşlerden" mi? Brecht için yazılmamış olmasına karşın ona çok uyan bir ifade var: "Bu efsanevi insan öğretisinin tek yanlışlığına karşın son derece çok yönlüdür" Maksim Gorki'nin Leo Tolstoi için yazdığı bir cümle.

ZÜRİH

Annem ölüm döşeginde. Zaman zaman, birlikte Rusya'da olduğumuzu sanıyor. Yaşı 90. Acaba

1) İsviçre Sanat tarihçisi ve felsefeci 1903-1974

Odessa 1901'den bu yana fazla değişikliğe uğramış mıymış.

SEYAHATA EK OLARAK

Kararmış bir odada biri bir kağıt gösteriyor, Rus alfabe-siyle yazılmış bir form, grileşmiş ve parçalanmak üzere bir yaprak: arka sayfası herhalde ancak büyüteçle okuna-bilecek irilikte bir elyazısıyla çepeçevre karalanmış. Bir yoldaş sürülmüştü, kadın bunun nedenini hiçbir zaman öğ-renemedi. Toplama kampında geçen bir altı yılın ardın-dan ondan çok daha kötü olan tek kişilik hücreye sevkini istedi; lâğım fareleri. İkinci ricası: kağıt. Sonunda ikisi de kabul edildi. Toplama kampı idaresinden işte böyle kağıtlar verildi ona ve üç yıl geçirdi o tek kişilik hücre-de. Ezberinden tercüme yaptı: Lord Byron'un Don Juan'ını. Bunu bitirdiğinde tek hücreden tahliyesini rica etti. Artık yine toplama kampında ve tarla işinde çalışır-ken, bu sefer el yazmasını üstünde, elbisesinin içinde saklıyordu. Toplam sekiz yılın ardından (Şayet doğru ak-tarıyorsam) suçsuzluğuna binaen serbest bırakıldı. Lord Byron çevirisi ise şimdi, 1966 yılında basılıyor ve büyük bir tiyatrodaki sergilenecekmiş.

Rublelerim var, INOSTRANJA LİTTERATURA dergisinde basılan bir romanın ücreti, 900 Ruble. Bir işçi altı ayda-kazanıyor bu parayı. benim işimeyaramıyor; Otel ve uçak paraları Dolarla ödeniyor. Ve Rubleleri yurt dışına da çı-karamıyorum. Bu durumda yalnızca Champansky (Şampan-ya) içmek ve havyar yemek kalıyor bize. Bunlardan Odes-sa'da yok. Kırım'a uçakla gitmek de mümkün değil: Bir defa Rublelerimle olmaz, sonra Dolarımız kalmadı, üç-üncüsü Moskova'dan bir vize daha almamız gerekirdi. Bu durumda vakit dolduruyoruz (o güzel Potyomkin merdiveni-ni artık biliyoruz; Liebknecht kolhozuna (renkli bir broşürde örnek olarak gösteriliyordu) ancak Dolarla giden bir taksiyle ulaşmak mümkün, buna ancak ucu ucuna ye-tecek dolarımız varsa da "Batıda" görülen bir hastalık

olan" şap hastalığı salgını yüzünden orası ziyaret edilemiyor.) böylece bir futbol sahasında vakit geçiriyoruz, INTUURIST sayesinde alınan numaralı biletler. Tesadüfen hemen yanibaşımızda Almanca konuşan genç bir adam oturuyor, bir edebiyat düşkünü; Heinrich Böll'ü, Erich Maria Remarque'¹ tanıyor; sonra çantasından şu sıra okuduğu, içinde bir Alman romanı yayınlanan o meşhur dergiyi çıkarıyor -bu ne büyük bir raslantı: Yazarı benim, evet, gerçekten ben. Dostumuz futboldan o kadar anlamıyor. Yine Champanskyli bir akşam. Tanrı ve astronotlara ilişkin konuşmalar. Boris Lektör, ayda 80 Ruble alıyor, doktorasını mı bitirme tezini mi ne hazırlayan karısıyla bir odada oturuyor: neyse, bir şeyler öğrenmek istediğimizde Boris hazır. İkinci akşam da Champanskyli, ama hareketimizden önceki akşam hala 680 Rublem var. Ne yapmalı? Ertesi, sabah, hareketimizden üç saat önce Boris garip bir sesle telefon ediyor, benimle konuşması gerekiyormuş. Hemen. Resepsiyonda olmuyor (otel personelinin onu tanıdığını sanıyorum ama hissettirmek istemiyor). Dışarda, limana nazır hıyabanda: Gazetenin arasına sıkıştırdığım parayı alamazmış. Olanaksız. Durumu açıklıyorum ona. Rublelerimi burada duvarın üstüne mi bırakayım? Hiçbir Sovyet vatandaşı, diyor, almazmış o parayı. çalışmanın karşılığında verilen paraya evet, ama böylesine hayır. Moskova'da kazandığım bu Rubleler yüzünden sınır kontrolünde kendimi tutuklatayım mı? Boris, beni dinleyin! diyorum, gözlerim saatte, öbür elimde o para destesi. Şimdiye kadar yaptığım en pahalı yolculuktu bu. Ruble Dolarla aynı değerde. Merkez Bankasına gitmek istemiyorsam (ki bu Boris'i düş kırıklığına uğrattıyor) bir şeyler satın alabilirmişim. İki kalpak, daha Mosko-va'dayken alınmış, yeter bana; plaklar ucuz. 630 Ruble edecek şey nedir, diye soruyorum, ne mesela? Bir motosiklet. Veya daha kolay taşınabilen bir şey: Bir fotoğraf makinası. Ama ben fotoğraf çekmiyorum, can yoldaşım da keza, çocuklarımin ise var zaten. Ama bu Sovyetler Birliğindeki en iyi fotoğraf makinasıymış. Demek ki mecbu-

1) Alman- Amerikan yazarı, (1898 --)

rum. Boris beni oraya götürüyor. Yolda yine Isaak Babel'in evini sormam şart mıydı? Boris'in beni götürdüğü dev satış mağazasında onsuz kaybolurdum mutlaka; satıcı kızı nihayet hizmet etmek zorunda bırakan bir kimliği var Boris'in, kız buna rağmen somurtkan hizmet ediyor. Batıdan gelen bayın ne satın aldığını merak ediyor birkaç kişi; fotoğraf makinalarından hiç anlamam, satıcı kız benden de beter; ama Boris makinanın çalıştığına garanti veriyor, bundan şüphem yok, ancak birinin bana göstermesi gerek. Boris bana başka birşey açıklıyor: o kız çok memnun, biliyor musunuz, şimdi günlük limitini doldurdu, hatta fazlasını. Kız güle güle demese de ona inanıyorum; Boris Rubleleri kasaya götürüyor. Mesele halloldu. Son birkaç Rubleyi de havaalanında içkiye harcarız... Varşova'da, Odesa futbol sahasındaki karşılaşmadan bahsederken devamını getiremiyorum; gülüyorlar: Böylelerinin adı genellikle Boris'tir. Olabilir. Bizim Boris sempatikti.

VARŞOVA

Almaya kalksan satın alabildiğin şeyler sınırlı ama buna rağmen izlenim şu:Ruslardan daha iyi yaşıyorlar. Kendilerine yönelik bir mizahları var. Vitrinlere yerleştirdikleri: Malsız zevk, hayal gücü, zarafet! İnsana nerdeyse 'cılıgınlık' dedirtecek kadar !

1948'de harabe ve enkazdan ibaret olan yerler - vaktiyle bizi gezdiren Viska'yı hatırlıyorum ve tarihi görüntüleri yeniden yaşatmanın anlamlı olup olmadığına ilişkin tartışmamızı; bugün o hanıma hak veriyorum: uyduruk şeyler de tarihi görünüm kazanabiliyor. İşlek meydanda bir Biedermeier koltukda oturuyorum, çünkü şu anda mobilyalar taşmıyor ve genç fotoğrafçı kız da beni bu koltuğa oturttu; haklı: son ziyaretimden bu yana yirmi yıl geçti - kendimi tarihi biri gibi hissediyorum.

O parti üyelerinin tarzını benimsemiyor, asil bir ismin mirası, en büyük feodalist olarak doğmuş, o zamanlar kızıl prens olarak kötü bir ün yapmış, Hitler zamanında yıllarca toplama kamplarında. Yazarlar Derneğindeki öğle yemeğinde (şu sıralarda Musil'i¹ Almancadan çeviriyor üstelik) vaktiyle kendisine ait olan o büyük mülkteki çiftçileri sık sık ziyaret ettiğini anlatıyor: durumları iyi değil, evet doğru, ama eskisinden daha iyi. Kendisi katolik. Bazıları eskisinden daha kötü durumdaymış, ama o; halkın yüzde doksanının durumunun daha iyi olmasından yana.

Havaalanında Çinliler, Mao ceketli bir heyet. Acaba onları kapalı kutu olarak değerlendiren biz de onlara öyle mi geliyoruz? Burada bilimsel bir kongreye katılan İsviçreli bir tanıdık, profesör, benimle konuşuyor, Varşova'yı kirli, sefil, umutsuz v.s. buluyor.

ZÜRİH

Küçük bir lokantada (Wolfbächli) karşımda oturmuş sahanda yumurta yiyen gençten adamı yavaş yavaş sohbete celbediyorum. Altı işçi çalıştıran bir boya ustası, siparişler istemediğin kadar, bugün gece vardiyası. Lafı epeyce döndürüp dolaştırdıktan sonra (gece vardiyası ücretleri, spor, mimar efendiler, tulumba sistemleri, yabancı işçiler v.s.) nihayet asıl konuya girdik: En çok hangi işten zevk alıyorsunuz? Pencere çerçevesi boyamaktansa bir duvarı boyamayı, birbirine uyumlu pastel renkler yerine canlı renkleri. Bu konuda ne düşünüyorsunuz? diyorum ,ama sorumu anlamıyor. Restore edilmiş eski binaları mı, yeni yapıları mı, acaba hangisini tercih ediyor? İkisi de yapıyor işte, örneğin bu akşam bir restorasyon var. Canını sıkıyor mu gece çalışma? Onu da biri üstlenecek elbet. Patron kendisi olduğun-

1) :Avusturyalı yazar. (1880 - 1942)

dan ve dolayısıyla yapacağı işleri seçebilme olanağına sahip olduğundan şöyle soruyorum: İşin hangi bölümünü tercih ediyorsunuz? Astarlamak sıkıcı bir iş gibi geliyor bana, eski boyanın sökülmesiye daha da çekilmez. Hangisi daha zevkli, fırçayla boyamak mı, püskürtme sistemi mi? Benim ihtisasım vernik, diyor; bu işi yapmaya değiyormuş. Günümüzdeki fiyatlara gelince; yavaş yavaş yıllık gelirini, hatta, vergi kontrolörü olmadığımı temin ettikten sonra, kendi yıllık gelir ortalamasını söylüyor. Geliri fevkalâde değil ama fena da değil; daimî müşterileri var; lâkin bugünlerde temiz iş yapan işçi bulmak zor, ayrıca, ya biri kaçıyor, ya öbürü işe gelmeyiveriyor birgün, bu işler hiç kolay değil, verilen vadeler, iş kötü çıktığında ekstradan ödenen malzeme giderleri v.s. Soruma dönüyoruz: İşinizde size bazen zevk veren şey nedir? Cevabı: Püskürtme işi daha kârlı, restorasyonlar az para bırakıyor, çerçeve fiyatları kelimenin tam anlamıyla fazla düşük, buna karşın vernik bu arayı kapatıyor, nihayetinde bir ailesi var, gece vardiyası iyi para getiriyor. Sırası gelmişken soruyorum: Zevkinize ters düşen renkler istendiğinde rahatsız olmuyor musunuz? Tabii ki hayatını kazanmak için çalışıyor, bunu anlıyorum: yine de sormadan edemiyorum: Bazen başka bir renk kullanmayı istiyor musunuz? Numunelik bir parça yapıyorsunuz, ancak merdivenlerin tümü boyanıp bittiğinde şaşırıp kalıyorsunuz! Diyorum ki: Sonunda nasıl görüneceğini merak ediyor musunuz? Bu sorgulamanın ardında neler yattığını bilemiyor; Gelirini söyledi. Bazen bir başka mesleğiniz olsun ister miydiniz? Bir iş yeterli para bırakmıyorsa gayet tabii, kendi uzmanlık alanı olan vernik hariç fiyatlar bazen tek kelimeyle çok düşük olduğundan, bir iş ye-

terli para bırakmıyorsa, gayet tabii. Yani verniklemek zevk veriyor. Öyle mi? Bunu söyleyemezmiş; vernik herkesin harcı olmayan bir yöntem gerektiriyor, buna bağlı olarak da ödenen ücretler biraz daha tatmin edici... Sonuda (aslında işçileri kaytarmasınlar diye gitmesi gerekiyordu, ama tam zamanında iki bira daha ısmarladım) eğer iş kendilerine ait olsaydı daha az mı kaytarırlardı diye, yani işin kârına ve doğal dertlerine ortak olsalardı, yani sosyalle bir iş yerinin de işleyip işlemeyeceğini, eğer işlemezse nedenini soruyorum. Sosyalle edilmiş bir iş yeri de ne demek? diye soruyor. Ona her şeyden evvel benim badanacılıktan hiç bir şey anlamadığımı gösteren kısa bir açıklama: birinin siparişleri alması lâzım, birinin defter tutması gerek, işçilerse bu işlerden hiç anlamıyorlar, böyle şeyler onları hiç ilgilendirmiyor, müşterileri kaybetmemek için, birinin işlerin zamanında teslimine gözkulak olması ve buna rağmen hiç bir işin üstün körü yapılmamasına dikkat etmesi gerekiyor, zira işveren dikkat etmezse kaytarmalar oluyor tabii. Durum böyle işte. Ve işte bu yüzden de şimdi gitmesi gerekiyor, elini uzatmadan, keyifsiz--

KÜÇÜK ÖYKÜ

Söyleyecek birşey yok... Ama bunu bile söylemiyor. Karısı onu konuşturabilmek için elinden geleni yapıyor, şu sıra ağlayıncaya kadar kavga bile ediyor: çünkü adam karşı çıkmıyor. Pencerenin önünde, elleri ceplerinde, sanki bir cevap arıyormuş gibi. Suskun. Nihayet yüzünü döndüğünde köpeğe yiyecek verilir verilmediğini soruyor.

•

Durum yıldan yıla kötüleşiyor.

Konuklar, herkes çene çalıyor, onun, sürekli meşgul bir evsahibi olarak, konuşmadığı dikkat çekmiyor: Hoş bir akşam. Yalnızca karısıdır üzgün olan: Daha sonra şöyle diyor kadın: "Eskiden hiç değilse görüş beyan ederdin." Adamın buna söyleyecek sözü yok. "Söyleyecek hiçbir şey bulamıyor musun?" Şayet kendisini zorlasa söyleyecek birşeyleri var tabii; ancak, sanki herşeyi daha önce dile getirmiş gibi geliyor ona; olsa olsa başkalarını ilgilendiriyor söyleyecekleri, şimdilik.

Adam kırk yaşlarında, yani yaşlı değil.

Karısı önceleri bu durumu evlilikleriyle ilgili sanıyor. Böyle şeyler oluyor, birbirlerine söyleyecek hiçbir şeyleri kalmayan çiftler. Evliliği biraz düzelsin diye seyahatlere çıkıyor, v.s., üç-dört hafta sonra istasyon ya da hava alanında karısını bekliyor, el sallıyor, hemen çantaları karısının elinden alıyor, onu öpüyor ama söyleyecek hiçbir şeyi yok.

Söze dökmediği kelimeler - başkalarından duyduğu zaman ne anlama geldiklerini biliyor onların; kendi ağzından çıktıklarındaysa hiçbir anlamı kalmıyor aynı sözcüklerin.

Oysa kendisi avukat, bir yediemin teşkilatının yöneticisi, ev sahipleri derneğinin başkanı. Yapacak şey çok, bir sürü can sıkıcı iş, ama bundan bile şikâyet etmiyor. Her gün rastladığı pek çok insan var. Bin çeşit hikâye. "Niçin hiçbir şey anlatmıyorsun?" O zaman televizyonu açıyor. "Sen ve futbolun!"

Çocukken, birgün hayvanat bahçesinde balıkların suyun içinde oldukları için konuşamadıklarını sanmış, aksi takdirde konuşmak isterlermiş tabii --

İnsanlar ondan hoşlanıyor. Sakin halinden. Söyleyecek şeyleri olan insanlar her zaman var yeterince; çoğu zaman dinlemek yeterli oluyor. Misafir olarak, oturup kalan, kalkma vakti geldiğini farketmeyen ve sessiz sedasız öyle oturup duran cinsten biri o... Yalnız başına oturduğunda da aklına birşey gelmiyor. Karısı: "Düşündüğün birşey olmalı!" dediğinde, sanki sohbet sona ermiş gibi ayağa kalkıyor ve sürekli kuyruk sallayan verileni yiyen, onu konuşturmak niyetinde olmayan köpeğe yiyecek veriyor.

Müşteriler onun düşündüklerini söylememesini takdirle karşılıyorlar; menfaatlerini koruması yetiyor onlara.

Hobisi: Satranç. Karşısındaki oyunculardan hiçbirinin aklına: Ne düşünüyorsunuz? diye sormak gelmez. Bir süre sonra bir hamle yapması yeter, satranç taşları kadar suskundur. Düşünme sırası karşısındakine geldiğinde kendisinin gösterdiği sabır, soğukkanlılık v.s., öbürü birden "Şah!" dediğinde kendini rahatsız olmuş hissetmeyişi. Söyleyecek hiçbir şey yok buna. İki saat sonra kaybetse de her oyuna müteşekkir; konuşmadan geçen saatler.

Arabada hemen radyoyu açıyor.

Nasır ve İsrail'e, sunî kalp ameliyatına, Ulbricht'e, Franz Josef Strauss'a Saridon'a, Spiegel dergisine, İsviçre'de kadınların oy kullanma haklarına, ortak tanıdıklara, savaş suçlarının zaman aşımına uğramasına ilişkin görüşler herkesin görüşü var, görüşsüz olmuyor; bu yüzden kendisi şişenin mantarını çıkarırken karısı: "Heiner de bu görüşte!" diyor.

Köpek giderek önem kazanıyor. Saatlerce köpeklerle gezintiye çıkıyor. Karısı "Aaa, tavşan!" demek için bile gayret sarfetmesi gereken bir adamın yanında, önünde veya arkasında saatlerce yürümeye tahammül edemiyor. Karısı konuşurken cevap vermek zorunda kalacağı ana kadar susuyor; o an geldiğinde ise birden duruyor: bahanesi tabiatın güzelliği karşısında duyulan suskunluk... Köpeklerle yalnız gezerken, saatlerdir ne düşündüğünü söylemediğini farketmiyor köpek, hiçbir şey düşünmediği zamanlar, onu da farketmiyor.

Zevk aldığı şey: Filimler. Ama, çok farklı görüşlere yolaçan filimler söz konusu olunca da, hep kaçırıyor o filimleri. Kovboy filimlerini yeğliyor.

Yalnızca kendisini tanımayanlar, o alışılmış soruları yöneltiyorlar: Peki, siz ne düşünüyorsunuz? İşte o zamanlar rahatlıkla aksini de söyleyebileceği birşeyler dile getiriyor, sonra da afallıyor — tıpkı bir zamanlar okulda öğretmeninin: "Çok doğru!" dediği zamanlar afalladığı gibi.

İçkili olduğu zamanlar mesele yok — o zaman söyleyeceği birşey olup olmadığını kendi kendine sormaksızın konuşuyor. Ertesi gün hiçbir şey hatırlamıyor, ve bu da onu üzüyor; akşamın dokuzundan sabahın dördüne kadar ne konuşabilmiş olduğunu anlamıyor.

Söyleyecek hiçbir şeyi olmadığını şimdi artık kızı da fark ediyor. O sadece babacan davranıyor. Kızı ona, sorduğunda bazı şeyler biliyor, ama bu konuda hiçbir şey gelmiyor aklına, sadece farklı hassasiyetin ne olduğunu biliyor (sözlük anlamını), ondan sonra da sanki meşgulmüş gibi yapıyor. Çim biçme makinasını sürüyor. Kızı

evde sıkıldığında, onu neyin üzmüş olabileceğini düşünüyor; sorup öğreniyor. Ona hemen her konuda izin veriyor. Onu anlamak için Mao'yu okuyor sonra onunla masa tenisi oynuyor.

Doktor sigara içmesini yasaklamıştır. Bırakamıyor, bir şey söylemesini bekleyen insanlar arasında olmuyor bu.

Birgün hastaneye yatıyor. Ameliyat. O üç haftanın keyfini çıkarıyor; ziyaretçisi dışarıdaki havadan, şehirdeki sıcaktan, tanıdık çevreden bir boşanma olayından söz ederken, onun artık hemen hiç ağrısı kalmadığını söylemesi yetiyor.

Günün birinde artık köpekle de anlaşılamaz oluyor. Bir çam kozalağı atsa köpek koşmuyor. Çağırınca gelmiyor. Köpek tek başına eğleniyor. Birgün, resmi bir açılış münasebetiyle, yönetim kurulu adına konuşması gerekiyor. Bunu mükemmel yapıyor, hem de esprili bir biçimde, iki kamera karşısında. Televizyonda kendini seyrettiğinde fevkalâde konuştuğu kanaatine varıyor. Böylesi rahatlıkla oluyor: düşündüğünü söylemesine gerek kalmayınca.

Evde yalnız kaldığı zamanlar aç olmadığı halde kendine sahanda iki yumurta yaptığı oluyor. Birşeyler yapılmayınca, birşeyler düşünme tehlikesi doğuyor.

Vaktiyle fikirleri vardı, bu doğru. Hatırlıyor. Örneğin (Doris'den de çok) evlenmeleri gerektiği görüşündeydi. Bugün, bu konuda da fikir sahibi değil artık.

Düşünde bazen söyleyecek birşeyleri oluyor, ama sonra söylemek istediği şey onun uyanmasına yolaçıyor.

Bunun Doris'le ilgisi yok.

İnsanların bir odaya girer girmez, hemen ne konuşulacağını bilmeleri yok mu, ya da telefonda veya sokakta kendilerine selam verilir verilmez hemen ne söylenmesi gerektiğini bilmeleri. Artık ona suskunluğunu hissettiren ortamlardan kaçınıyor. İnşaatların önünde dikiliyor: havalı matgapların gürültüsü, bir kataratarın gürültüsü v.s., ama her gürültü eninde sonunda bitiyor.

Vaktiyle, bir süre, sustuğu zamanlar kendi kendine konuşuyordu galiba; o anda ne söylemediğini biliyordu henüz — harfiyen.

Halinden birşey belli değil.

Karısına yazması gerektiğine inandığı bir mektuba, yazacak sözü olmaması yüzünden, başarısızlıkla sonuçlanan bir intihar planı-

Defin törenleri ona hiç korkunç gelmezdi, ölen değer verdiği biri bile olsa. Herkes karalar içinde, bazıları sarılmış, herkes böyle durumlarda ne söylenmesi gerektiğini bilmediğini kabul ediyor; el sıkışmalar: söylenecek hiçbir şey yok işte.

Sonra o işi mektupsuz hallediyor.

Moskova'dan telefon, LİTERATURNAJA GAZETA'sı Kuzey Vietnam'a yapılan bombalı hava saldırısı hakkında beyanat rica ediyor. Hemen. Yarın bu saatlerde, 12'de, tekrar arayacaklar. "—Batılı yazarların, Amerika'nın Kuzey Vietnam'a yaptığı bombalı hava saldırıları hakkında ne düşündüklerini soruyorsunuz. Düşüncelerimizi ceza görmeden açıklayacağımızı varsayıyorsunuz. Genellikle de haklı sayılırsınız. Amerika'ya değil de örneğin, Sovyet yazarlarının yargılanmasına ilişkin protestomuzu da yayımlayacağınıza söz verirsiniz, o zaman Kuzey Vietnam'a yapılan bombalı Amerikan saldırısı hakkında yapacağım şu mütalâanın yayınından dolayı size müteşekkir kalırım."

Kararlaştırılan telefon görüşmesi 12.10'da Söylediklerimi kaleme alan kişi, zorlanmadan Almanca konuşuyor, ama Sovyet yazarlarının adı geçince konuşması birden bozuluyor. Teminat talep ediyorum: ya metnin tümü ya hiç. On gün sonra Moskova'dan telefon: Yazıdan vazgeçilmiş. Ses çok dostça. Sebep: Soruya bağlı kalmadım.

ANKET

1. Evlilik size hâlâ bir problem olarak mı görünüyor?
2. Kurum olarak evlilik, hangi durumda size daha inandırıcı geliyor: Onu başkalarında görünce mi yoksa kendinizde mi?
3. Başkalarına en çok tavsiye ettiğiniz şey nedir:
 - a. Ayrılmaları mı?

b. Ayrılmamaları mı?

4. Bir tarafta ya da öbür tarafta veya her ikisinde birden izler bırakmayan uzlaşmalara da şahit oldunuz mu?

5. İyi evlilik hangi problemleri çözer?

6. Kişinin kendisine karşı olan dürüstlüğü kaybolup ginceye kadar, yani eşinizi ürkütebileceğine ihtimâl verdiğiniz şeyleri, yalnızken bile düşünmeye cesaret edemeyeceğiniz noktaya gelene kadar, bir eşle ortalama kaç yıl beraber oluyorsunuz?

7. Ayrılmayı düşündüğünüzde, bizzat kendinizde veya eşinizde suç aramaya başlamanızı nasıl açıklıyorsunuz kendinize?

8. Siz evliliği kendiliğinizden icat eder miydiniz?

9. Halihazırdaki evliliğinizde kendinizi ortak alışkanlıklara uymuş görüyor musunuz? Şayet görmüyorsanız: eşinizin bu alışkanlıkları benimsediğine inanıyor musunuz? Ve bunu neye bağlıyorsunuz?

10. Evlilik sizi en çok ne zaman sinirlendiriyor?

a. Gündelik hayatta

b. Seyahatlerde?

c. Yalnız olduğunuzda

d. Kalabalık topluluklarda

e. Başbaşayken

f. Akşamları

g. Sabahları

11. Evlilikte ortak bir zevk geliyor mu (evli çiftlerin yuvalarını döşeme tarzından çıkarılan neticeye göre) yoksa bir lambanın, bir halının, bir vazanın vs. alımında sizin için, hep gizli bir teslimiyet söz konusu oluyor mu?

12. Çocuk varsa: Ayrılma noktasına gelecek olsanız,

kendinizi çocuklara karşı suçlu hisseder misiniz? Yani, çocukların mutsuz ebeveyn üzerinde hakkı olduğunu mu düşünüyorsunuz? Şayet cevabımız evet ise: Çocuklar kaç yaşına gelinceye kadar?

13. Size evlilik yemini verdiren şey nedir?

a. Güvence ihtiyacı

b. Çocuk

c. Evlilik dışı beraberliğin toplumsal sakıncaları; otellerde karşılaşılan güçlükler, dedikodunun verdiği rahatsızlık, münasebetsizlikler, resmi makamlar veya komşularla yaşanan güçlükler vs.

d. Gelenek haline gelmiş olması

e. Ev idaresinin basitleşmesi

f. Aileyi dikkate alma

g. Evlilik dışı ilişkinin de aynı şekilde alışkanlığa, gevşemeye, tek düzeliğe vs. götürdüğüne inanma

h. Mirası göz önünde bulundurma

i. Mucizeler umduğunuz için

k. Formaliteden başka birşey olmadığı görüşü

14. Resmi veya dinî nikâhdaki evlilik yeminine ilâve edeceğiniz birşey olur muydu?

a. Kadın olarak

b. Erkek olarak (Metni harfiyen yazınız lütfen)

15. Şayet birkaç kez evlendiyseniz: Evlilikleriniz başlangıç safhalarında mı, son safhalarında mı birbirlerine benzer oldular?

16. Çiftlerden birinin ayrıldıktan sonra sizi suçlamaya devam ettiğini duyarsanız: Bundan, vaktiyle farkedebildiğinizden daha çok sevildiğiniz sonucunu mu çıkarıyorsunuz, yada bu sizi rahatlatıyor mu?

17. Arkadaş çevrenizde yine bir ayrılma vakası olsa, genellikle ne söylersiniz ve o ayrılanlara bu söyleyeceğiniz şeyi niçin şimdiye kadar söylemediniz?

18. Söz konusu çiftler, kendi aralarında birbirlerine karşı açık değilseler, siz onların her birine aynı derecede açık olabilir misiniz?

19. Şayet halihazırdaki evliliğiniz mutlu evlilik olarak tanımlanabiliyorsa: Bunu neye bağlıyorsunuz? (Kısa notlar kafi)

20. Mutlu denebilecek bir evlilik ile, muhtemelen, mutlu evliliği tehlikeye sokan ilham, zeka, yetenek vs. arasında seçim yapabilecek olsaydınız: Hangisine daha çok önem verirdiniz?

a. Kadın açısından

b. Erkek açısından

21. Niçin?

22. Halihazırdaki eşinizin bu anketi nasıl cevaplayacağını tahmin edebileceğinizi sanıyor musunuz? Şayet cevabınız 'Hayır' ise:

23. Eşinizin verdiği cevapları bilmek ister misiniz?

24. Tersini düşünelim, ankete verdiğiniz cevapları eşinizin bilmesini ister misiniz?

25. Eşler arasında sır diye birşey olmamasını evliliğin kuralı olarak mı görüyorsunuz, yoksa aksine, iki insanın birbirinden gizlediği bu sırtın, onları birbirine bağladığını mı düşünüyorsunuz?

ZÜRİH, Aralık 1966

Sabah tiyatrodaki tören, adına tören düzenlenen kişi konuşuyor - saygıyla dinlenen ve alkışlarla onaylanan bir açıklama. Dejenere bir edebiyatın var olduğu, nihayet tekrar söylenebi-

liyor. Bununla hangi yazarların kastedildiği söylenmiyor; Zürihli Germanist, cesaretinin bilincinde olmasının getirdiği görkemli tavrıyla bugün burada nihayet bu basit gerçeği Eckermann¹ üslûbunda dikkatli ve çok kararlı bir biçimde söylemeye hazır, kendisine soruyor: Hangi çevrelerle ilişkilere giriyorlar? Yazarlar yani... Uzun zamandan beri senli benli konuşuyoruz, eski çalışmalarına gösterdiği nazik teşviklerinden dolayı kendisine müteşekkirim. Birlikte mantar toplar, puro içerdik; bugün açıktan açığa ona meydan okumamı zor kavratacaktır.

"Son zamanlardaki romanların ve tiyatro oyunlarının konularına bir göz atalım. Psikopat tipler, topluma zarar veren yaratıklar, büyük çaptaki çirkinlikler ve hınzırca planlanmış alçaklıklarla dolup taşıyorlar. Günlüğünden kaçan odalarda cereyan ediyorlar ve rezaletin var olduğu her yerde dallanıp budaklanan bir hayal gücüne sahipler. Bütün bunların sebebinin derin bir isyan, bir iç sıkıntısı veya yine herhangi bir biçimde, bütüne duyulan ciddiyette yattığına inandırmaya kalkarlarsa bizi, işte o vakit her zaman değil ama genelde— haklı şüphelerimizi dile getiririz."

"Ya bugün? Güdümlü edebiyat sloganına rastlıyoruz. Ama, edebiyatı gerçekten edebiyat olarak seven hiç kimse, bu konuda rahat hissetmiyor kendisini. Fazla doğrudan ve fazla gayretkeş, güya insancıl, sosyal, politik olduğunu iddia ettiği her yerde, hürriyetini kaybediyor, gerçek, inandırıcı ve devirlerin değişiminden daha uzun ömürlü olan dili yitiriyor. Demek ki güdümlü edebiyatı, eski devirlerin

1) Eckermann, Johann Peter: 1792-1854, yazar, Goethe'nin yakın dostu ve sekreteri

yazarlarında var olan, o topluma katılma isteğinin soysuzlaşması olarak görüyoruz yalnız."

bugün tam Batı alemine yayılmış, asıl işi iğrenç ve adî olanı deşip çıkarmak olan bu yazarlar, ordusu-" "Bu tür yazarlar lağımın gerçek dünyanın bir yüzü, pezevenk, fahişe ve ayyaşların da, gerçek ve kamuflesiz dünyanın temsilcileri olduğunu iddia etmeye kalktıklarında, şunu soruyorum: Ne tip insanlarla düşüp kalkıyorsunuz?"

"Üzerinde her büyük kültürün binasının tesis edildiği o yalın ve sağlam temeli yeniden çizelim."

"Mozart'a dönelim!"

Emil Staiger, Zürih şehri edebiyat ödülünün tevcih edilmesi vesilesiyle, 17.12.1966

ÖLÜMDEN SONRAKİ EVLİLİK

Gençden bir dul, kocasının ölümünden üç yıl sonra, birden şaşırıp kalıyor: çevresinde bugün halâ saygı uyandıran o şahıs, hiç var olmamıştı. Mesleki başarısı, bulunduğu şehri de aşarak, o yörede ün salmıştı; bu yaşanmıştı, onun halka verdiği hizmetten zaten hemen hiç kimsenin kuşkusu yok. Ardından düzülen methiyeler genelde olduğu üzere abartılıydı; kadın yasma rağmen bunun farkındaydı; ama eşi duymuş olsaydı sevinirdi mutlaka. Ancak, dul kadın bundan kimseye bahsetmiyor. Ne zaman Marcel'den söz açılrsa (ayrıca bu da giderek daha seyreliyor), örnek bir davranışları sergiliyor; son derece tartışmaya açık, anlayışlı ve merhum adeta işindeki haleflerinin amiri olarak kalmaya devam edecekmiş gibi davranıyor; merhumun ölümüne dek gördüğü hürmet yetiyor ona. Kocasının eski mektuplarını okudu; ama onu asıl etkileyen bu mektuplar değildi. Bunlar güzel mektuplar, hatta eğlenceli de. Onun

ölümünden sonra da kendisini sarsabilecek birşey çıkmadı ortaya, onu birden başka biri olarak gösterecek bir olay. Kendisinin vaktiyle belki de, bugünkü kadar kayıtsız kalamayacağı kısa bir gönül hikâyesi, kocasının sergilediği o canlı kişiliğe tam anlamıyla uyuyor. Kendisi hala aynı dairede yaşıyor; onun tûy süpürgeyle parlaklığı korunan kristal koleksiyonu, yelken yarışlarına ait dünya kadar resim (boş zamanlarında yelken açardı) ve birlikte yaptıkları bir geziyi hatırlatan Hint malı eşyalar, bütün bunlar hâlâ orada, hatta merhumu doktor bey, diye anmaya devam eden o eski hizmetçi. Kocasına karşı duyduğu bu değişimin nedeni belirsiz, Marchel'i düşündüğü anlar azaldıkça birden Marcel'in kendisini afallatan alelade bir cümlesi. Aslında kendisini hep aldattı o, dikkat çekecek kadar değil ama, farkına bile varmadan, hep belli bir dereceye kadar. Doştlarıysa görüldüğü kadarıyla hâlâ onun sözünün eri biri olduğuna inanıyorlar ve bu da onları dula bağlıyor, öyle sanıyorlar. Bir, ya da iki kez, birden ağlamaya başladığında, Marcel'e ait olabilecek sözlerle teselli ediyorlar kendisini. Bu onu ürkütüyor. Genellikle iyi giden sekiz yıllık bir evlilik; dağcılık yaparken düştü ve öldü; çocuklar şimdi okula başladılar. Mutlaka karısının yeniden evlenmesini isterdi; bu konudaki fikrini sözcüğü sözcüğüne duyar gibi. Ancak, ölümü üzerinden zaman geçtikçe, ona olan inancı da azalıyor. Geriye yalnızca evlilik kalıyor. Aslında onun artık sadece ölümüne inanıyor—

1967

Rosenhof Çeşmesi'ne metin (yazıt)

BURADA YATAN
büyük bir
düşünür ve
DEVLET ADAMI
değil ZÜRİH'İN
ya da DEVRİMCİSİ
ileri görüşlü
TASARIMCISI
özgürlüğün
vs.

1967 HİÇKİMSE
ÇAĞDAŞ
vatansever
REFORMCUSU
İSVİÇRE'NİN
XX. yüzyılın
KURUCUSU
GELECEĞİN
yine de gelen
1967

hiçbir ünlü mülteci yaşamadı
burada ya da ölmedi aşağı yu-
karı buralarda, doğduğumuz
şehrin uğruna. Hiç münafık
ateşe verilmedi buralarda. Hiç
zafer de kazanılmadı buralar-
da. Bizi yücelten efsaneler de
yok ki burada taştan bir anıt
dikilmesini gerektirsin. Bu-
rada yaptığımız eylemler
anılsın, bugün bu anıt hür-
dür.

burada yatan soğuk bir sa-
vaşçı değil, dilsiz olan bu
taş, sürdüğü sıralarda dikildi
VIETNAM savaşının

1967

Şubat 1967, PRAG

KİMSE, mülkiyetindeki malı korumaya teşvik edilmişe
benzemiyor. Aşağı yukarı beşyüz konutlu yerleşim bölge-

sine giden anayolun, iki yıldır hâlâ neden yapılmadığını soruyorum. Birkaç greyder araziye deşeliyor. Yağmur yağdığında yöre sakinleri balçığa bata çıka, ağır ağır ilerliyor. İki resmi daire işbirliği yapamıyor, oluyor adı.

Çevre sakinleri şikâyet etmiyorlar mı? Cesaret edemiyorlar: pek çok insan bu tür meskenler için kuyrukta bekliyor. Birçok şey yutuluyor. Büyük bir hastaneyi inceleme ziyareti: Burada da giriş yolunun sonu, ambulansı sarsacak halde. Doktorların yıllardır yaptıkları şikayetler boşuna. Bizi gezdiren: bir cerrah, samimi bir insan, gevezelikten uzak, somut konularda bilgi vermeye hazır, sadık bir vatandaş. Yeni ve büyük bir hastane inşaat halinde. Eskisi, Almanlar tarafından kurulmuş, askeri revir görünümünde, savaştan yirmi yıl sonra, geçici bir çözüm olarak düşünülmüş, pek çok şey eskimiş ve yetersiz. Hastalara yardım etmek lâzım, diyor operatör, eldeki imkânlarla. İlaçlar? Mevcut olan herşey temin ediliyor onlara, hatta Batıdan bile. Batıdaki mesleki kongrelere katılmak istiyor bir kez, ama bunun için gerekli olan izni alamıyor. Alanıyla ilgili literatür? Var, ama hastanede değil şehirdeki kütüphanede. Sağlık Bakanlığı döviz tasarrufu yapıyor olduğundan, zaten fazla yüklü hekimlerin, fırsat yakaladıklarında hemen el atabilecekleri mesleki dergileri el altında bulundurmanın kaçınılmaz olduğuna inandırmak imkânsız onu. Bilimdeki son gelişmeler hakkında bilgi edinmek istediklerinde, şehre gitsinler. Bakanlıklar, doktorların yıllardır verdikleri dilekçelere rağmen neden insafı davranmıyorlar? Bunlar memur, partiye hizmet ediyorlar, ve de sahip oldukları mevkiyi kendi yeteneklerine değil partiye borçludurlar. Operatörün hazırlıklarını yaptığı, ya da uyuduğu odanın, takriben altı yedi metre kare olduğunu sanıyorum. Hasta koğuşlarını ziyaret ediyorum. Görünüm içler acısı... Evet, işte böyle, diyor operatör, günün birinde durumun daha iyi olacağını umuyoruz hepimiz!

Kendi görüşüne göre, yalnız iyi bir izlenim bırakan bilgiler vermeye hazır bekleyen ve bundan dolayı da yanlış

kişilere çatabileceği korkusu taşıyan bayan refakatçim, Çekoslovak Yazarlar Birliğinin konuğu olan benim, buz hokeyi maçı görmek istememe şaşıyor. Beni bunun için mi Prag'a çağırdılar? Aman rica ederim, misafir dediğin kendini hür, tamamen hür hissetmeli. Ev sahiplerinin bana tahsis ettikleri otelde migrofon olup olmadığını saptayamadım; tasam da değil; yüksek sesle düşünmem. Refakatçimin bana takdim etmediği, ünlü, ancak istenmeyen bir adama, kaldığım otelin resepsiyonundan iki gün üst üste, hareket etmiş olduğum söylenmiş; resepsiyon memuruna karşı çıkmış, benimle randevusu olduğunu tekrarlamış durmuş. Resepsiyon memuru sözünde ısrarlı: Gitti! Ben yukarıda, odada beklerken. Sonra otel lobisinde, rastlantıya sevinmiş olarak karşılaştığımız zaman, resepsiyon memuru özür dilemeye gerek duymuyor; yanılığ, görevlerinden biri sayılıyor. Bir başka gün taşraya bir gezi; genç bir yazarla tanışıyorum, büyük gelecek vadediyor, yanında başka sanatçılar var. İnsancıl bir gün. Arkadaşlar aralarında toplanmışlar: yıkıcı tek söz yok. Devletin varlığı hissedilmiyor, o ölçüde tabiat, o tabiatın insanları, onların işleri. Şiirden sözediliyor. Direniş aracı olarak şiir? Bir akşam bir başkasını evinde ziyaret ediyorum, sohbet geç saatlere kadar sürüyor; bu insanlar, yaban ellerdeki insanları görmekten memnun oluyorlar. Adam yürürken bana bir taksi çağırmağa gidiyor, banliyöde geceyarısı sessizliği. insansız, trafiksiz. Ama içinde bulunduğum taksi hareket edince görüş alanıma giren bir mesafeye parketmiş, bir başka arabanın, aynı anda farlarını yaktığını ve bizimle aynı süratte, aynı istikamete doğru yola koyulduğunu farkediyorum. Otelime az kala başka bir sokağa sapıyor - tesadüf bu ya...

İlja Ehrenburg¹ da aynı otelde kalıyor. Konuğun kendiliğinden birileriyle tanışması ya da onları önceden tanıyor olması, hem de aralarında onu hava alanında karşıla-

1) Ehrenburg, İlja Grigorjeviç: 1891-?, Sovyet Rus yazarı ve gazeteci

mak isteyip de buna izin alamayanların, yada refakatçisiyle oluşan kaçınılmaz karşılaşmaları, mümkün olduğunca kısa kesen parti üyeleri gibilerinin de bulunması refakatçimi bir hafta gibi kısa bir süre içinde bile epeyce somurtkanlaştırmıştı. Refakatçim bu kadına acıyorum birdenbire, bana İlja Ehrenburg'dan bir not getirdiğinden bu yana ani bir değişiklik gösteriyor, birden neredeyse hemen hiç şüphe duymuyor, diplomatik nezaketi biraz daha azaltıyor, gerginliği biraz hafiflemiş, yanılığını anlayıp pişman olmuş biri gibi kibarlaşıyor. Ehrenburg'la gerçekleşecek bu karşılaşmadan çekiniyorum. (Vaktiyle genç bir Gottwaldin yanlısı olan eski bir tanıdık bir an gülümsüyor: Bakın bakalım ne söyleyecek! Ve: Şu sıralar anılarını yazıyor ama, başkalarının da hatırladıkları şeyler var.) Ehrenburg'u 21 yıl önce Breslau'daki bir kongreden hatırlıyorum, Stalin yanlısı biri olarak, daha sonra intihar eden Fadejev gibi ben de Ehrenburg'un söylediklerine kızmıştım. Ehrenburg şimdi yaşlı biri. Otel lobisinde oturuyoruz sergilenircesine, arada bir İlja Ehrenburg'un yüzünde bir flaş pathyor., Bir romanı, sahnelenmiş bir piyesi Rusça çevirisinden tanıyor, Enzensberger¹ ve Böll'ü tanıyor. Bir yıl önce Moskova'daydınız değil mi? Doğru. Moskova'da tiyatro çevresinden birilerine rastladım, aralarında ünlü yazarlar yoktu; ünlüler o sıra Karadeniz kıyılarındaydılar. Ehrenburg: Moskova'da kiminle karşılaştınız? Bu sohbet hatırladığım kadarıyla - üç safhadan oluşuyordu ve iki saat sürmüştü. Birinci safha: İsaak Babel'e² hayranlık, Ehrenburg en büyük Sovyet yazarı olarak nitelendirdiği, ama Yahudi olduğu için (Ehrenburg öyle diyor) bu büyüklüğü anlaşılmamış olan Babel'in, çağdaşlarıyla olan dostluğundan söz açıyor. Demek öyle ha? diye soruyorum. Ehrenburg anlattıkça İsaak Babel, otel lobisinden geçen her kişiden daha gerçek oluyor.

İkinci dönem: Şimdi hayatta olmayan İsaak Babel'den söz

1) Enzensberger, Hans Magnus :1929 - Alman Şairi

2) 1894 - 1941, Rus Yazarı

edildiğinden konu kendiliğinden, Ehrenburg'un hayatta kalmayı başaran Stalin kurbanlarından söz etmesine geliyor, ve bir adamın benim de bildiğim kaderinden bahsediyor: ve o kişinin kendisinden. Dinliyorum. Ehrenburg: Moskova'da ona rastlamadınız mı? Moskova koskoca bir şehir, ben ise ancak bir hafta kaldım orada, konunun özellikle ona geldiğine şaşıyorum. Ama Ehrenburg Moskova'da rastladığım ve kendisinin yakın bir dost olarak nitelendirdiği bir başka adamdan bahsediyor. Dünya ne kadar da küçük! Bu adam da, biliyorum, Stalin döneminde 10 yıl hapis yattı, şimdi tekrar partide çalışıyor, suçsuzluğu kanıtlanmış, ama şimdilerde (dilekçeye benzer) bir protesto metninin altına imzasını attığı için, başı yine dertte. Ehrenburg haklı: Bir insan, mükemmel bir insan o. Nasıl özellikle ona geldik? Ama anlaşılan Ehrenburg o adama Moskova Yazarlar Birliği camiasında, Gorki Enstitüsünde veya teke tek karşılaştığını biliyor, ben de bu yüzden Ehrenburg'la ona selam yolluyorum (o da üç hafta sonra, Ehrenburg'un ona ilettiği selamıma bir mektupla teşekkür ediyor.). Ehrenburg'a Daniel ve Siniawsky meselesinin ne durumda olduğunu soruyorum. Ekim ihtilâlinin yıldönümü vesilesiyle af çıkacağını umuyor. Demek ki aynı fikirdeyiz: Bir insan, fevkalâde bir insan, yardımsever ve sadık biri, yani cesur bir insan—

Üçüncü aşama: Prag'daki yaşamı şimdilerde nasıl bulduğum sorusuna tiyatrodan, gezdiğim mahalleden, hastahaneden, Parti bürokrasisinin keşmekeşliğinden bahsederek karşılık veriyorum. Ehrenburg: Bunu kime söylüyorsunuz! Asıl, kendini halkın egemenliğinin göstergesi olarak gören parti bu konuya ilgi duymalı, diyorum ama cümleyi tamamlamıyorum, Ehrenburg: Bunu kime söylüyorsunuz! diyor. Burada migrofon olmadığını sanıyorum; Ehrenburg hiçbir Çek'in casaret edemeyeceği bir tarzda konuşuyor. Bu ülkedeki gençlik hakkındaki izlenimim? Bir hafta içinde sağlıklı bir yargıya varamıyorum, diyorum, ama yine de izlenimlerimi duymak istiyor bu despot adam. Bir yığın fikirden biri: Politik umursamazlık. Ehrenburg: Bizde de öyle. Üzüntü duyduğu şeyler nasıl açıklanabilir?

Gençlik, diyor Ehrenburg, devrim öncesi koşulları yaşamadı, devrimi de, savaşı da. Ama bu açıklamanın fazla yetersiz olduğunu hemen kabul ediyor; meselenin daha karmaşık olduğunu söylüyor. Ve Ehrenburg kendine çay (yanılmıyorsa çaydı) ısmarladığı için, yani anlaşılan zamanı olduğundan, sormaya devam ediyorum. Ehrenburg: Bu böyledir. Ama niçin? Ehrenburg gençliğe sitem etmiyor; suç, diyor, gençlikte değil. Konuşmanın ne denli içten olduğunu bilmiyorum; Hani göstermelik bir samimiyet taktiği de vardır ya. Belki de yanıliyorum, bilmiyorum, işte insan böyle öğreniyor tedbirli olmayı, burada da, Moskova'da da insanların imla kurallarını öğrendikleri gibi belledikleri tedbiri. Ehrenburg Prag'da kimleri gördüğümü soruyor. Kafka'yla ilgili yasağa karşı çıkan ve başarıyla sonuçlandıran Prof. Goldstücker'e getiriyorum sözü ve bugün ziyaret ettiğim Kafka'nın mezarından bahsediyorum. Ehrenburg, otel lobisinde anons ediyor yine. Oturmaya devam ediyor. Gençliği anlamak lazım diyor, garson gittikten sonra; "Gençlik, Stalin Döneminin nasıl mümkün olabildiğini, o zamanlar canî yada çılgın olup olmadığımızı soruyor, buna cevap vermek ise çok güç—" diyor aynen.

DIAVOLEZZA

Arkadaşlar, üç turla kayak pistinin keyfini çıkarmak istedikleri için harekete hazırlar; sonra Bernina geçidinde buluşulacak. Daha kayakları bağlarken, garip bir duygu sarıyor içimi; endişe değil, çünkü iniş zor değil, kar ise tam kıvamında. Düşmüyorum da, ama içimde halâ o garip his. Eskisinden farklı olan ne? Belki de gözlük bunun sebebi; bu ihtimali ortadan kaldırmak için pistte durup temizliyorum onu. Menzile ulaşip kayak takımlarını çözene kadar da kalıyor içimdeki o garip duygu, o sırada fark ediyorum ki: Bütün parkuru pipo ağzımda kaymışım. Bu bir yıl önceydi. Ağzındaki diş-

lerden birini yitirmesi, Michel de Montaigne'nin¹ yaşıllık üzerine yazmaya başlamasına yetmişti; şöyle yazıyordu: "İşte bu, çözülmenin ta kendisi, parçalanıp gidiyorum işte."

SORGULAMA I

A. Politik mücadelede, kaba güç hakkında ne düşünüyorsunuz? Şahsen göğüs göğüse savaştan kaçınan ama politik mücadelede kaba güç kullanımını onaylayan, senin gibi gözlüklüler var.

B. Teoretik olarak.

A. Şiddet kullanmadan toplumsal bir değişiklik, mümkün mü sence? Yoksa zor kullanımını temelinden ayıplıyorsunuz — şu sıra okuduğun Tolstoj gibi.

B. Ben demokratım.

A. Okurken altını çizdiğin yerleri görüyorum. Mesela: "Hakim sınıfların görüşüne göre en tehlikeli insanlar ya asılmışlardır yada bastiyonlarda, hapisanelerde bulunuyorlar... Başka ne olacak ki, denebilir. Oysa Mevcut yaşam düzeninin çöküşü yine devam ediyor, bilhassa şimdi ve bizde, Rusya'da."

B. 1908'de kaleme alınmıştı.

A. Kendini demokrat olarak nitelendirdiğin için, Çarlık Rusya'sındaki hakim sınıfın şiddetini alçaltıcı buluyorsundur herhalde.

B. Evet.

A. Böyle durumlar karşısında şiddet kullanımını, yani karşı kuvveti haklı bulur musun?

B. Tolstoj buna karşı idi.

1) (1533 - 1592) Fransız yazar ve filozof

A. Ben sana soruyorum.

B. Bizde böyle bir durum söz konusu değil, Tolstoj gibi hakim sınıflar ve buna bağlı olarak o sınıfların görüşünce tehlikeli olan, karşı şiddete yol açan, kaba kuvvetle haklarında takibatta bulunulan insanlardan bahsedebilir miyiz? Çarlık Rusya'sıyla karşılaştırıldığında İspanya, Portekiz yada Yunanistan'la karşılaştırıldığında, hatta Sovyet Sos-yalist Cumhuriyetler Birliğiyle kıyaslandığında, bugün bizde öylesine kötü durumlar olmuyor. Çoğunluğun görüşüne göre, tehlikeli olan insanlar asılmaz, hapse girmeleri de nadirdir, meğer ki kanuna aykırı hareket etmemiş olsunlar; ne var ki düşünce biçimlerinden dolayı değil. İnsanın kendi düşünce tarzından ötürü göze alması gereken şey, çeşitli güçlükler olabilir, ama dahası yoktur; kariyerde karşılaşacağı engellerdir, yoksa Sibiryaya yada Yaros'a sürülmek değil, haklarından mahrum edilmesi değil. İnsan belki öğretmenlik yaptığı yerdeki kadrosunu yitirebilir; işten atılır, ama meslekten menedilmez. Devletin yanındaki yayın organlarında insana hakaretlerde bulunulur, bunun sonucu olarak da meyhanelerde, kahvelerde yargılanır, ama karar devletin yargı organlarıncı infaz edilmez. Anayasanın garantilediği gibi fikir özgürlüğü saklı kalır. Grev hakkı konusunda da durum öyle; işçiler taleplerini dile getirirler, görüşmeler yapılır, köle değildirler elbette. Canı iş yapmak istemeyen, avarelik edebilir; zoraki iş yoktur. Bütün bunlara rağmen bir değişiklik isteyen, bunu açık açık söyleyebilir; kendisinden düşüncelerini yüksek okul kürsülerinde dile getirmesi istenmez, televizyona da çağrılmaz, belki telefonu dinlenir, ama söylemek istediğini söyleyebilir insan. Pasaportu bile alınmaz elinden. Dediğim gibi: kişi kamu haklarından mahrum bırakılmaz. Devletin velinimet olarak sahneye çıktığı yerde, böyle insanlar dikkate alınmazlar; şanssızlığa uğrarlar, ama kaba kuvvetle karşılaşmazlar; başlarına birşey gelmez yolu karşıya geçerlerken. Gücü elinde tutan, çoğunluğun görüşüne göre tehlikeli görülen insanların oy verme hakları bile saklı kalır; çoğunluk karar verir. Ve kanun önünde herkes eşittir, güçsüzler de

güçlüler de. Bu insanlardan biri hakim olmayı mı umuyor, yanılıyor demektir, ama bundan dolayı tutuklanamaz, takip edilmez vs., sözün kısası: ona uygulanan baskılar tamamen hukuk devleti çerçevesinde kalır.

A. Hukuk devletinden yana mısın?

B. Ben hukuk devleti yanlısıyım.

A. Bundan ne anlıyorsun?

B. Hiçkimsenin, her defasında değişen güçlerin keyfiyet ve şiddetine maruz kalmamasını. Herkese eşit hak, toplumsal sürtüşmelerin şiddet kullanmadan bir karara bağlanacağını temin eden bir düzen.

A. Ama senin konu ettiğin şey baskı.

B. Zorbalık içermeyen şiddet vardır tabii, hukuk devletine çok benzer görünebilen bir durum. Belirli bir ölçüde barışıl bir ortam: şiddet kullanmama uğruna anlaşmazlıkların inkâr edildiği ve artık yapılması gereken fikir tartışmalarına engel olan bir durum. Tolstoj'un bildirilerinde damgaladığı gibi, bir hakim sınıf zorbalığı mevcut değildir. Hukuk devleti bunu garanti eder: zorbalıktan koruma. Bunun için hukuk devletinden yanayım.

A. Bunu söylemiştin.

B. Ne kadar söylense azdır.

A. Baskı ne demek?

B. Söz konusu baskı kanunla değil, zarar gören kişinin kendisiyle ilgili bir mesele; yani bunun gerçek bir hukuk-devletiyle ilgisi yok. Halbuki zorbalık, yaralanma, kişinin mülkünün zarar görmesi vs., kanunu ihlâl eder. Bu yüzden hukuk devletini koruyan polis, ancak zorbalık söz konusu olduğu zaman müdahale edebilir, ama baskı edemez. İşte bu da, polis yalnız hakim sınıfları koruyormuş izlenimi yaratıyor. Bu yanlıştır. Polis herkesi zorbalıktan sakınır. Bu yanlış izlenim sadece hakim sınıfların zorba olmayışından kaynaklanıyor işte: Hakimiyetlerini garantileyen hukuk yetiyor onlara, zorbalığa ihtiyaçları kal-

mıyor ki.

A. Neden bir başkasını değil de Tolstoj'u okuyorsun?

B. O beni ilgilendirdiği için.

A. Şuranın altını çizmişsin: "Bunu yapamıyorum, yapmak da istemiyorum, birincisi, suçlarını görmeyen bu insanların maskelerinin düşmesi gerektiği için... İkincisi de buna karşı daha fazla mücadele edemiyor ve etmek de istemiyorum, çünkü (açıkça itiraf ediyorum) bu insanların foyalarını çıkardığım için, herhangi bir şekilde toplumdan dışlanacağımı sanıyorum, içinde yaşadığım ve kendimi, etrafımı çepeçevre saran suça ortak hissetmemenin olanaksızlaşacağı toplumdan."

B. İdamlar kastediliyor.

A. Bizde olmayan şey.

B. Ve savaşlar.

A. "Bütün bunların benim için yapıldığı ve bu eylemlerde suç ortağı oluşum her ne kadar garip gelse de, bana ait olan herşeyi benden almak isteyenleri etkisiz hale getirmek için işlenen o korkunç suçlarla, ferah odam, öğle yemeğim, üstüm başım ve rahat yaşamım arasında kesin bir bağ olduğu duygusundan kurtaramıyorum kendimi."

B. İşte kont konuştu.

A. "Bu yüzden bunları yazıyorum ve elimden geldiğince de hem Rusya'da hem de ülke dışında yayacağım ki şu iki şıktan biri gerçekleşsin; ya bu insanlık dışı eylemler son bulsun veya bu felaketlerin artık benim yüzümden işlenmediğinin belki kesin bir biçimde bilincine vardırabilecek yer olan hapishaneye tıkarak veya daha da iyisi (hayaline bile cesaret edemeyeceğim kadar mükemmel) beni de, o yirmi veya oniki çiftçi gibi bir kefene sokup yaşlı boynumdaki sabunlu ilmiği kendi ağırlığımla çekmem için, ayaklarımın altındaki tabureyi iterek bu işle olan ilişkimi koparsınlar." Niçin çizdin buranın altını?

B. Çok yürekli buldum da ondan.

A. Senin de bizzat söylediğin gibi, ülkemizde bu tür suçlar yok. "Ferah odam, öyle yemeğim, üstüm başım ve rahatımla, bu feci suçlar arasında kesin bir bağın var olduğunu" gibi bir cümle, bugün olsa olsa üçüncü Dünya ülkelerindeki olaylarla bağıntılı olabilir.

B. Evet.

A. Bunu düşündün mü?

B. Belki Tolstoj düşünürdü.

A. Burada başka bir yer var: "Kanlı devrim küflendi. İnsanlara verebildiği herşeyi verdi."

B. Bunu anlamadım. 1905'de yazılmış, Tolstoj'un tanımladığı şartlara uymadığı için anlayamadığım bir iddia.

A. Altını çizdiğin yerlere bakınca şu göze çarpıyor: anlaşılan seni önce kaba güç fenomeni ilgilendiriyor.

B. Ve şiddete karşı şiddet.

A. Tolstoj her ikisini de reddediyor.

B. Peki sonra?

A. "Her devrim, toplumun, toplumsal yaşamın bilinen biçimlerinin dayandığı dünya görüşünü artık geride bıraktığı, mevcut yaşamla olması gereken ve olması mümkün olabilecek yaşam arasındaki çelişki, insanların çoğunluğunu, yaşamlarını şimdiye kadarki şartlarda devam ettiremeyeceklerinin bilincine vardırarak düzeye ulaştığı anda başlar."

B. Bu iyi bir cümle.

A. Devrime inanıyor musun?

B. Nerede?

A. Şurada altını çizdiğin bir yer daha var: usya'da başlayan ve bütün dünyanın başına-gelecek olan devrim, devleti kiliseden ayırma yada vatandaşa ait büyük işyerlerinin devletin eline geçmesi veya seçirâlerin düzenleniş biçimi demek, veyahut halkın güya iktidara katılması hatta en

demokratik, dahası herkesin oy kullanma hakkına sahip olduğu sosyalist bir cumhuriyetin kurulması demek değil, gerçek özgürlük demektir."

B. Bu ne demek?

A. Yalnızca göstermelik olmayan gerçek bir özgürlüğe, engellemelerle, cinayetlerle ulaşılmaz, adı ne olursa olsun baskı uygulanarak kurulmuş kurumlara da değil, adına ne denilirse denilsin, insandan gelen her çeşit baskıya itaat etmekten vazgeçilerek ulaşılır."

B. Anarşiye inanmıyorum.

A. O zaman bu, senin altını çizdiğin şu satırlarla da aynı fikirde olmadığın anlamına geliyor: İnsanlığın halihazırda yükü altında inlediği ve sürekli artan o korkunç silahlanma ve savaş illetinden kurtulması için, ne kongreler ne konferanslar ne de bildiri ve hakemler kurulu değil, kendini hükümet diye adlandıran ve insanlığın en büyük acılarına yolaçan o gücü yok etmek gerekir."

B. Tolstoj'da bolca bulunan bu tür cümlelerin altını çizdim, çünkü böyle cümleler beni ne kadar uslu, ne kadar devlete itaatkr biri olduğumun bilincine vardiıyor.

A. Yine de kafanı sürekli değişimlere yoruyorsun.

B. Bana sorulsa, şayet tarihi gelişim bunu gerektiriyorsa, hukuk devleti, kanuna hizmet eden uygulamaların değişebilirliğini tamamen reddetmez, derim. Örneğin, mevcut kanun mlk koruması altına almıştır.Diğerlerinden fazla mala sahip olmak, daha çok hakka sahip olmak anlamına gelmez, ama kanun sayesinde güce sahip olmak demektir. Aaba niçin özellikle güçlü olanlar bu hukuk devletini yeğliyorlar? Kanunu değiştirme gereksinimini, iktidarları varyetleriyle meşrutiyet kazandığından, kanunun kendilerine şiddet kullanmadan iktidar olma olanağı tanıdığı öbür kesim değil de, özellikle hep zayıf olanlar duyarlar.

A. Diyorsun ki Görünürde kaba kuvvet kullanmadan.

B. Aslında bugün burası, tamamen barışçıl bir ortamdır.

Bu doğru. İtaatimizden emin olabilen bir iktidar, hiçbir zaman veya hemen hiçbir zaman zorba olmaz ve birini diğerine karşı üstün kılan iktidar tehlikeye girmediği sürece, güçsüzler hiç rahatsız edilmeden yaşarlar.

A. İktidarla neyi kastediyorsun?

B. Sermayeyi.

A. Kendine demokrat diyorsun. Bu, neticede çoğunluğun iradesinin kesinlikle etkin olduğunu kabul ediyorsun demektir. Seçim ve oylamaların gösterdiği kadarıyla da çoğunluk değişiklik istemiyor.

B. Çoğunluğu oluşturan güçsüz olanlar da ondan, bu da beni şaşırtmıyor: Güçsüzler rahatsız edilmek istemiyorlar, nitekim güç, kendine meydan okunduğunu, hatta tehdit edildiğini hissedip kaba kuvvete başvurur vurmaz güçsüz olduklarını biliyorlar. Devlet gücünün elinin altında kullanıma hazır tuttuğu şey, silahlı kuvvetlerdir. Güçsüzler, çoğunlukta olmalarına rağmen, bir azınlığın güçlülüğünü onaylarsalar bu şu demektir: Çoğunluk bu azınlığa tabîdir.

A. Demokrasiden anladığın bu mu?

B. Hayır.

A. Tolstoj'dan bir alıntı daha "İnsanları bu sefil duruma düşüren şimdiye kadarki tüm politik doktrinlerin esası (en tutucularından en gelişmiş olanlarına kadar) hep aynıdır — bunun nedeni, bu alemin insanların, kişileri kaba güçle aynı yaşam düzenine ve ondan kaynaklanan kurallara itirazsız boyun eğdirerek birleştirmeyi mümkün görmüş ve hâlâ görmekte olmasından başka birşey değildir." Ve şöyle devam ediyor: "İnsanların tutkuları doğrultusunda, kendileriyle hem fikir olmayan öbür insanları kaba güçle kendi isteklerini yerine getirmeye zorlamaları doğaldır..."

B. Bana sormak istediğin şey ne?

A. Kaba güce karşı kaba güç kullanmayı onaylıyor

musun?

B. Hangi şartlar altında? Şayet Hitler'e yapılan suikast başarıya ulaşmış olsaydı, adı bir cinayet olarak damgalamazdım bunu. Mesela.

A. Benim kastettiğim: demokraside kaba güçle karşı koyma.

B. Şiddete ilişkin birşey okuyunca, devletin veya sermayenin uyguladığı şiddeti değil, savaşı da değil, kaldırım taşları, polise ateş açma, kundaklama vs., yani beni korkutan zorbalıkları düşünüyorum öncelikle. Aynı zamanda coplar ve göz yaşartıcı bombalar, su püskürtücüler ve kitleden gelen değil, kitleye sıkılan kurşunları okuyunca, bunun zorbalık olmayıp huzur ve düzeni koruma gayesiyle devlet gücünün kendini hissettirmesi olduğunu görsem de, beni ürkütüyor bütün bunlar. Tabii arada önemli bir fark var: kanunsuz güç; kanuni güç gösterisi. Başka dillerde bu durum daha açık: "violence" (kanunsuz şiddet), "power"(güç). Martin Luter King, zencilerin vatandaşlık hakları için savaşıırken "Non-power (güç kullanmama) değil "Non-violence" (zorbalık etmeme) diye vaaz veriyordu; yıllarca dilekçeler yazmakla elde edilemeyen şeyleri, Alabama'daki bir otobüs grevi, şiddet kullanmadan, ama olası bir şiddet gösterisiyle elde eder.

A. Ve, sen de bunu onaylıyorsun, öyle mi?

B. Tabii.

A. Peki, ya zorbalığı?

B. Her zorbalık eylemi, daha gazete veya televizyondaki haber programında gösterilen fotoğraflarda bile beni ürkütmeye yetiyor. Bundan dolayı da zorbalığın hiçbir şeyi değiştirmedığı savını seviyorum. At binenin, kılıç kuşananındır vs.

A. Burada da, şu aşağıdaki yerin altını çizmişsin: "Onlar Tanrı'nın ve insanların kanunlarına karşı sürekli işledikleri o korkunç suçları, bilmem hangi yüce düşünceden dolayı işlediklerine kendilerini ve başkalarını istedikler

kadar inandırmaya çalışsınlar, eylemlerinin ne denli günah, ne kadar canice ve alçakça olduğunu, ne kendilerinden ne de başkalarından gizliyebilirler... Her ne kadar ince hesaplarla keşfettikleri birtakım yüce düşüncelerin arkasına saklanmaya çalışsalar da tüm çarlar, bakanlar ve paşalar bunun farkındalar." Satır başı: "Cinayeti amaçlarına ulaşmak için mubah gördükleri sürece, parti farkı gözetmeksizin tüm devrimciler için de geçerli bu."

B. Tolstoj hırstıyandı.

A. Madem ki toplumsal bir değişimi kaçınılmaz görüyor ve anlaşıldığı kadarıyla, güçlerini hukuk devletçiliğinin ardına gizleyen kişilerin, hukuk devletinin olanaklarından yararlanarak her değişimi engelledikleri düşüncesini savunuyorsun, o zaman bu, senin şiddet uygulamasını da onayladığın anlamına mı geliyor?

B. Başka seçenek var mı ki?

A. Değişimden feragat.

B. Bu bir seçenek değil. Tarihin gösterdiği Tarih hiç olduğu yerde saymaz. En azından, bunu uzun süre yapmaz. Telefonlar dinlense de bunu söylemek mümkün sanıyorum... Şiddetten ürktüğüm için mantığın birşeyleri değiştirebileceği tezini seviyorum.

A. O halde senin parolan reform olacaktır.

B. Yine de bu noktada tuhaf bir çevrede buluyorum kendimi: Şiddetle hiçbir şeyin değiştirilemeyeceğini, bütün reformları engelleyen güç sahipleri de söylüyorlar. Huzursuzluklar başgösterince, tasalarını anlamak mümkün; gerçi bunun üstesinden gelebilirler ama şiddet kullanmadan baskı uygulama, huzur ve asayiş içinde yaptırım, onlar içinde de daha az tehlikeli olanı. Çünkü devlet gücünün uygulanmasının her zaman tahrik edici, öğretici bir yanı var, kaba güç uygulamama mesajının, her zaman güçsüzlere gönderildiğinin bilincine vardırılıyor insan.

A. Bununla karşı şiddeti haklı çıkarmaya mı çalışıyorsun?

B. Karşı şiddete duyduğum dehşet, gerektiğinde onu anlamak zorunda kalmamla azalmaz—örneğin zencilerin artan zorbalıkları; içinde bulundukları durum tahminen Tolstoj devri Rus çiftçileri, askerleri ve işçilerinin durumu; Tolstoj onlara yardım etmeyi çok istemiş olduğu halde Çar'ı

ikna edemediğinden, onlar da kendi kendilerine yardım etmek zorunda kaldılar.

A. Öyleyse bir devrim mi bekliyorsun?

B. Galiba, şimdiye kadar gerçekleşmiş olan tüm devrimler olmadan önce aynı şeyi söyledim: Olaya gerçekçi bir yaklaşımla baktığımda, başarı olanağı görmüyorum. Galiba bu da ihtilâlcî bir kişi olmadığım anlamına geliyor.

A. Ref'ın yaygınlaşmasıyla devrimlerin artık tamamen gereksiz eştiğine inanıyor musun?

B. Bu durum devrimi güçleştiriyor.

A. Buna üzülüyor musun?

B. Şimdi tam da Tolsto'u okurken, örneğin vaktiyle Çarlar, belirli bir refah düzeyini yaygınlaştırarak devrimi gereksiz hale getirmeyi sağlasalardı, acaba ne olurdu diye soruyorum kendi kendime. Bugün hala çarlıkla yönetiliyor olurduk.

A. Ancak başka bir çarlıkla.

B. Fakat yine de çarlıkla.

A. İktidarın halihazırdaki patronlarının tavırlarım zorunlu olarak katılaştırma yoluyla, şiddete şiddetle karşılık verme tehditlerinin önleyici bir unsur olabileceğini mi söylemek istiyorsun yoksa?

B. Şayet Fidel Castro, Küba köylerini fethedip yabancıların mallarını istimlâk etmek yerine, Amerikan lobilerine başvurmuş olsaydı, Washington şüphesiz daha az katı olurdu (bu da girişimi muhtemelen başarısız sonuçlandırır) ve Amerikalı sömürgeciler de bugün halâ Küba'da oturuyor olurlardı.

A. Çevremize bir göz atalım. Coğrafi sınırları fazla genişletmeyelim.

B. Problemler aynı.

A. Yani sen değişimden yanasm —

B. Evet.

A. Ama sen, iktidardaki patronların şayet başka çıkar yolu kalmamışsa, hukuk devleti adına şiddet bile kullanarak her kanun değişikliğine muhalefet ettiklerini düşünüyorsun.

B. Bu doğal.

A. Şu cümleyi sarfetmekten kaçmıyorsun: Tek yol, şiddete şiddetle karşılık vermektir. Söylediğin gibi her çeşit şiddet eyleminden korktuğun için mi, yoksa halâ karşı şiddetle karşılık verme tehdidi olmaksızın da toplumsal bir değişimin mümkün olabileceğini umduğun için mi bu cümleyi söylemekten kaçınıyorsun?

Nisan Sonu, 1967

Yunanistan'da demokratik seçimleri engellemek gayesiyle askari darbe. Söylendiğine göre kral Konstantin, yapılan devrime kanuni bir görünüm vermek için hazırlanmış belgeye imza atсын diye yatağından kaldırılmış, bu genç kral Alman kökenli ana kraliçe onu harekete geçirene kadar tereddüt etmiş, Papandreou ve diğer politikacılar tutuklanmışlar, komünizm tehlikesi gerekçesiyle hukuk devletinin tasfiyesi ve sürgünler. Hep aynı işler, asayiş ve düzen gayesiyle askeri cunta, anavatanı koruma maksadıyla, seçimle gelmiş partileri yasaklama. Halk Piraus limanına koşup gözle görülebilen bir mesafeye demir atmış bulunan Akdeniz'in 6. Amerikan Filosuna umut bağlıyor: Amerika'nın yatırımlarda bulunduğu bir ülkenin iç meselelerine askeri müdahale değil bu. (Bizim Yeni Zürih Gazetesi de aynı şekilde, İsviçre'nin yatırımlarda bulunduğu bir ülkenin iç işlerine karışmaksızın, bugünlerde yapılması gereken seçimlerde, sosyalist partilerin gerçekten çoğunluğu sağlamalarının ihtimal dahilinde olduğuna ilişkin endişelerini dile getirmekte; subayları da anlamak gerek.)

Sonuç: Nato üyesi faşist bir diktatörlük. Resimler: Yunan bayrağı altındaki NATO tanklarının önünde duran çaresiz Yunan halkı.

OYUNA İLİŞKİN

Olay akışının ancak ve ancak böyle olabileceği izlenimi uyandırmaya çalışan bir hikayenin, gerçi hep insanı tat-

min eden bir yanı vardır ama gerçek dışıdır işte: Yüku altında ezildiğimiz klasik miras dramaturjiyi uyguluyor yalnızca: kaderin cilvesini sergileyen bir dramaturjiyi, kaderin olayların akışını aniden değıştirdiğı bir dramaturjiyi. Bu büyük miras yalnız edebi yargı konusunda değıl yaşama arzusunda da nelere yol açıyor: Aslında insan hep, bir de benim kararımın kesin kes kaderle birleştigi o klasik an gelse diye bekliyor, ama gelmiyor. Büyük sahneler var, olabilir, ama dönüm noktası yok. Hayatın dile geldiğı her yerde çok daha heyecan verici birşey görüyoruz gerçekten: Hayat, tesadüfi olan aksiyonlardan oluşuyor, her zaman başka seçenekler de olabilirdi, geleceğı ilişkin seçeneklere yol açmayan hiçbir eylem, hiçbir ihmâl yoktur. Hiçbir seçenek kabul etmeyen yegane olay ölümdür. Tarihi bir olay, tesadüf eseri oluşu inkâr edilince örnek karakteri taşır mı? Birşeyler cereyan eder, bunun çeşitli sonuçları olur yada olmaz, aynı şekilde, olması mümkün görünen şeyse olmaz: çoğı olaylar için geçerli olan büyük sayılarla kendini hissettiren bir sürekliliğın ihtimal değeri vardır ama o kadar, ve bu, olayların aynı aktörlerle başka bir oyunda eğişik bir yönde gelişmeyeceğı, tarihe geçmiş, biyografi olmuş yada dünya tarihine geçmiş bu oyun partisinden daha farklı bir parti olmayaacağı anlamına gelmez. 20 Temmuz'un ¹ başarıya ulaşmış olabileceğine inanmak mümkündü. Bugün bir tiyatro yazarı,doğru yerleştirilmiş, sonra tesadüfen birkaç metre ileri itilmiş olan bombanın, boşuna infilak etmesinin şart olduğunu söylese inandırıcı olmaz. Ama öyleydi işte. Aynı şey, herhangi bir olay için de geçerli. Cereyan ediş biçimini yegâne yol olarak sergileyen ve bundan dolayı da olayı inandırıcı kılmaya çalışan her çaba edebîdir; fakat kadere ve buna bağılı olarak (ötekilerin yanında) Hitler'e inanılıyorsa iş değışir.. Ama bu benim için söz konusu değıl. Bunun için, bir olayın tesadüfen gerçekleşmesine rağmen inandırıcı olmasını sağlayan tek yol, işte bu tesadüfü vurgulayan bir dramaturjidir.

5.6.1967

Alışveriş için aşığıya, Locarno'ya inmiş olan

1) 20 Temmuz. Hitler'e yapılan ve başarısızlıkla sonuçlanan suikast girişiminin yapıldığı gün

komşuların getirdiği haber: İsrail'de savaş. Radyo onayladı. Dostlar hakkında duyulan endişe, tüm çalışmalar anlamsız, çaresizlik. Öğleden önceki haberler net değil, ancak kesin olan: SAVAŞ. Bir yargıya varmak olası değil. Nasır'ın o malum tehditleri, sonra Akaba körfezine ambargo, sonra Sina'ya yığmak. Saldırgan kim? Gazetede: her iki ordunun sayısal oranı.

10.6.

Ateşkes beklentisi. Süper güçlerin, özellikle de Araplara yatırım yapmış olan Sovyetler Birliğinin müdahale etme tehlikesi; sosyalist ülke diye geçinen petrol şeyhleri diyarı. Bunların hiçbirisi doğru değil. Cephe haberleri, savaş haritaları, insanı ürküten fotoğraflar: herşey öylesine doğal ki. Kumda boylu boyunca yatanlar ölü: ellerini havaya kaldırmışlar tutuklu: tüfeklerini sırtlanmış nöbetçiler, insanlıktan çıkmış dev muharipler değil, yalnızca miğferli gençler. Tahrip eden tankların görüntüsü hep hoşuma gitmiştir. İsrail, Ürdün ve Suriye'de ilerliyor. Problemlili sınır. Oradaki dağ silsilesini hatırlıyorum.

16.6.

Tartışmalar. İsrail, topraklarını genişletmeyi mi düşünüyor? Federal Almanya'nın sağı ortasın-dakilerinden sevinç çılgınlıkları: yıldırım savaşı yoluyla çözüm. Burada da meseleye çözülmüş gözüyle bakanlar var.

25.6.

Kibbuz Hazorea'dan mektup. Acaba böyle düşünenler kaç kişi; yine de var böyleleri Biz hayattayız, Sina'daki oğlumuz da, ama lütfen burada bayram ettiğimizi sanmayın.

26.6.

Yahudi düşmanlığının değişik bir biçimi mi ? Bu yahudi düşmanlığı İsrail konusunda istisnasız bir taraf tutma şeklinde dile geliyor; buna

karşılık Araplar üçüncü sınıf insan kategorisine sokuluyorlar.

OYUNA İLİŞKİN

Sahnedeki yegâne gerçeklik, oyunun sahnede sergilenmesinden ibârettir. Oyun, yaşamın izin vermediğine olanak tanır. Yaşamın olanak tanımadığı şeyler: örneğin zamanın sürekliliğini iptal etmemizdir; aynı anda farklı yerlerde olabilmemizdir; oyunun bir anda kesilebilmesi (şarkı, koro, yorum vs. lerle) ve ancak bu hareketin nedenini, olası sonuçlarını kavradığımızda, yeniden kaldığı yerden devam etmesidir; sadece yineleme olanları çıkarmamızdır vs. Gerçi yaşamda yapılmış bir hatayı daha sonraki bir davranışla telafi edebiliriz ama onu silemez, hiç olmamış hale getiremeyiz; geçmiş bir tarih için başka bir davranış biçimi seçemeyiz. Yaşam tarihi, her anı katîdir, hiç bir seçenek kabul etmez. Oyun bunlara izin verir. Gerçekten kaçış mı? Tiyatro gerçeği yansıtır; onu taklit etmez. Gerçeği taklitten daha saçma, daha gereksiz birşey yoktur; fazlasıyla mevcut böylesi. Taklit- tiyatro (bu kavram bildiğim kadarıyla Martin Walser'den¹ geliyor) tiyatroyu yanlış anlıyor; bunu ustaca yapan rejisörler var: Seyirciyi röntgenci durumuna düşüren ve onu bu pozisyonda aldatan tiyatrolar; dikizci durumuna düşmek için bilincimi devreden çıkarmam ve orada, ölümden oynanıyor olduğunu unutmam gerekir, şayet bunu başaramıyorsam bir o kadar daha utanç verici. İlk tiyatro (kothurns², maske, mısra vs.) taklit tiyatro değildi tabi; antik çağ seyircisi, tiyatro grubundakilerin hiçbirinin tanrı olmadığını bilincindeydi sürekli... Brecht taklit tiyatroya karşı gelerek aktörün kasıtlı yabancılaştırma jestlerine, oyun içindeki o ünlü şarkı ve yazılara önem veriyordu. Diğer taraftan Friedrich Dürrenmatt³ buna grotesklerle, Samuel Beckett⁴ köklü sadeleştirmelerle karşı çıkıyordu. Martin Walser, ısrarla bilinçlenmiş bir tiyatrodan bahse-

1) Martin Walser: 1927- , Alman yazarı

2) Altı çok kalın ayakkabı. Antik trajedi oyuncular ı giyerlerdi.

3) Friedrich Dürrenmatt: 1921-, 1990 İsviçreli yazar

4) Samuel Beckett: 1906- 1990, İrlandalı- Fransız yazar

diyor, yani: dünyanın kendisinin değil de, bizim dünya hakkındaki bilincimizin tasviri. Adı ne olursa olsun: aranmış ve çeşitli yollardan ulaşılmıştır da gerçeği kopye etmeyi iddia etmeyen tiyatroya (bunu oyun sanatının yalnız belli bir türü gerçekleştiriyor, tiyatro yazarlarının vazifesi ise taklit tiyatroya sahne bilgisi açısından engel olmaktadır)—

VULPERA-TARASP

Herkesin elinde numaralı camlar, Aziz BONIFACIUS, yaşlanmamıza yardım et, SANKT LUCIUS yaşımızı bağışla. Kaplıca oteline yapılan güneşli dönüş yolculuğundan yarım saat sonra kimsede büyük abtese çıkma derdi kalmadı , sonra kahvaltı, her vakaya uygun diyet. O gün bir masaj seansı,tartıya atılan bir bakış , öğleden sonra,içmelere gitme zamanı gelene kadar, ormanın temiz yollarında,ozonda yapılan gezinti, Aziz BONIFACIUS, ne kadar çilekeş olduğumuzu gör. Aziz LUCIUS kireçlenmemize izin verme. Akşam büyük salonda: Hamburg'dan armatörler, tatillerini geçiren diplomatlar, müdürler, fabrikatörler, profesörler, tümü henüz faal durumda. Orkestra dans müziği çalıyor, garsonlar boş dans pisti üzerinden yollarını kısaltıyorlar. Baylar, ellerinde Konrad Adenauer'in anılarıyla giriyorlar salona. Genç olanlar sadece İtalyan garsonlar. Aslında kimse hasta görünmüyor; anlaşılan sağlık satın almak mümkün. Herkes güneşten bronzlaşmış. Biriç salonuna gelen giden yok. Tüm erkekler koyu elbiseler içinde, hanımlar takılarla donanmış; asansörün önünde beklerken ertesi günün diyetini inceliyor hepsi.

Kaplıca otelindekiler, hafta sonu için 100 yatak ayırtan kulübün neyin nesi olduğunu bilmiyorlar. İdare her zamanki gibi nazik,sezon sonuna doğru da (tepelere kar yağdı bile) özellikle kibar bir biçimde, halihazırda sadece bir

masörün çalışıyor olmasından dolayı bir kez daha özür diliyor.

Buluşma Yeri: Biriç salonu.

Bugün öğleden önce, içki holünde yeni üye kaydetmeye çalıştım. Tabii bunu yaparken dikkatli olmak lazım; yoksa ürküyor insanlar. Bir dernek, diyorum, Batılıları yenilemek üzere kurulmuş bir dernek. Konu bu olunca, dinlemeye hazırlar. Yenilenme; o zaman herkes kendisinin yenileneceğini sanıyor. Eski hükümet müşaviri Huber, burada onbirinci ılıca kürünü yapmakta, konferansa katılacak; kendisi artık görevde değil, ama daima konferanslara hazır, tuttuğunu koparan bir aracı olmakla ün yapmış. İçme holünde kendisine hitap ettiğim bir başkası, ünlü bir piyanist, doktorun yatak istirahati şart koşması yüzünden önerimi geri çevirdi. Hayale kapılmıyorum: Konferansa gelenlerin tümü, öğleden sonra Batı camiasının yenilenmesiyle ne kastedildiğini duyunca, üye kaydı yaptırmayacak. Şu anda bunu bilen sadece başkan ve ben.

Öğle yemeğine kadar altı beyefendi teşrif ettiler. Öbür kaplıca müşterilerinden farklı bir yanları yok. Dördü biraz tıknazca, üçü kel, beşinin görünüşte protezi yok; kimse bunlara ihtiyar demez, hatta bunu aklından bile geçirmez. Bunlardan yalnızca biri tutunuyor trabzana, merdivenleri inerken.

Çantamdaki yazıyı düşününce, giriş sözlerinin ("Biz hepimiz baylar, bizzat kendimizden biliriz yaşlılık belirtilerini.") doğruluğundan kuşkuya düşüyorum. Salondaki beylere şöyle bir baktığımda: oturaklı, belki de seyahatten biraz yorgun düşmüş, sakin, biri bir parça melankolik, ama genelde espirili, hiçbiri delikanlı değil, bacaklarını birbirinden ayırarak oturmuşlar ve sanırım yeleklerinin alundan paltolon askıları takmışlar, anıları ("vaktiyle sınırlar işgal edilirken") ve deneyimleri ("kırk yıldır pipo içerim") olan erkekler, ama hepsinin dünyada olan bitenden henüz haberi var ("bugün gazetede okudunuz mu?")...

Efendiler, biz olmadan da dünya döner! demek kolay olmayacak.

M., vaktiyle beğenilen bir ressamdı, son eşiyle geliyor, ben de bunun mümkün olmayacağını ona söylemek zorunda kalıyorum. (Neden olmayacağı açıklanacak; şu anda bildiğim tek şey: kadınlar cemiyete alınmadıkları gibi, onun varlığından da haberleri olmamalı.) Otel komisi bu hanımla ilgileniyor, ona bir harita üzerinde kolay turları, Nalun'a giden teleferiği gösteriyor; Allahtan hayatında hiç dağ sıçanı görmemiş de onu görmeye hevesleniyor. biriç salonunda toplanmış olan küçük grup sıkılgan; herkes ayakta, öbür beylerin bu muazzam kaplıca otelinde yollarını şaşırmış olabileceklerini düşünüyorlar. Acaba iki biriç salonu mu var diye soruyorlar komiye. (Vaktinde gelinmesi yazılı olarak bildirilmişti.) Kominin cevabı: yalnız birtane biriç salonu var. Ben de bir başka ümit ışığı yakıyorum: Kaplıca oteliyle ormandaki otel karıştırılmış olabilir, o otele bir telefon etmeli. Yani karşıdaki kaplıca oteline diyordum. İşte ben bile karıştırmaya başladım... Belki de davetiniz yeterince açık ifade edilmemişti. Belki ilgi uyandırmayacak kadar karmaşıktı, yada fazla açık seçik; lâkin intihara aleni bir davet de değildi. Gelmeyen bu kadar insanın vazgeçtiğini bile bildirmemesi ne üzücü; bu yüzden küçük grubumuz dünyanın bizi fazla ciddiye almadığı duygusuna kapılıyor. Acaba buna rağmen başlamak gerekmez miydi? Ben bu fikirdeyim. Başkan, üstelik kendisi benim dişçim vede bu işi asıl başlatan kişi ("Şayet günün birinde bunadığımı farkedersen vs.") ısrarla gelecek otobüsü beklemek istiyor. Bu arada kaplıca otelinden yada ormandaki otelden bilgi alınıyor. Oradaki biriç salonunda kimse yok. Ben oturalım diyorum.

16.00, dışarda kaplıca orkestrası çalmaya başlıyor.

İstasyonla kaplıca oteli arasında çalışan otobüsten medet umma ihtimali düşük; bu saatte tren de gelmiyor. Dişçimi anlamıyorum; özel bir sefer mi umuyor? Eski hükümet müsteşarı Huber (bunu öğleden evvel içmeler holünde de duymuştuk) su atı masajına ilişkin övgüsünü yineliyor,

insan kendini yeni doğmuş gibi hissediyormuş, her seferinde yeni doğmuş gibi. Dinç bir yetmişlik.

Yeşil keçeli, küçük biriç masaları uzun bir masa oluşturacak biçimde yan yana dizilmiş, yüz iştirakçiye yetecek kadar da sandalye; herkes yerine oturdu: 11 beyfendi. Barış yürüyüşündeki gibi bir kabalık beklenmiyordu ama insan tarihi devrimlerin genellikle küçük gruplar tarafından başlatıldığını kendi kendine tekrarlasa da bir miktar düş kırıklığını gizlemek mümkün değil... Beyler, diyor başkan, oturumu açıyorum, üzümlere tespit ediyorum-buna rağmen birşeyler yapmak gerek: çünkü bugünkü toplumumuzun yaş ortalamasının çok yüksek olması —

Bir garson sözünü kesiyor.

Sanki bir diyet tarikatıymışız gibi herkes ard arda maden suyu ısmarlarken ben Veltliner¹ istiyorum. Üçü kahve istiyor, bunların ikisi kafeinsiz. Yalnız eski hükümet müsteşarı Huber, yoksa aslında fazla ortak yanımız yoktur, de aynı şekilde Veltliner söylüyor.

Yani:

Ama başkan, genç garson kapıları kapayana kadar bekliyor. Dışarda kaplıca orkestrasının çalmakta olduğu gerçeğini değiştirmek mümkün değil. Karşıda tenis oynuyorlar. Bir sigara yakıyorum, Monte Cristo², söz sırası bana geldiğinde gevşemiş olmak için.

Fikir: —

Ama önce istatistikleri okuyorum, istatistiğe karşı yöneltilen itirazlara hazırlıklı bir biçimde: İsa'nın doğduğu yıllardaki bebek ölümü oranı... Başkanın ne yazık ki hoşgörüsüyle karşıladığı birkaç palavradan sonra, toplumumuzun çoğunun belirli bir (dedim ki ürkütecek ölçüde) yaş had-dini aşmış olmasının kolay kolay rakamlara dökülmediği, ama yine de bunun bir gerçek olduğu görüşünde birleşiyor. Diyorum ki: Dışarıya, kaplıca parkına bakınız! (Bu konferans için özellikle bu yeri seçmemiz tesadüf değil ki.) Şu kaplıca parkına bakınız beyler, bakınca anlaya-

1) Veltliner: bir şarap markası

2) Monte Cristo: Sigara markası

caksınız ki—

Kesinti:

Genç garson ısmarlanan içecekleri getiriyor, masada suskunluk, ama garson tek bir tepsiyle işi beceremediğinden, yani tekrar gidip gelmek zorunda kaldığından, genç İtalyan garson gelip de 'yanlış anlaşmaları giderip üç kahve, bunların ikisi kafeinsiz, ve maden suları, dört Henniez ve iki Passugger'i nihayet yerli yerine koyana kadar, genel olarak istatistiğin doğruluğu hakkındaki şüpheler üzerine yeniden palavralar atılıyor. Başkan ondan kapıyı kapamasını rica ediyor yine.

Fikir:

Fazla uzun yaşayan insanların sayılarının feci biçimde artmış olması ve olmaya devam etmesi gerçeğinden hareketle soru: Bugünkü tıbbın elverdiği kadar uzun yaşamak zorunda mıyız?... Hayatın dolu dolu yaşandığı bir anda, yaşamı kesen bir ölüm giderek azalıyor; ölmekten korku yerini ihtiyarlıktan, yani bunaklıktan korkuya bıraktı hayata girişi kontrol altına almış bulunuyoruz, çıkışı da kontrol altına alma zamanı geldi... Beyler!... Hemen hayatın kutsallığı vesaire gibi, teolojiye ilişkin sorulara dalmadan, kaldı ki bu kutsallıkla sizin de bildiğiniz gibi öncelikle beyaz ırkın hayatı kastediliyor, yoksa Afrika yahut Asya'dakilerin hayatı değil tabii, özellikle de belli bir sınıfın hayatı, elbette avamınki değil.... Söylemeye çalıştığım şey şu ki, istatistiklerin gösterdiğine göre bugün ortalama insan ömrünü, eski çağlardan farklı olarak ortalama insan ömrünü, çoğumuza yaşlılığı düşündürecek kadar uzatabildiğimiz için, yaşlanma şimdiye kadar olmadığı biçimde önemli bir toplumsal problem oldu söz konusu olan, toplumumuzdaki yaşlıların artışından doğan sonuçları olsa olsa daha insancıl biçime sokan, ama bu toplumun gençleşmesine katkıda bulunmayan huzur evlerinin planlanması değil... aynı zamanda şahsi bir sorun: Kendini cerrahiye veya ilaç bilimine emanet edemeyen ama gelecekte, sanıyorum kendi sonunu belirleme hakkına sahip olacak olan bir kişilik sorunu Beyler!... Şayet kurmaya

kararlı olduğumuz cemiyet, intiharı toplumsal- ahlaki bir talep haline getirmeyi amaçlamışsa, o zaman şunun bilincindeyiz demektir: - vs.

Başkan, bu giriş söylevine teşekkür ediyor ve beylerden öncelikle esasa ilişkin fikirlerini dile getirmelerini rica ederek tartışmayı açtığını söylüyor; cemiyetin tüzüğü bugün henüz tartışma konusu olmayacak.

Suskunluk.

İçiyorlar.

Dışarıda kaplıca orkestrası.

Sustukları için — yalnızca yaşlı Hanselmann, ünlü ithalat firması Hanselmann ve Oğulları'nın eski başkanı, cemiyette ne ad verileceğini öğrenmek istiyor; benim önerim **INTIHAR CEMİYETİ** (kendini matrak sanan ressamın teklifi uygun bulunmuyor, çünkü onu artık kimse ciddiye almıyor: **HARAKIRI KLÜBÜ**, insana **ROTARY KLÜBÜ**'nü hatırlatıyor.) yani konuya ilişkin hiçbirşey söylenmediğinden, başkan önerisinin nasıl yorumlanması gerektiğine açıklık getiriyor: Cemiyetin amacı, yeni ortaya atılan ve intiharı vazife olarak gören fikri, sadece sözlerle değil, zamanı gelince, uygulama yoluyla yerine getirmekle örnek oluşturarak Batı toplumunun gençleştirilmesine katkıda bulunmaktır.

Suskunluk.

Kime, diye soruyor başkan, söz verebilirim yada beyler kısa bir ara vermek isterler mi?

Tarafımdan yapılan ilâve:

Cemiyet uluslararasıdır, ellinin üstündeki herkese açıktır, politik ve dini açıdan hiçbir yere bağımlı değildir, üyeler, oluşan yaşlılık belirtilerine birbirlerinin dikkatini çekmek için yılda bir yada iki kez buluşurlar; fazla yaşlanmaktan suç giyen üye ihraç edilir; hafıza testi vs. gibi bir dizi sınav içeren yıllık toplantılar bu amaca hizmet eder; yıllık toplantıda bir önceki yıl içinde kendi kararıyla yaşlanmaya devam etmekten vazgeçmiş olan üyeler, her

defasında saygıyla anılır, vs..

YOLDA

Hergün, her konuda geniş bilgiler satın alabildiğimiz gazete kulübeleri olmasaydı, biz insanlar bu dünyayı nasıl algıladık, bilemiyorum. Bizler neredeyse öteki köşeyi bile göremiyor, iki üç köşe ötesini zor işitiyor ve bu kadarıyla bile etkilenmiş, şaşkın, telâşlı veya umursamaz, görünüyoruz, özellikle de genel kültürden yoksun bulunuyoruz. Birinci sınıf gazetelerin makalelerini okumak beni hep rahatlatır. Onlar daha çok biliyorlar işte. Teleotografların habire sıraladıkları haberler çok korkunç olabilir: Editörlerin buna ilave ettikleri, şayet ille de dile getirilmesi gerekiyorsa, her özel olayı bağlantılı olduğu diğer olaylarla birleştiren o ustaca oturaklılıkları beni rahatlatıyor. Bunlardan duygusal olarak etkilenişim, güvenim, tasam, hiddetim yada çaresizliğim ne kadar saf-caydı. Genellikle olayları gözümde fazla büyütüyorum. Onlar ilerisini bizden daha çok düşünüyorlar, insan bunu, baskı ne kadar yeni ise o kadar fazla hissediyor. Sararmış gazeteleri kim okur ki? Onlardaki yazıların çoğu can sıkıcı, insan çevirip geçiyor; ama görülen şu ki: Birinci sınıf gazeteler sansasyonlara rağbet etmiyor; ne olduğunu nasıl olduğunu bildiriyorlar, sıkıcı olsun yada olmasın. Titiz davranıyorlar. Bizim gibilerin dünyayla bu denli rasgele ilgilenmesi hep bir parça utanç verici. Ama özellikle de: bizler sürekli kişisel kalan fikirlere kapılıyoruz. Örneğin vaktiyle Atina'da darbe sırasında Amerika'nın bu işte parmağı var dedim hemen ve bunu ispatlayamadım. Birinci sınıf sıfatını hak etmiş gazeteler ise olaya tarafsız kalıyorlar. Onlar yalnız teleotograflar sayesinde daha sağlıklı bilgi

edinmekle kalmıyorlar, aynı zamanda salt görüşler üzerinde duran veya yüzen bir düşünme yeteneğine de sahipler. Altında isim olsun olmasın, kişiler üstü birşey çıkıyor karşımıza, günün olgularıyla doğrulukları oranında günbegün onaylanmış olan evrensel mantık gibi birşey. İnsan, tesadüfen bunları yazmış olan kişiye rastlasa, örneğin bir ekspres trende, hayal kırıklığına uğramıyor: yazdığından fazla, hem de çok daha fazlasını biliyor. Genellikle öyle biri kişisel olarak da bu düşünceyi savunuyor, yani başbaşa iken de çok farklı konuşmuyor. Ancak o zaman, bir fizyonomi kazanmış oluyor, ister iyi olsun kötü benim, yani birinci sınıf gazete okuyucusunun, az kalsın anlamsız birşeye inanmış olması onun suçu değil: Onun görüşü, bizimkinin aksine, kişisellikten arınmış. O denli bağımsız düşünmeyip öylesine bağımsız görmediğimi kabul ediyorum. Aksi halde bizler sürekli gazete bayiine gitmezdik. Bizim merakımıza, büyük unutkanlığımıza, etkilenişimize takdirleri ölçüsünde güven duyabiliyorlar.

İNTİHAR CEMİYETİ

Tabii ki, bir üyeden intihar etmesi istenmez. Yıllık toplantı sadece, şayet yaşamaya devam ediyorsa, kimin tüzüğe ters düştüğünü saptayabilir. Gizli oylamada üçte iki çoğunluk. Herşeye rağmen yaşamaya devam eden bir üye üyelikten çıkarıldı; cemiyet duyduğu üzüntüyü dile getiriyor. Şayet bir üye kendisini üçte iki çoğunluk dolayısıyla haksız yargılanmış hissederse itiraz işlemi uygulanır: Üyenin ek bir sınava tabi tutulması gerekir, mesela bir konuşma yapar, konuyu kendi seçer. Lakin, burada söz konusu olan şey, yaşlıların çoğunda görülen hitabet becerisi değil, bir problemi dünden daha farklı görme, dün verdiği cevaplardan şüphe etme becerisi yada yeteneksizliği-

dir. Bir marksist, örneğin klasik Marksizm Leninizm konusuna eskisi kadar vakıf olabilir. Şayet konuşmasında o zamana kadar akıl almaz bulduğu bir fikir kırıntısını bile dile getirmezse artık yaşlı sayılır.

Yıllık Toplantı:

Yürüyüşler, ayrıca içki alemleri öngörülüyor, değerlendirme için önemli olan, özellikle kişinin yine kısa gezilerle başlayan ertesi günkü sağlık durumu, bunu takiben tartışma, hazır cevaplık sınavı vs. Sonra üyelerin herbirinin günümüzde kullanılan dilde meramını anlatacak durumda olup olmadığını saptamak için yapılan yazılı sınav. (Eskimiş olarak görülen kelimelerden oluşan bir kataloğa her yıl eklemeler yapılacaktır; öğrenme süreci, nakletme, aynı fikirde olma, muvafakatname, ters düşmek, ihbar etmek, model, entrika yapma, etkili olma, töreleştirmek, seçkin, önem, vs. gibi sözcükler de günün birinde bu listeye girebilir.) Akşam banda kaydedilen hoşsohbet bir birliktelik eskilere ait bir anıyı üç defadan çok tekrarlayan kayda geçiriliyor.

Öneri:

Asil üyelerin (ellinin üstünde olanlar) yanı sıra, ellinin altında bulunup henüz hiçbir sınava girmek zorunda olmayan, ancak tartışmalara katılan ve oylamalarda görevlendirilenlerin adaylığa kabulü; bunun nedeni, asil üyelerin kendileri de yıldan yıla yaşlandıklarından farkına varmaksızın giderek daha yumuşak ölçütler kullanmaları. Öneri kabul edildi.

Boyalı saç, hatta takma saç gibi proteze de izin var. Dış görünüş ("Fevkalade görünüyorsunuz!") değerlendirmede rol oynamıyor. Bir üye birden bire koltuk değneğiyle geliyor diye kayda geçmiyor; omurga rahatsızlıklarına izin var, bunlar bir üyenin ruhsal - manevi canlılığı hakkında hiçbir bilgi vermiyor, kellik de öyle. Akşamcılıktan kızarmış burun da değerlendirmede dikkate alınmıyor. Diğer taraftan yıllık toplantı, kür istirahatleri veya bahçe işleriyle kazanılan sağlıklı bir dış görünüşe aldanmıyor,

söylendiğine göre; risbeten zayıf, kayak veya tenis kıyafeti giymiş, ("spor giyimli züppe") bronz tenli bir üye de sınavlardan geçmek zorundadır. Değerlendirmede ölçü: farklı kavramlar arasında ilişki kurma kabiliyetlerinin devamı veya kaybolması, sözü sohbeti yerinde olma, yeni tecrübelere açık olup olmama yeteneği, geçmiş başarılarına dayanmadan tartışmaya hazır oluş, özellikle de seyircilerin ani katılımlarıyla oluşan her sanatsal toplantıda ölçülen içgüdüsel davranışlar.

Öneri:

Her üyenin yıllık toplantıda o yıl boyunca ulaştığı mesleki başarılarını rapor etmesi: Müesseseyi büyütme, sistemi otomatikleştirme, şubeler açma, kültür ve sanatla ilgili mesleklerde: rektör veya müdürlüğe atanma vs.

Öneri reddedildi.

(Üyeleri yanlış yönde teşvik tehlikesi doğuyormuş; kendine genç süsü veren esrarlı aktivite. Ama cemiyetin amacı, yaşlı beyefendilerin çalışkanlığını arttırmak olamaz; toplumumuzun yaşlılardan oluşmasının asıl nedeni bu işte. Ekonomiyi, yüksek okulları, devlet yönetimini, Vatikan'ı veya kurmay subayları düşünsenize.)

PS.

Yedi tam üye arasında mesleği yazarlık olan yalnız ben olduğum için, ilk yıllık toplantıya yetişecek şekilde bir yaşlılık belirtileri listesi hazırlamakla görevlendirildim, tıbbın üstesinden geldiği bedenî şikayetleri içeren bir liste değil de, entellektüel ve duygusal açıdan bunaklığa işaret eden belirtileri içeren bir liste. Kitapçılarda satılmayıp sırf üyeler için hazırlanmış bir tür el kitabı.

25.10.1967

Cadenazzo ile Guibiasco arasındaki güzergâhta trafik kazası. Şayet her iki araba da sadece yol dışına çıkmışsa ve sürücüler hâlâ yaşıyor ise:

bu tek kelime ile şans, düpedüz şans.

İNTİHAR CEMİYETİ

İstatistiğe göre, zenginlerdeki yaşlılık oranı fakirlerden daha yüksektir. Sebebi açık. Bu gerçeğin neticesi: İhtiyarlama özellikle iktidar mevkilerinde. Bu nedenle, cemiyetimizdeki üyelerin çoğunun hali vakti yerinde kişilerden oluşuna yöneltilen itirazlar çürütülebilir. Yaşlılık sigortasıyla geçinen emekli bir amelenin kireçlenmiş düşünce biçimini topluma zorla kabul ettirme gücü yoktur; bunak bir idare meclisi başkanı yada bir hakim daha zararlıdır. Üyelerimizin (bu arada 8 oldular) varlıklı tabakadan oluşunu memnuniyetle karşılıyorum; bu tabaka, şeytana uyup, gayri tabii bir ölçüde hayatta kalma isteğinden ileri gelen bir tehlikeyle karşı karşıyadır, işçilerde ise durum o kadar kötü değil, refah içindeki insanlar, yalnız yaşlılık şikayetlerini uzun süre hafifletecek olanaklara sahip oldukları için değil de (ihtiyaca göre tatil, ihtiyaca göre hizmet görme, deniz banyoları, tıp otoriteleri tarafından yapılan tedaviler, kendi tercihihine göre iş, konforlu yaşama, sualtı masajları, masrafları dikkate almadan rejim uygulama), özellikle: zenginliğin kendilerine verdiği gücü, toplumun kendilerine ihtiyaç duyusunun delili olarak gördükleri için. Servis yaparken elleri titrediği için işini kaybeden eski bir garsonun yanılgıya düşmesi zordur.

Birinci Yıllık Toplantıdan edinilen tecrübeler.

1.

Sınav biçiminin değiştirilmesi gerekiyor. Mucizevi bir fenomen: Yaşlıların hazırcevaplılığı. Altmışını aşmış kişi kendisine yöneltilen soruları, sorulmamış soruların cevabını vererek yanıtlamayı öğrenmiştir: Bu, zihinsel canlılığın sürdüğü izlenimi doğuruyor.

2.

Üyeler arasında yakınlaşma doğuyor. Bunu nasıl engellemeli? İhtiyar ihracatçı, kristal koleksiyoncusu ve aramızda patenti rakip tanımayan dişçimin, birbirlerinden hoşlanmamalarını gerektirecek hiçbir neden yok; üstelik

benim dışımda bütün üyelerin bir zamanlar subay olduğu çıkıyor ortaya, farklar yalnızca rütbe ve sınıfta, ki bu da tartışmaya yol açacak kadar güçlü bir neden değil, tam tersine içki sohbetlerine İsviçre usulü bir konfederasyon havası veriyor. Karşılıklı menfaat çatışması olmadığından, birbirimizden hoşlanmaya başlayalı, karşılıklı yalan söylüyoruz.

3.

Hanımlarını getirmeyen üyeler avantajlı durumdalar. (Gerçi hanımların oturumlara katılmalarına izin verilmiyor ama gezinti ve yemeklere katılabiliyorlar.) Bekâr yada dul erkekleri adım adım izleyen yok: Atkını aldın mı? Göbeklerinin üstüne sigara külü düşürseler de temizleyen yok; bu yüzden ekmeğini taştan çıkaran bağımsız kişiler izlenimi bırakıyorlar. Buna karşın hanımlarıyla gelen öbürleri, olduklarından daha genç davrandıklarında, asıl amaçlarının anlaşıldığı duygusuna kapılıyorlar hep. Diğer taraftan can yoldaşlarının kocalarına ne denli muhtaç oldukları da gözleniyor tabii. İnsan bir taraftan bu kadınlara acıyor, diğer taraftan da şeytana uyup o erkekleri can yoldaşlarına karşı savunma duygusuna kapılıyor. Her iki duygu da tarafsız bir yargıyı güçleştiriyor. Kadınlar gelmese daha iyi olur.

4.

Öğünler disiplini bozuyor.

5. Bunaklığa ilişkin el kitabı: aktarmak istediklerini yazılı olarak vermelerini rica ettim bir kez daha, ama herkes kendi tecrübeleri konusunda anlatacak birşeyi yokmuş gibi davranıyor.

ZÜRİH

Konrad Farner'in büyük kütüphanesinde Brecht'in ölü maskesi asılı. Şu pek çarpık burun; insan bunu ancak tek bir açıdan bakınca farkedebiliyor. Profilden bakınca bir an akla Friedrich Schiller gelebilir. Ölü yüzünde, insanın aklını karıştıran o gülümseyiş, hayır sırtıma değil, kime yöneltildiği belirsiz alice-

nap bir alayla karışık keskin bir gülümseme. Derin göz çukurlarındaki kapalı gözler; bu gözler açıkken de alnın altında iyice içerde, sanki saklanmış gibi dururdular... Sırtımızda paltolar, yaptığımız görüşme (kütüphane ısıtılamıyor) polisi can sıkıntısına boğardı. Tiyatrodan yeniden zevk alma! herhangi bir lokalde, bu sefer de bir resmi dairede prova yaptıkları sürece bu hazzı duyuyorum; oturma izni, evlilik müracaatı, oy verme kimlikleri vs. gibi konulara bakılıyor alt katta, girişte emniyet müdürlüğünün gıyabî tutuklama kararları asılı; oyuncular sahneye geçip de oynadıkları role başladıklarında, gerektiğinde oradan okumak üzere yanlarında bulundurdıkları rolleri ellerinde, gündelik kıyafetler giyiyorlar, saçlarını yaptırmıyorlar. İllüzyondan arınmış tiyatro: ama burada oynanan oyun birdenbire mevcut olan herşeyden (resmi daire dekoru) daha gerçek oluyor. Yazara yöneltilen soru: Antoinette böyle söylemekle ne kastediyor? Böyle soruyordu rejisör; aktris ise ben, diye soruyor; Acaba onu bu sabah sevmiyor muyum? Antoinette tam yaratılmadan bunu cevaplamak güç; Antoinette, ses ve el kol hareketlerinin Kürmann'ı sevdiğine yada sevmediğine bizi inandırdığı anda doğuyor. Bir başka gün de, temsil-den sonra aktris şöyle soruyor: Antoinette'yi böyle mi tasavvur ettiniz yoksa? Bu yalan olurdu; onu tanıımıyordum ki, gıyabî tutuklama kararı şeklinde diyaloglar yazıyorum ve günün birinde birden ortaya çıkıveriyor, aynen gıyabî tutuklama kararındaki gibi, işte o zaman Antoinette'yle tanışıyorum her sahneye konuşunda bir başka Antoinette'yle.

1968

Davet listeleri, hep olabildiğince tanıdık isimlerden oluşuyor, Nobel Ödülü almışlara çok rağbet var, ama bu arada böyle listelerde defalarca adı çıktığından önemini giderek yitiren o aynı isimlerin tekrar tekrar görülmesi engellenmiyor; kamuoyu işin farkında: o zat da zaten Vietnam'daki Amerikan istilasına, Atina'daki askeri cuntaya, nerede olursa olsun işkenceye karşı, Portekiz veya İspanya'daki aştan yanadır vs., Bu nedenle bu adanın, Vietnam için Napalm bombası imal eden ve buna karşılık sanatçılara burs veren Zürih Dow, - Chemical'el karşı olduğuna şaşmamak lâzım, nitekim hepimiz böyle tellâkları tanırız: Biz, imza atan bilim adamları, sanatçılar ve yazarlar, şunu bunu yargılıyoruz, falan şeyi talep ediyoruz... Böyle bir ciddiyetten ne umulur? Hep şu saflığa kapılıyoruz: Sanki ahlak politikada bir rol oynamış gibi geliyor bize. Netice? Güçlüler, işte dilekçeye imza atanların sahip olmadıkları o güce tepki gösteriyorlar yalnızca: İmza atanların o çağrısı bunu gösteriyor. Sonra da önemli olmadığını bile bile, onu önemli göstermekten kaynaklanan o garip duygu. Ben (bu ilk olmuyor) artık hiçbir bildiriye imzalamamaya karar veriyorum.

İNTİHAR CEMİYETİ

Kuruluşundan on yıl sonra: - o yedi kurucunun yedisi de halâ hayatta. Yıllık kurul toplantısı yalnızca bir tek kez bir kurucusuna (o da Vulpera ve Tarasp arasındaki evi kendisine borçlu olduğumuz Hanselmann² değildi) gitme zamanı geldiğini hissettirdi, üçte ikilik çoğunlukla. Ben de

1) Kimyasal maddeler üreten bir firma

2) Hanselmann, Heinrich: 1885-1960, Alman Sosyal Pedagog

oyumu bu doğrultuda verdim, ama kanımca yaşlı Hanselmann'ın da artık sırada olduğu aşîkar. Gizli oylama sonucu, yüksek sesle okununca salonu bir sessizliktir kapladı. Dediğim gibi, kararlaştırılmış sonucun okunması ilk kez söz konusu olmuştu nihayetinde: Cemiyet, titiz bir incelemeden sonra şu sonuca varmıştır vs., statülerimiz gereği vs., adı geçen üyenin takdiri vs., cemiyet,tüm üyelerin altını imzalayarak verdikleri sözü hatırlatır vs., ve adı geçen üyeye şimdiden teşekkür eder. Tabii söz konusu üyeye önce kimse bakmadı; bazıları kollarını göğsünde kavuşturmuş, bakışları tepedeki o güzel tahta tavana (çamdan) veya bir başka yere takılmış oturuyor, bazıları ise yıllık bülteni karıştırıyor. Usulü dairesinde yöneltilmiş "Üyemiz ekseriyet kararını onaylıyor mu?" sorusundan suskunluk halâ sürüyor. Adı geçen kişi, onun yanında oturuyordum, o an bir puronun ucunu kesti; kendi adını duymamıştı. Ben ona purosunu için ateş verirken başkanın halâ onun cevabını beklediğine dikkatini çektiğimde ürkmüş görünmüyordu, sürekli kırmızı olan o yüzdeki sulu gözler sırtıyordu: Sen kendi işine bak! dedi ve emzik gibi ıslanmış purosundan nihayet bir nefes aldı. Karar kendisine yazılı olarak bildirildi. Kendisi sonuca itiraz edip de ertesi gün daha kapsamlı bir sınav yapıldığında toleranslı değerlendirmeleriyle dikkati üzerlerinde toplayanlar, özellikle altmışlarına henüz merdiven dayamış daha genç asil üyelerdi. Acaba niçin özellikle onlar? Pek bilemiyorum. İtiraz başarıya ulaştı. Belki de söz konusu kişinin kurucu olmasından kaynaklanıyordu bu. Ama şu kesin: Sonucunu kimsenin bilemediği ilk oylamada daha tarafsız hareket ediyorlar, itirazda insancıl duygu ağır basıyor. Bana paltomu tutan bir aday üyenin isabetli tanısına göre: Bunamış da olsa halâ bir insandır o! Lakin bu yeni binadaki ilk yıllık toplantımızdı, yani yıllar önce.

Dün de kuruluş yıldönümü.

Kuruculardan biri: "Picasso da 80 yaşındayken halâ, Theodor Fontane¹ de, yıllar önce duyduğumuza göre - ve Bal-

1) Fontane, Theodor 1819-1989,Alman şairi

tensberger de buna karşılık: Tizian'ı¹ düşünsenize! deyince ben: Beyler! ayağa kalkıyorum: Cemiyetimiz akranlar cemiyeti olma tehlikesiyle karşı karşıya. (Daha gençce olan 50'lerindeki keyifle protesto ediyorlar.) Ben şimdi 67 yaşındayım, evet, bunu söylemeye hakkım olduğuna inanıyorum (bağırışmalar: Sadede gelin!) bir akranlar cemiyeti olmasa bile, beyler, yine de bir Metuşa-lem² kulübü. (İtirazların yükselmeyişi bana ne söyleyeceğimi şaşırtıyor ve bu da beni saldırganlaştırıyor:) Sizin yaptığınız ithalat- ihracat işine saygı duyarım Hanselmann, ama siz Hanselmann, sizin Theodor Fontane'yi, ve siz Baltenserger, sizin de Tizian'ı mazeret göstermeniz biraz fazla oluyor. (Bağırış çağırışlar: Bertrand Russel³ Dedğiniz doğru, (diye sesleniyorum salonun arkasına doğru:) Bertrand Russel'ı son zamanlarda gördünüz mü? (ön sıralardan seslenmeler: General de Gaulle olmasaydı Fransa ne olurdu?) Beyler, (diyorum, sakın bir sesle, ama yine de sesleniyorlar: Ya Albert Einstein? Tam bir koro halinde: Einstein, Albert Einstein! daha da sakın bir tonda konuşuyorum:) sizler daha ellinizin başındasınız, siz daha yaşlıca olan bizler arasında bir Bertrand Russel, hele hele bir Einstein göremezsiniz, kendimizi ünlü istisnalarla teselli etmeye başlamamız iğrenç birşey. Cemiyetimizin kuruluş amacı bu mu? (Suskunluk) Siz hepiniz, kuralları biliyorsunuz, ama hiçbiriniz bunları yerine getirmedir, beyler, hiçbiriniz. (Bağırışmalar: Ya siz?) Beyler. (Bağırışmalar: Ya siz?) Benim kastettiğim şuydu: Henüz hiçbirimiz. Bu böyle devam ederse beyler, o zaman 90 yaşında insanlar olarak halâ burada oturup Batı toplumunun gençleştirilmesi için vaatlerde bulunuyor olacağız. (Ellilerinin başındakiler kikirdiyor.) Beyler, bunda gülünecek birşey göremiyorum kafa sallayacak birşey de yok, sayın sabık hükümet müşaviri Huber, bugün halâ alt-

1) Tizian 1576, İtalyan ressam

2) Metuşalem : İncile göre en uzun yaşayan insan

3) Russel, Bertrand 1872-, İngiliz matematikçi ve filozof

mış yaşımda görünüyor olsanız da, (Onay.) Zaten söz konusu olan bu değil. (Sabık hükümet sözcüsü Huber lafa karışıyor: Peki nedir?) Bildiğim tek şey beyler, şu noktaya geldik, hem de yalnız bu küçük grupta değil, Batı toplumunun genelinde şu noktaya geldik: 75 yaşındaki birinin sahiden 60 yaşında görünmesini övünülecek birşey sanıyoruz, 90 yaşındaki ise 75 gibi görününce de problemin bir kat daha çözüldüğünü zannediyoruz - şunu da söylemek gerekir ki, şu dünkü slaytlı konferansın amacına ulaşmadığı görüşündeyim: Gürcüler 110 hatta 120 yaşına varıyorlarsa bu onların bileceği iş! Asil üyelerimizin sayısının artması (diyorum yine objektif bir biçimde) yeterli değil. Üstelik, bu sabah içmeler holünde iki beyin daha asil üyeliğe geçmesinden sonra yıllık bültende bildirildiği gibi 43 değil 45 asil üyemizin bulunduğunu bilgilerinize sunarım: Sir Ralph Emerson'a, Bombay'ın eski elçisine, hep uluslararası bir cemiyet olarak düşünülen cemiyetimizin ilk yabancı üyesine hoş geldiniz diyorum. (İngiliz ayağa kal-kıyor.) Bir zamanlar tenis öğretmeni olup şimdi bildiğiniz üzere, içmeler holünde şifalı su servisi yapan Bay Peider Caflisch. (Kimse ayağa kalkmıyor.) Bay Caflisch şu anda içmeler holünde çalıştığından bulunamadığı için affını diliyor. Yine de Bay Caflisch'e İntihar Cemiyeti adına hoş geldiniz diyorum. (Baş sallayarak onaylamalar) Söylemek istediğim şey: Daha neleri kaldırabildiğimizi ve başkalarının nelerden kaçındığını birbirimize ispat etmek için burada oturup Churchill puroları içmemiz yetmiyor beyler. Herşeye rağmen yıldan yıla yaşılanıyorsunuz. Cemiyetimizin amacı Batı aleminin gençleşmesidir ve öyle kalacaktır.—

Vs.

Vs.

Vs.

8.2.1968

BİYOGRAFİ BİR OYUN, adlı piyes oynandı, hem de yazarına karşı sahnede dört kez. (Zürih,

Münih, Frankfurt, Düsseldorf) galibiyet kazanarak; yazarı kaderciliği yatsıyor, sahne ise onu doğruluyor - oynayarak.

SEVİNÇ

Biri, saptanabildiği kadarıyla kanserin söz konusu olmadığına ilişkin o sevinçli haberi söz arasında iletti; haber yalnızca onu ilgilendiriyor. Diğer taraftan birinin kanserden öldüğü yada birkaç ay içinde öleceği haberi, hepimizi ilgilendirmişe benziyor; tam o anda neşeli olmak için yeterli nedenimiz olsa bile. Genellikle bir hava durumu, bir şehrin iklimi (örn. Berlin) veya herhangi bir yerde kendini sağlıklı hissetme, kişinin varoluşunun bilincine varması, bir yemek, sokakta bir raslantı, bir mektup vs. bile yeterli olur çoğunlukla, bireysel sevinçlere yol açan sayısız neden vardır. Niçin bunları not etmiyorum? Eskilerden bize ulaşmış sevinç yüklü şarkılar, hep kişisel olmayan bir nedeni dile getirir; demek ki bu tür vesilelerimiz yok. Aya veya Marsa ayak basmayla buna ulaşamayacağız. Devrimciler eşitlik vadediyorlar, sevinç değil. Yalnızca uyuşturuculara bel bağlamışlar sevinçten söz ediyorlar; kastettikleri, neşeye yol açacak mesajlardan yoksun bir dünyadan kaçışdaki huşû.

ŞUBAT 1968

Ulaşılmak istenen hedef, özgürlüklerini çalışan halka borçlu olan azınlıktaki kişilerin mülk ve güçlerinin ellerinden alınması olamaz tabii, şayet yapılanlar çalışan halkın hürriyetine yol açmıyorsa. Prag'daki yeni beyler gerçekçi düşünüyorlar, ama vaatleri doğrultusunda sosyalizmi geliştirme denemeleri cüretkar. Acaba başarıya ulaşacaklar mı? Bu denemenin, pişmanlık duyarak kapitalizme geri dönüşden başka bir şey ifade etmediğini sanmak yanlış olur, üste-

lik bu anlama gelecek her onay kötü bir hizmet demektir, bir başka deyişle bu demokratikleşme düşmanlarının demokrasiyi bastırabilmek için istediği o yorumdur işte. Dubcek'e¹ yöneltilen bu sahte alkış tutuş daha da artarsa (burada ve Federal Almanya'da) bu muhbirlik olur - hem de bilinçsizce değil; "insancıl çehreli bir sosyalizm", bizim iktidar sahiplerimiz bunu isteyecek durumda değiller.

CHAPLIN'E DÖNELİM YİNE

Biri "Artık her eleştirmen, toplumsal açıdan önemli olan şeyleri su kadar hayati gördüğünden, bunlar ağzına sürekli yetiştirilmezse, susuzluktan yarı yolda ölecekmiş gibi davranıyor." diyor. "Gelelim Chaplin'e" diyor beriki. "Onun filimleri milyonlar tarafından izlendi, sınıf bilincinden gelen palyaçoluk, peki sizce Chaplin'in bundaki kazancı nedir?" diyor bir üçüncü. "Edebiyatın politik etkisi üzerine kafa yordüğümüz için, bendenizi politik bir insan olarak görüyorsunuz", diyor öbürü, "ama aslında herşey söylendi artık. "Edebi bir moda olarak politika", diyor biri. "Gelelim Chaplin'e" diyor yine beriki. "Veya Brecht'e" diyor biri. "Edebiyat toplumsal öneminden dolayı kendini haklı göstermeye yanaştığı anda, oyunu kaybetmiş demektir; edebiyatın topluma katkısı, onun herşeye rağmen varolmasından kaynaklanan şaşkınlıktır." diyor ilki. "Sanat için sanat mı? diyor beriki. "Şimdi de Jean Paul Sartre'nin² aç bir çocuğun karşısında vesaire diyen ünlü vecizesiyle çıkıyorsunuz karşıma." diyor öbürü. "Kaldı ki Sartre bunda haklıydı" diyor bu. "Milyonlarca insanın hala filimlerine gülmesine rağmen, Chaplin'in hiçbir şey elde etmediğini var sayalım" diyor yine biri. "Kendimi politize bir kişi olarak görüyorum, haklısınız, ve işte bu yüzden edebi moda olan politikaya

1) Dubcek; Alexander; 1921 - Çek politikacı

2) Jean Paul Sartre; 1905 Fransız filozof ve yazar

3) Paplo Neruda; 1904-Şili'li yazar

karşı koyuyorum" diyor bu. "Şu sıra Neruda'yı³ okuyorum" diyor biri. "Felsefe için felsefe, yani bunu yargıladınız, öyle mi?" diye soruyor bu. "Ama bunu size soran benim" diyor öbürü. "Ancak Sartre, aç bir çocuk veya bir Napalm kurbanı var olduğu sürece, basit bir özgürlüğün dahi ah-laksızlık olduğunu söylemeyi unuttu" diyor biri. "Chaplin sessiz kaldığı sürece büyüktü" diyor. Zaten bunu herkes biliyor, "Bu adı haketmiş olan her edebiyat aslında tah-ripkârdır" diyor biri. "Örneğin Proust'mu?"¹ diye soruyor biri. "Mademki politik bir insan olduğunuzu düşünüyorsunuz, o zaman niçin politikaya aktif olarak katılmıyorsunuz?" diye soruyor biri. "Faaliyete de geçeceğiz" diyor biri. "Ne zaman", diye gülüyor öbürü. "Edebiyatın artık varolmadığı haberi doğru mu sizce?" diye soruyor biri. "Ben şahsen yıllardır faaliyetteyim" diyor öbürü. "Ede-biyatın öldüğüne dair çıkan haberi yayan kişileri tanıyo-rum; biri, şimdiye kadar yayınlamadığı şiirler yazıyor, öbürü ise en azından Samuel Beckett'i tanıyor." diyor biri. "Ama artık Chaplin'e dönelim", diyor yine biri. "Edebiyat şanını şöhretini kaybetmiş, bunlar artık bilim adamları ve akrobatların hakkıymış; bunu söyleyen Apol-linaire idi"² diyor biri. "Peter Weiss ve Jean Paul Sartre'yi örnek verdiğinizde göre acaba ideolojiyi yaratan ve var olan bir ideolojiyi edebiyat haline getiren yazarları birbi-rinden ayırmak gerekmez miydi?" diye soruyor biri. "Peki ya siz kendiniz ne yapıyorsunuz?" diye soruyor bir öğren-ci. O zamana kadar suskun kalan biri "Yani sizce Chap-lin'in marksist olması eğitiminden mi yoksa dahi olma-sından mı ileri geliyordu?" diye soruyor. "Ne demek is-tiyorsun?" diye soruyor hayat arkadaşı. "Başarılı olan herşeye izin var", diyor biri "zaten o da yeterince az." Yine geceyarısı olmuştur. "Ben gerçekten sadece Chaplin hakkında konuşmak istedim", diyorum sokağa çıkınca "bugün yine CIRCUS'u seyrettim." -

1) Proust: 1871-1922, Fransız Yazar

2) Appollinaire: 1880-1918, Fransız yazar ve eleştirmen

BERZONA, Mart 1968

İki SDS¹ liyle Cenero'da görüşme. Adları Wetzel ve Amendt; biri çok şık ve neşeli, öbürü sarışın, ciddi, görgülü ve rahat. Allahtan son zamanlarda bu konuda birşeyler okumuştum. Aslında epeyce geç kaldım, ama ucu ucuna yetiştim yoksa bu ikisi bilgilerini yeterince sergileyemezlerdi. Zekaları yönlendirilmiş. Masadakilerden biri soru sorar veya itiraz ederken, beklenen terminolojiyi kullanmıyor ve bir kenara itiliyor. Artık gerçek bilinç kendine has bir kelime hazinesine sahip. Devrimci kitlenin, işçi kesiminin, söz konusu olan şeyin kendi kurtuluşları olduğunu ve kurtuluşları için varlıklarının mutlaka gerekli olduğunu kavrayabilmeleri için öğrenecekleri çok şeyler var daha. Bu iki SDS'li, yönetimdekilere karşı çok açık davranıyor: Şimdilik işimize yarıyorlar, ama tabii sonra öyle olmayacak. Şömine, karışısında Chianti² ve spagettiden oluşan uzun bir akşam yemeği. Aydınlanmacılar kaba güç kullanmaya hazır, ancak şu büyülü formül de sözkonusu: kişilere değil, maddeye yönelik kaba güç. Peki ya o madde, insanlar tarafından korunuyorsa? Ölenler olacaktır.

ÜYELER İÇİN KAYNAK KİTABA DAİR NOTLAR

"İşte böyle çözülüyor ve kayboluyorum."

Michel de Montaigne

1) SDS: Alman Sosyalist Üniversite Öğrencileri Birliği

2) Chianti: bir şarap markası

Hiçkimse, yaşlandığında başına neler geleceğini bilmek istemez. Gerçi yakın çevremizde bunu hergün yaşıyoruz ama bundan korunmak için yaşlılığı tabu haline getiriyoruz: Yaşlı damgası yiyen kişi, yaşlılığın ne kadar iğrenç birşey olduğunu kendisine saklasın. Görünürde sadece yaşlıların iyiliği için var olan bu tabu, insanın bunu kendi kendisine itiraf etmesine engel oluyor ve intiharı, ta ki kişide onu gerçekleştirecek güç tükeninceye kadar erteliyor.

Yaşlılara karşı saygı duyma ilkesi, uzun yaşamın bir istisna olduğu devirlerden kalmadır (istatistiğe göre). Bugün yaşlı biri övülüyorsa, sırf henüz oldukça genç olduğu, tabiri caizse daha gençten sayıldığı vurgulanıyor. Hürmetimiz hep bir HENÜZ'e dayanıyor. ("Henüz yorgunluk nedir bilmiyor". "Bugün bile halâ heybetli bir dış görünüşü var", "halâ çok işlek bir zekâ," "halâ gücü kuvveti yerinde" vs.) Bizim itibar ettiğimiz şey aslında yaş değil, kesinlikle tam aksi: birinin yaşına rağmen halâ bunamamış olması.

İnsan kendini bir süre kandırabilir. Çevresindekiler bir kişinin giderek çöktüğünü farkettilerinde, genellikle, bunu ona hissettirmiyorlar, aksine: onun kendisini kandırması için her yola başvuruyorlar (yaşgünü' söylevi, şeref başkanı seçimi, vs.), kısmen acıdıkları için, kısmen de bunaklığını gizlemeye zorlandığı sürece, yaşlı damgası yiyen kişiyle beraber olmak daha rahat olduğu için. Günün birinde o kişi artık yaşlandığını itiraf edecek noktaya gelince - ki zaten yıllardır yaşlıdır - bu itirafın kimseyi şaşırtmadığını keşfedecektir; buna değinmesi çevresindekileri rahatsız eder.

Damgayı yemiş kişi "Nihayetinde biz de yaşayıp gördük ki / Biz de bir zamanlar / Bunun ne demek olduğunu anladığınızda / Benim zamanımda / Bizim zamanımızda / Bugünkü günde artık herkes şu görüşte ki / Sizin yaşımızda iken ben utanırdım, biliyor musunuz / Tecrübelerime bakılırsa, sadece bir tek yol var / Gençlere şans tanımak lazım / vs., gibi cümleler kurmaya başlar. Kişi, ister iti-

bar sahibi olsun, ister mülk sahibi, yani onların, o gençlerin elinde olmayan imkanlara sahip olsun, kimsenin kendisine inanmamasından, damgalandığını anlar; tüm imkanlarına rağmen kimse onunla yer değiştirmek istemez.

Olağanüstü birşeyler başarmış veya yakın gelecekte başarı vadeden biri söz konusu edilse, damgalı hemen söz konusu kişinin yaşını sorar. (İlk aşama) Damgalı giderek yaşlılarının başarılarını doğum tarihlerinden daha az kıskanır olur: Önlerindeki yaşam rezervlerinden.

Onu en çok alt üst eden gözle görülür değişiklik, saç renginin değişmesi değildir bu gerçeği kabullenir: saçlar ağarır, onunkiler de. Ancak yine de berberde küçük bir şok yaşar: Muşambanın üstüne düşen, sonra toplanıp atılan saçlar başındakilerden daha kırdır; daha doğrusu kirli beyaz tutamlardır, sarı veya kahverengiden hiç eser kalmamıştır. İnanası gelmez ama muşambanın üzerinde duranlar onun saçlarıdır işte, kuaför, müşteri başının arkasını görsün (başkalarının onu gördüğü gibi) ve kellik belirtisi-ne teşekkür etsin diye (evdeki traş aynasının göstermediği) el aynasını getirip uzatınca sanki acelesi varmış gibi fırlar yerinden... En çok göze batan değişiklik ise: İş nedeniyle veya eğlenmek amacıyla gittiği yerlerdeki çağdaşlarının çoğunun kendisinden genç olması; hepsi değil ama özellikle onun ilgisini çeken çağdaşların.

Ondaki şu öğüt verme ihtiyacı.

Damgalının güncel bir olayı derhal tarihi bir olayla karşılaştırma tutkusu; kıyaslama yerinde olsun olmasın o "vaktiyle" sözünün, mutlaka sarf edilmesi gerek: damgalının, sohbetin yıldızı olabilmesi için.

Yeni bir tür can sıkıntısının ortaya çıkmasıyla, damgalanmış olduğunun bilincine varıyor. Vaktiyle, ara sıra canı sıkıldı mı, nedeni genellikle ortamlara bağlı olurdu: Okula, büro ortamına, askerlik sırasında yaşadıklarına vs. Aslm-da canının hiç de sıkılmayacağı bir ortamı tasavvur edebilecek durumdaydı eskiden her an. Yeni olan: İstekle-

rinin gerçekleşmesi bile artık canını sıkımayaya başlıyor.

İnsanlar arasına karışınca, canı sıkılmasın diye genellikle abartılı bir canlılık gösterisi yapıyor. Damgalı matraklık ederek zihinsel canlılığı olduğunu yutturmaya çalışıyor.

İsteklerinin gerçekleşmesi değildir yalnızca onun canını sıkıan; damgalı hangi isteklerinin gerçekleşmesinin olanaksız olduğunu bilincindedir. İşte onun tecrübe diye adlandırdığı budur. Onun canını sıkıan şey: Tecrübelerinin doğrulanmasıdır -

İlginin Yitişisi.

Damgalı herşeye ilgi duyar. (İkinci aşama) Her fırsatta öbürlerinin, daha genç olanların o sıra ne yaptıklarını sorar. Onun yapmış oldukları ise zaten bilinmektedir artık. Soru sorma sırası ona gelmiştir. Hemen ilgilenmesi veya en azından buna çaba göstermesi etkiliyor insanı. Bu arada eleştiri gücünü yitirmemiş olmasına rağmen giderek övgüler yağdırmaya meyleder. Çünkü ancak ciddi övgülerle yaklaşabilir gençlere. Öyle sanar. (Yaşlıların kendilerinden sonra gelenleri istemeye istemeye kabullendikleri bilinir; demek ki, överek yaşlı biri olmadığını göstermesi gerekmektedir.) Ara sıra eleştirmeye de cesaret eder, ama yalnız umut vadeden eleştiriye. Damgalının asla cüret edemediği şey: Gençleri açıktan açığa umursamazlık.

Görüş aktarmalar söz konusu olduğunda, kendisine giderek daha az karşı çıkıldığı gözünden kaçmaz damgalının. Bu da ona bir otoşite olduğu duygusunu verir - ancak öbürleri, daha genç olanları o konuşurken ya gözlerini küllüğe diker veya masanın altından köpeğı okşarlar. Damgalanmış olan, artık yeni arkadaşlıklar kurmayacağı ve asla acıma duygusu uyandırmak istemediğı için, ölmüş bir arkadaşıyla efsanevi boyutlara ulaşan dostluğunu anlatmayı yeğler; ölü itiraz etmez, (mektuplaşmalarının yayınlandığı zaman hariç) gençlere de eskisi kadar yüce ve gerçek dostlukların ("Bauhaus" vs.) bugün hemen hiç görülmeysiine şaşıp kalmak kalır.

Sevinmesine yol açan bir olay olduğunda, eskiden olsaydı ne kadar sevinmiş olacağını bilir.

Aileye bağlılık ve bunaklık. En azından aileye bağlılığın bunamayla güçlendiği görüşüne itiraz etmek pek mümkün-değil. Vatana düşkünlük de öyle. (İleri yaşlarda vatana dönme) Yalnızlık korkusuna kapılmış olan damgalı, yaratmaya gerek duymadığı, çünkü zaten mevcut olan her çeşit ait olma duygusunu vurgular.

Gelenek göreneğe duyulan gereksinim.

Günün birinde yardıma muhtaç olma korkusu, birbirine zıt biçimlerde kendini gösterir: Damgalının ,yakınlarını daha şimdiden yaptığı iyiliklerle kendisine borçlu bırakma tutkusu - diğer taraftan da, herşeyi kendi idare etmeye ve yardımlarına ilerde ihtiyaç duyacağı kişileri olabildiği kadar uzun süre kısıtlamaya eğilim gösterir.

Damgalı hafızasının zayıflığından yakınmaktan hoşlanır. Herhangi bir insanın, hatta onyediyedi yaşında birinin beyninin durmasının şaşırtıcı olacağı durumlarda bile. (Bunaklığın ilk aşamasında genelde nazlanma görülür.) Hafıza zayıflamaz; ancak dolmuştur. Damgalı II. Dünya Savaşında yaptığı bir konuşmayı kelimesi kelimesine, dün akşamki bir konuşmayı ise daha zor hatırlar.

Bir erkeğin kendisine olan o doğal güven duygusunun buhran döneminde yıkılması, ailesini geçindiren o olsa bile,onu aileyi kısıtlamaya iter. Erkek, önce onlara hissettirmeye çalışır. Bir konserve açacağının nasıl kullanılacağını yıllardır edindiği tecrübelerinden bilmesi,onların kendisine: Bırak da ben yapayım! demelerine engel teşkil etmez.

Bir perşembe günü, o günün Çarşamba olduğunu düşünmesi, zaman zaman söz konusu olmuştur; ama şimdi böyle birşey olunca ürkemektedir.

Damgalı hep bir korku barındırır içinde. Peçetesi masanın altına düşse, herşey anlaşılmış gibi gelir ona.

Damgalı, örneğin Chruschtschow'un düşürüldüğü tarihi

bilse, yakınları bu tarihin doğruluğundan şüpheye düşerler. Bir ansiklopedi yardımıyla doğruluğu saptanınca da, o tarihin geçerliliğini kabul ederler: Damgalının şansı varmış. İşte haklılığını bu denli önemsemesi, onu ele vermiştir yine.

Damgalı, şimdi bir şahsiyet olduğunu en azından kendisine ispatlamak için, anormal davranışlarda ısrarlı görünüyor; çevresi için ikna edici olmayan işleri inadına yapıyor. (Son aşama) Yaşlılık inadı.

Damgalı giderek gün ağırmadan uyanmaya başlar.- idamların infaz edildiği saatlerde - hiç yorulmamış olduğundan uyanır. Erken kalkma alışkanlığı olan biri haline gelir - ne için?

Damgalı hayatı boyunca çok seyahat etmiş olmasına rağmen gümrüğe gelince heyecanlanır. Halbuki gümrükten mal kaçırma işini çoktan bırakmıştır. Arada bir yapıkları bavul kontrolü, bir de ona rastladı mı saldırganlaşabilir: 40 yıldır hep aynı soru, ama halâ cevabını ciddiye alan yok.

Bir zamanlar, terbiyesizce davranmış insanlarla çoğu kez sonradan barıştığını bildiği için, eskiden hırsından patlayacağı durumlarda şimdi çoğunlukla küçümseme reaksiyonuna meyleder.

Damgalının insanı şaşırtan bir hafızası var. Öyle görünüyor. Aslında hatırlama namına hemen hiçbir şey yok. Damgalı sürekli kendi yarattığı anekdotları tekrarlıyor. Bunu en çabuk farkedenden de karısı kelimesi kelimesine tekrarlıyor. Arada bir, karısının o güne kadar duymadığı birşeyler ekliyor, ama nadiren. Repertuarı, onu halâ hoşsohbet biri olarak topluma kabul ettirecek kadar geniştir; dinleyenleri halâ şaşırtmaktadır, ama kendini hemen hiç. Bütün hatıralarını titizlikle yerleştirdiği bir albümü var. Baba evindeki bir duvar kağıdı; hiddetli bir öğretmen darsanenin yağlı döşemesine fırlamış takma dişleri; bir esaret döneminin yada bir çığ felaketinin ayrıntıları; ilk patronunun aptalca lafları; boşandığı günün sabahındaki

hava durumu vs., ne kadar ayrıntılı anlatabildiğine şaşıyor insan. Özellikle de, bir zamanlar başarıyla sunduğu nüktelerine ilişkin hafızası şaşırtıcı... Aslında öğretmenin sınıfın yağlı döşemesindeki takma dişlerini veya boşandığı günün sabahındaki şahane havayı hatırlaması değil, bunların çağrıştırdığı anıları hatırlamasıdır, onun damgalanmış biri olduğunu gösteren.

Damgalı, gençlerin ne kadar az enerjik olduğuna şaşıyor: Herhangi bir şeyi yapmak istemezlerse onlardan bir şeyler beklemek anlamsız; ancak zevk duyma beklentisi, onları tam anlamıyla faaliyete geçirebilir. Damgalı, enerji bakımından çoğu gençden üstün olduğunu söylemekte haklı değildir. Yaşamayı için yapması gereken bir sürü işi yalnızca zevk almadan yapmakla kalmıyor, aynı zamanda zevk almayı beklemeden yapıyor; böylece kendi enerjisinin bilincine varıyor. (Buna da canlılık diyor.)

Nasıl da, diye düşünüyor sitem dolu bir edayla, günlerce böyle avare dolaşabiliyorsunuz! Damgalı bunu yapamazdı: Yalnızca zevkin peşinden gitme onun zevk alma yeteneği buna yetmiyor.

Refah, bunaklığı hızlandırıyor.

Refah, bunaklığın açığa çıkmasını engelliyor uzun bir süre.

Damgalı, hoşgörülü olma gereksinimini giderek daha fazla duyuyor; halbuki yaptığı hata ve yanlışların tümü gün ışığına çıkmıyor. Acaba iddia ettiği gibi gerçekten evin kapısını kilitledi mi? kendisine güvenmiyor artık.

Armağanlar verse, aldığı şeylerin değiştirilmesi giderek daha sıklaşıyor; zevkinin modası geçmiş. Damgalıyı kurtaran şey, olsa olsa: hediye parasını vererek bonkörlüğünü göstermek.

Vekar: damgalının sığınağı.

Zorlamasız iletişim kurma yeteneğini yitirmiş bir insanın tek çıkar yolu: kanaat. Kanaat, samimi iletişim olmadan da ortak bir noktaya getirir insanları. Damgalıyı ele veren şey, şu yada bu görüş (sağ veya sol) değil ama giderek artan fikir sahibi olma ihtiyacıdır. Damgalının (özellikle gün doğarken) zihninin çok açık olduğu anlar oluyor ara sıra; böyle anlarda en başarılı yıllarındaki kadar iyi düşünüyor - birden, belli bir nedeni olmaksızın geleceğinden dehşet duymasından anlıyor bunu.

Beyin kanaması korkusu.

Halâ toplantılarda boy göstermekten vazgeçmese veya bunu bir görev olarak görse de, onun damgalı biri olduğunu gösteren, ona yalnız gereğinden fazla yer açılması değil onunla konuşanların birbirinden adeta nöbet teslim alışları belki gözünden kaçmaktadır aslında hiçkim-
senin onun yokluğunu hissetmediğini farketmesidir de.

Yaşlı birini, sonunda tabutta görsek utanç duyarız; O ölü yüz, genellikle o insanın bir zamanlar son dönemlerindeki daha üstün biri olmuş olması gerektiğini gösterir.

Tabii, ilkin bir rahatlama hissediyoruz: Kuzey Vietnam'da bu sabahtan itibaren artık ne tarlalarındaki çiftçiler ne de okullardaki çocuklar öldürülecek... Bir kazanç sağlamayınca, günün birinde toplu katliama son verilmesi mucize değildir. Kârlı değildir, işte o kadar, ne askeri ne de siyasi yönden. Bütün dünya bu olaylardan haberdar olduğundan bu yana, Vietnam köylerini yerle bir etmenin yol açtığı sürekli prestij kaybının fazla pahalıya mal olduğu da aşıkardır. Yanlış hesaplandı ve bunun neticele-
rine katlanılıyor,hepsi bu. Saygon, gelecek saldırıyı bekliyor; acıdığımız Amerikalı asker-

lerin nöbet tuttuğu karakolların düşman eline geçmesi giderek sıklaşıyor tropik ormanda; Başkan Johnson'un kararı milliyetçi: barış önerisi gibi görünen kısmî kapütülasyonlar başka bir yerde, örneğin Latin Amerika'da alenî bir savaşa dönüşmeden, uygulanan emperyalist gücün muhafazası için yapıyor.

Karşısındakini, kendisine borçlu hissettirme duygusu uyandırmak isteyen bir Amerikan lûtfu olarak kuzeyin bombalanmasının durdurulması: Buna karşılık, güneydeki Amerikan işgaline karışılmayacak. Ama Vietnam halkı bundan sonra da kendi iç işlerine karışacaktır. Böylece, işgal kuvvetleri gemiye binmeden barış olmayacak.

Peki, ABD için kârlı olmayan bu Vietnam'ı kim yeniden ayağa kaldıracak? Amerika'nın Vietnam'ı istilâsı Kennedy veya Johnson'un şahsi bir yanılığı olmayıp başarıya ulaşmak için başka milletleri zaptetmeye ihtiyaç duyan iktidar sisteminin neticesi olduğundan, Johnson'un istifası fazla birşey değiştirmez; bir sistemin maskesi düştü ve bu sisteme karşı olan devrimler çoğalacak.

"C'est pire qu'un crime c'est une faute"¹ diyordu Talleyrand² ve sanırım: Bir hatanın mutlaka öcü alınır, adî bir suçun ödünün alınması ise her zaman şart değil, demek istiyordu. Bugünkü haberler Vietnam savaşının bir hata, bir sistem hatasının giderek büyümesi olduğunu gösteriyor... Rahatlamamız geçici.

Weltwoche'nin 5.4.1986 tarihli sayısındaki bir anketten.

1) Bu cinayetten de büyük bir hatadır.

2) Talleyrand; Charles Maurice de: 1754-1838, Fransız devlet adamı.

PARİS

Paris'in hep eski sevgiliye benzer bir havası var; daha doğrusu: bir sevgili olabilirdi, ancak vaktiyle birbirimizi kaçırdık. Eskiden beri herkesin sevgilisi ve şiir dolu bir yerdi. Onu tanırmış gibi baş sallarsınız, ama bu doğru değildir hiç de. Barbarlarla hiç ilişkiye girmemiştir ve doğru dürüst Fransızca konuşmayan biri, barbar olarak kalmaya devam eder. İki üç kelime eder etmez her garson bunu insana hissettirir. Tıpkı rüyalarımıza girdiğinden habersiz bir kadına yöneltilenler gibi gülünç oluyor bu gizli hak iddia etmeler. Bakışlarım ne yapsın? En iyisi baş sallamayıp yabancı bir gazete açmak, beyaz teslim bayrağı gibi bir **FRANKFURTER ALLGEMEINE** gazetesi. Bulvarlarının adlarını, Notre Dame'yi, Sen nehri'nin tüm mevsimlerdeki görünüşünü, şu yada bu restoranı, sanat galerilerini, binalarının bayraklarla süslü, kararmış ön cephelerini, metrosunu vs. de bilerseniz, bu şehir sizinle hiçbir ilişkisi olmadığını biliyor işte. İstedğim kadar burada oturayım, hatta anılarımı hafızamdan çekip çıkarayım: savaşın bitiminden hemen sonra yaşadığım şu 14 Haziran¹, Vendôme'de yaptığım o beceriksiz parfüm alışverişini, tiyatrodaki provaları, Samuel Beckett'le karşılaşmamı, holde, sabahın köründe işe koyulan kanlı önlüklü kasaplar arasında geçirdiğim bir geceyi, bütün bunları hatırlamam Paris'i ilgilendirmiyor, büyüklüğünü gösteren hatıraları anmaktan yorgun düşmüş, genç çehreli bu şehri. Aslında ben bu şehirde genellikle mutluydum; bu benim meselem. Kalıcı olan Place des Vosges'i, Jardin Luxemburg'u, Seine'i, Arc de Triomphe'u, Louvre müzesindeki

1) 14 Haziran: Fransızların milli bayramı

Goya'sı, Cafe Flore'si vs., onun dünyanın merkezi olmasıdır.

CİNAYET YOLUYLA POLİTİKA

Kaba kuvvet kullanmayan muhalefetin büyük adamı, dünyanın en zengin ülkesindeki sefaletle savaş açmış biri ve Amerikan zencilerinin vatandaşlık haklarının savunucusu, bir beyaz tarafından öldürülüyor. ABD'nin devlet gücünün bu cinayeti planladığını söylemek, hatta bundan şüphelenmek bile vicdansızlık olur. Bir defa, devlet gücü bir cinayet işlese durum farklı olur; ikincisi, özellikle bu adamın, bu şiddet aleyhtarı elçinin öldürülmesi, devletin isteyebileceği en son şey olur; asıl şimdi, bu ülkede ezilen kitlenin şiddete karşı olmasına gereksinim var; Vietnam savaşının nelere mal olduğu herkesin malûmu ve bu ülkedeki fakirler her zaman olduğu gibi şimdi de sabretmek zorundadırlar. Martin Luther'in bu baharda yapmak istediği sefaleti protesto yürüyüşü, tıpkı şimdiye kadar ki tüm konuşmaları ve faaliyetleri gibi barışçıl olacaktı. Ölümü Amerikan zencilerinin sefaletini ortadan kaldırmaz, ama muhtemelen onların sabrını, Dr. Martin Luther King'in cesur, yumuşak bir tonda onlara vadettiği, bu kutsal topraklara yapılacak barışçıl bir göçe olan umutlarını yok eder. Zenciler ne yapsın? Bir beyaz, tek bir kişi ateş etti diye sinirlerine hakim olamamazlık etmemelidirler. Martin Luther'e defalarca suikast girişiminde bulunan, Chicago'da taşlar fırlatan bu adam: bu uçsuz bucaksız ülkeye yaydığı tehditler yüzünden rahip ne zaman uçağa binse uçağın pilotunu, işte bu sefer saatli bombayı uçağa yerleştirdiler korkusuyla ürperten o kişi, vatandaşlık hakları hareketlerinin liderine telefonla sıranın onlara geleceğini bildiren bu adam: Irkçılık çatışmalarında, sürekli gösterişli bir polis müfrezesini harekete geçirebilen bu büyük ülkede, ele geçmesi bu denli güç olan hep Memphis'deki bu bir tek adam mıydı? Bulunan silahı yalnız bir tek kişi kullanabilir; ancak, Martin Luther King'i yalnız bir tek kişi tarafından öldürülmüş gibi

göstermek de yalan olur. Bu tehditler Memphis'de herkesçe biliniyordu. 40 kişilik polis gücü, asi zencilere karşı koymada tecrübeli olan bu müfreze, tehdit edilen rahibin Memphis'de kaldığı moteli koruyor, karşısındaki evi değil herhalde; silah sesi duyuluyor, 70 metre uzakta dürbünlü tüfeği kullanan adam yakalanamıyor; çünkü evin arka çıkışları kontrol edilmiyor. Canilerin rahatça at oynattıkları bir ülke. Beyaz Saray, halkı uyarıyor: Kaba güçle hiçbir yere ulaşılmazmış. Ulaşıldı pek alâ: Martin Luther'in sesi kesildi.

DIE NEU ZÜRCHER ZEITUNG diyor ki:

"Uygulamaya sokulsa bile, pek çok yerde sadece sembolik olarak uyulan okullardaki ırk ayırımının temyiz mahkemesince feshedilmesine ilişkin o çığır açıcı kararın uygulamaya sokulmasını nafîle yere bekledikten sonra, vaktiyle rahip olarak çalışmış olan King, ellili yılların sonunda Alabama eyaletindeki Montgomery'de zencilerin yaptığı otobüs baykotunu düzenledi. Belediye otobüslerinde zencilerin boş buldukları yere oturma hakkı elde etmeleri içindi bu. O zamana kadar bütün Güneyde ön sıralar boş olsa da zenciler ancak arka sıraları kullanabilirler kuralı geçerliydi."

Gelişme diye görülen şeyler bunlar işte. Burada, Zürih'de yapılan bir toplantıda bir bayanın şöyle dediğini duydum: "Küçük parmağınızı uzatmaya görün, derhal elinizi isterler." Bunda bir gerçek payı var. Anlaşılan Martin Luther King de Atlanta'da vaaz vermek yerine Harlem, Chicago, Baltimore, Los Angeles gibi Kuzeyli Getto'ların problemine burnunu sokmakla fazla ileri gitmiş.

DIE NEU ZÜRCHER ZEITUNG diyor ki:

"Bir ırk problemi biçiminde kendini gösteren ekonomik ve sosyal bir problem olduğu için, çözümü bir o kadar daha güç olan Kuzeyli Gettolar problemi. (...) Başarılar giderek (Martin Luther'inkiler) azalıyordu. Ve böylece, Gettoların için için kaynakları sefaletini sömürmeye başlayan daha radikal zenci liderler, giderek sözlerini dinlettirmeyi başardılar."

Burada kastedilen, Gettoların için için kaynakları sefaletine yol açacak şekilde zencilerin işgücünden faydalananlar değil, bu sefaleti yok etmek isteyen zenci liderleridir Gettolardaki sömürücüler.

"Memphis'de çöpçüler grev yapıyorlar hepsi siyah - hem de uzun süredir, vede sadece belediyeden ücret artışı talep ettikleri için değil, sendikalaşmayı da arzuladıklarından."

Ancak bu rapor şuna da hak veriyor:

"Yerel mahkeme güya bir "engelleme kararı" çıkarmış olmasına karşın, gelecek Pazartesi ikinci bir protesto yürüyüşü yapılacaktı. Tüm Amerikan sosyal reform hareketlerine giden yol bu tür "engelleme kararları"yla doludur. Bunlara hep karşı gelinmiştir.

Demek ki Memphis bir istisna değil, yalnızca bir örnektir: haklar ayaklar altına alınıyor, ve de rahip King tarafından bilinçlendirilmiş olan ezilenler, haklarının hiçe sayılmasını hiçe saydıkları için, ezenler kinleniyorlar.

"Bugün ülke çapına yayılmış olan huzursuzluk, hatta nefret ve kızgınlık ortamında, King'in beyaz "muhafazakarlar kitlesi"ne meydan okuması onun Mennis'de katledilmesine neden olmuştur".

Kendisinden sol eğilimli bir yorum beklenmesinin ihtimal dahilinde olamayacağı Washington muhabirimiz, ABD'deki sendika hareketleri hakkında özetle şöyle diyor:

"Fedakarlıkla dolu bir yoldu. Bu yol hapishane ve hatta daha da kötü şeyler demekti, bu faaliyetlere katılanlar için çoğunlukla ölüm demekti."

Bu yalnızca zenciler için geçerli değil. Yirmili yıllarda Sacco ve Vanzetti adında iki İtalyan göçmen, maaşları getiren muhasebecileri öldürmüş olma suçundan tutuklanmışlardı. Boston'da 63 gün süren mahkemeye birçok görgü tanığı başvurmuştu: Vaznetti'yi eylem mahallinden 62 mil uzakta, balık yüklü arabasıyla görmüşlerdi. İdam kararı buna rağmen verildi. Sacco ve Vanzetti muhalif bir politik gruba, işçi hareketine üyeydiler. Medeni dünyayı bir potesto dalgası sardı. Sacco ve Vanzetti bütün bunlara rağmen elektirikli sandelyeye oturtuldu. Cinayetle politika ve hukuk cinayetiyle politika Amerikan hükmetme tarzının bir özelliği değildir; Stalinizm bu metodu kusursuz bir biçimde uygulamıştır. Hukuk cinayeti, daima bir denemedir; bu deneme, hükmeden kesime özellikle tehlikeli görüneni, yani yok edilmesi gerekeni aşıkarak bir biçimde gösteriyor: ABD'de yok edilmesi gereken hepsosyal reformcular, işçi temsilcileri olmuştur. Joe Hill, daha doğrusu Hillström, 1907'de İsveç'ten ABD'ye gelmiş ve kısa süre içinde Amerikan sendika hareketlerinin popüler şarkıcısı olmuştur, Industrial Workers of the World'un (Dünya Endüstri İşçileri). Hill 1914 yılında, bugün halen turistler için görülmeye değer bir yer olup büyük bakır ocaklarının bulunduğu Utah eyaletinde tutuklandı ve işlemediği bir cinayet suçundan ölüme mahkum edildi. 22 ay hapis yattıktan sonra, bütün dünya bunu protesto ederken, bakır ocağı sahiplerinin istediği idam kararı 19 Kasım 1915'de infaz edildi. Çeşitli uygulamalar vardır. 24 Nisan 1963'de, postacı William Moore 11 nolu Amerikan otayolundaydı. Mississippi doğumlu Moore, eyalet valisi

Ross Barnett'e zencilerin vatandaşlık haklarının kabulüne ilişkin özel bir dilekçeyi ulaştırmak üzere yola koyulmuştu. Moore beyazdı. Arkadan vuruldu, suikastın faili meçhul.

Oh, Bill More walked the lonesome Highway,
He dared to walk there by himself,
None one of us here were walking with him,
He walked the highway by himself.
Yes, he walked to Alabama,
He walked the road for you and me,
In his life there was the purpose:
That Black and White might both be free.
They shot him down in ice cold blood murder,
Two bullet holes were in his head,
His body lay upon the road-way,
Where lynchers left him cold and dead.

Ah, Bill Moore ıssız otoyolda yürüyordu
Bu yolda tek başına yürümekten korkmamıştı,
Buradaki bizlerden hiçbiri onunla yürümüyordu.
Otoyolu yalnız başına katediyordu.
Evet, Alabama'ya gidiyordu,
O yolu senin ve benim için katediyordu,
Hayatının amacı:
Siyah ve Beyazların hepsinin hür addedilmesi-ydi.
Soğukkanlı bir cinayetle vurup devirdiler onu
yere,

Başında iki delik açılmıştı,

Bedeni otoyolda boylu boyunca yatıyordu.

Katillerin onu soğuk ve ölü olarak bıraktıkları yerde.

Ablama Talladega'da 200 üniversiteli belediyeye yürüdü: vatandaşlık hakları hareketini destekleyenlere yapılan zorbalığı ve polisin, vatandaşlık haklarının arkasını bırakmayanlara uyguladığı vahşeti protesto ediyorlardı. Bu barışçı yürüyüş, göz yaşartıcı bomlar atan 40 polis tarafından durduruldu, öğrenciler oldukları yerde dikilerek şu şarkıyı söylediler:

We shall not, we shall not be moved.

We shall not, we shall not be moved,

Just like a tree, planted by the water,

We shall not be moved.

We are fighting for our freedom,

We shall not be moved,

We are black and white together,

We shall not be moved,

We shall stand and fight together,

We shall not be moved.

Kıpırdatamayacaklar bizi, kıpırdatamayacaklar,

Kıpırdatamayacaklar bizi, kıpırdatamayacaklar,

Tıpkı suda kök salmış bir ağaç gibi,

Kıpırdatamayacaklar bizi.

Özgürlüğümüz için savaşıyoruz biz,

Kıpırdatamayacaklar bizi,

Beraberiz, siyah ve beyaz olan bizler,

Kıpırdatamayacaklar bizi, duracak ve savaşı-
cağız birlikte,

Kıpırdatamayacaklar bizi.

Gerçek bir savaş ilanı, hatta bir suçlama bile içermeyen şarkılar; protesto, davaya inançtan doğan şarkılarla dile gelen umuttan başka bir şey değil; melodinin genellikle zencilerin ilâhilerinden alınması meşru. 1945'de NEGRO FOOD AND TOBACCO sendikası işçilerinin Charles-
ton'daki grevleri sırasında, yıllarca dillerden düşmeyecek bir şarkı doğuyor, şarkı şöyle:

We shall overcome, we shall overcome,

We shall overcome someday.

Oh, deep in my heart, I know that,

I do believe, oh, we shall overcome someday.

Başaracağız, başaracağız,

Başaracağız bir gün.

Ta ruhumun derinliklerinde duyuyorum bunu,

Evet, inanıyorum, ah, başaracağız bir gün.

Martin Luther King'in katlini takiben ne oldu? Başkan Johnson dünyayı sakinleştirmek gayesiyle, cinayeti so-
ruşturması için adalet bakanı Ramsey Clark'ı derhal Memphis'e yolladı. Buna inanmakta güçlük çekmeye devam edeceğiz. Sadece Warren-Raporundan haberdar ol-
duğumuz yada Los Angeles'in zenci Gettosu olan Watts'da 1964'de meydana gelen büyük ayaklanmalara ilişkin polis raporunun, görgü tanıklarının ifadesiyle çeliştiği için değil - başkan Johnson tarafından atanan Amerikan ırklar komisyonu verdiği raporda, 1200 tanığının dinlenmesin-
den sonra bile şu sonuca vardığı için: "Milletimiz ikiye,

iki farklı topluma ayrılıyor: biri siyah diğeri beyaz. Beyaz Amerikalıların hiçbir zaman algılayamadıkları şeyi zenciler asla unutamıyorlar: beyaz toplumun Getto'nun oluşumuna önemli ölçüde katkıda bulunduğunu. Beyazların kurumları Getto'yu yarattı, beyazların kurumları bunun devamını sağlıyor, bir beyaz toplum buna izin veriyor."

Resmi kaynaklardan alınan bilgilere göre, 1966 yılında Amerikan kenar mahallelerinde 1400 bebek ve küçük çocuk lâğım fareleri tarafından ısırılmıştır. Kenar mahallelerdeki lâğım fareleriyle mücadelede 40 milyon dolarlık bir devlet yardımını öngören tasarı reddediliyor. Vietnam savaşının bir günü 79.795 milyon dolara maloluyor.

Washington'daki kongre 1964'de eşit vatandaşlık haklarına ilişkin önemli bir kanun çıkarıyor: o kanun, oy kullanmada zencilerin de aynı haklardan yararlanacağını garanti ediyor. Güneydeki uygulama şöyle: Zenci, oy kullanabilmek için 30 Dolar ödemek zorunda; veya bir sınavdan geçmesi gerekiyor, onun eğitim seviyesini ölçecek olanlar da beyazlar; yada oy sandığının bulunduğu yere ulaşmak için otobüs gereksinimi olsa, kamu otobüs dağıtımı hakkında karar verecek olanlar beyazlar. Ama zenci ille de oy kullanmak istiyorsa bütün bir gün yaya gitmekte tamamen hürdür tabii ki. Eğitim seviyesi ne durumda? Washington'daki temyiz mahkemesinin prensip kararından oniki yıl onra 1966'da üç milyon zenci çocuktan sadece % 10'u liseye gidiyor. Başkan Johnson VOTING RIGHT BILL'in¹ imza töreninde şöyle diyor:

"Bugün, özgürlük adına kazanılan zafer, geçmişte savaş meydanlarında kazanılan tüm zaferler kadar önemlidir... Bugün, endişe verici ve modası geçmiş köleliğin son büyük zincirini kırıyoruz."

Bu görkemli imza töreninden sonra olanlar ise şunlar: Bir

1) Voting Right Bill: Oy Hakkı Tasarısı

yıl içinde Güneydeki eyaletlerde vatandaşlık hakları hareketleri yandaş pek çok siyah ve beyaz öldürüldü; katillerin davaları, o da şayet katili bulunabilirse, genellikle kısa bir mahkemeden sonra beraatle sonuçlanıyor.

(Berlin'deki gösteri sırasında Ohnesorg adlı öğrenciyi vuran cinayet masası başkomseri Kurras da beraat etmiştir.)

Zenci neye umut bağlasın?

SAN BERNARDINO ¹

Yılda yedi kez bu yoldan geçiyoruz ve her seferinde yaşadığım: direksiyon başında yaşama zevci. Bu görkemli bir manzara. Özellikle virajlarda: araba kullanırken beden tabiatla bütünleşiyor, tıpkı dansdaki uyum gibi.

YEDEK ÜYELER İÇİN EL KİTABI'NA NOTLAR

Biri bir toplantıda kaç yaşında olduğunu kestirmemizi sağlayacak ortamı yaratıp da keyifle tahminimizi beklerken, şöyle bir tahmin yürütüyorum: aşağı yukarı kırka yakınsın. Gülümseyiş biçimi biraz düş kırıklığına uğradığını gösteriyor; anlaşılan daha büyükçe bir yanılgı beklermiş. Bir başkası nazıkçe 35 takdir ediyor. Adam sanki açık arttırmaya girmiş gibidir: 35, artıran yok mu? Aslında yaşının hesabını çıkarmak mümkün, ama hiçbirimiz buna fazla meraklı değiliz, ve de 'şöyle kırka yakın' tahminiyle yetiniyor çoğunluk: adam kemik çerçeveli bir gözlük takıyor, belki onu biraz büyük gösteren bu çerçevedir; kemik çerçeveli gözlüğü çıkarıyor. Olgun yaşta bir hanım onun gönlünü almak istercesine yaşını otuzdokuza çıkarıyor. Adam, 'elimi çabuk tutayım, yoksa biri daha arttırmaya kalkacak' diye düşünüyor; artık şimdi itirafın zamanı geldi: 40 ! Bunu söylerken de iyice vurguluyor... Damgalılar kervanına katılmaya aday olan kişinin, bir yaş bile olsa yaşının daha genç tahmin edilmesi hem hoşuna gidiyor hem de gitmiyor. Çünkü 40 yaşındadır

1) San Bernardino : Bir dağ adı

işte.

Damgalı adayı şu yada bu çağdaşı hakkında şimdiye kadar olduğundan daha sık: Aman, bunak şey! demekle kendini ele veriyor. Yaşlılarla beraber olmak onu şimdiye kadar olduğundan çok daha fazla sıkıyor; artık onları komik bulamıyor—

Spor yaparken, (örneğin kayak) etrafında gençler varsa canı istediğiden daha hızlı kaydığının farkına varıyor—

Devre arkadaşlarıyla, kel ve göbekli eski sınıf arkadaşlarıyla birlikte olmak zorunda kalmak hoşuna gitmiyor; böyle vesilelerde biraz sıkılğan davranıyor, özellikle de bir kız arkadaşıyla birlikte ise, aslında öyle olmasa da.

Kesin belirti: Alkole bağımlılık—

Aydınlar, kendi yaşamlarına gösterdikleri reaksiyonun diğer davranış biçimlerinden daha ilkel olduğunu deneyimlerinden bilirler: etrafında insanlar olduğu zaman merdiven basamaklarını uçarcasına ikişer üçer inmekten hoşlanırlar oluyorlar.

Gençden veya iyice genç çağdaşları kendi alanında karşısına çıktıkları zaman, onları kabul etmek damgalı adayına damgalı kişiden daha zor geliyor. Gençlerden gelen her şeyi sırf kuru moda olarak nitelendirirken yakalıyor kendini. Diğer taraftan, bu kavrama ayak uydurmaya çalışıp da başaramadığı anda kullanmaya başlıyor o ifadeyi.

PS.

Damgalı ise bunun tersine eğilim gösteriyor: Sırf moda olan bazı şeylerin derhal çığır açıcı olacağının kokusunu alıyor ve kendini öncü gibi göstermekten zevk duyuyor.

Bir zamanların üstün zekâlı çocuklarında erken bunama.

Hastalık hastası olma eğilimi: damgalı adayı kendisini ür-

küten şu yada bu bunaklık belirtisinin sadece bir hastalık işareti tedavisi mümkün olsun olmasın- işte yalnızca bedensel bir hastalık belirtisi olduğuna büyük bir ciddiyetle umut bağlıyor halâ..

Damgalı adayı, çevresi yaşlılığını henüz konu etmediği için (sonra durum değişiyor: sıra para ödemeye gelince, o masadaki en yaşlı kişinin kim olduğunu açığa çıkarmaktan çekinmiyor hiçbir garson) yaşlanmasının büyük bir sır olduğunu sanıyor depresyonuna gerekçeler: politik durumlar, kültür sanayii, yönetilen bir toplumdaki aydınların güçsüzlüğü vs., onu bunalıma sokuyor.

Her yerde seçkin (para durumu buna elveriyorsa) bir mutfak arayan ve yemek yerken devamlı yemekten bahseden 40 yaşlarında biri: damak zevki gelişmiş biri bir damgalı adayı.

Korkusu, aklına yeni fikirler gelmemesi. - aslında her zaman olduğu gibi şimdi de yeni fikirlere sahip, ancak bunlara kolayca boyun eğmiyor: damgalı adayı artık kendi fikirlerinin özelliğini biliyor.

Kendisine paltosunun tutulmasına asla izin vermiyor. Samimi bir toplantıda yeterince koltuk olmasa, yere oturanlardan biri de o oluyor. Havuza inen merdiveni kesinlikle kullanmıyor, atlamayı yeğliyor.

Smokin giymesi gerektiği zamanlar, fazla rahat davranıp elleri cebinde dolaşıyor. Gençlerle yürüyüşlere çıktığı zamanlar sırt çantalarını vs., kendisi taşıyor - aynı zamanda başına düşen ilk aklara çevresindekilerin dikkatini çekiyor: kendisi söz konusu olunca bu doğal olay sanki garip bir durummuş gibi.

Damgalı ve damgalı adayı arasındaki ilişki damgalı için, daha kolaydır, çünkü damgalı adayı, hürmete şayan bile olsalar, yaşlıların kendisiyle ilişki kurma çabalarına alerji duyar. - Böyle durumlarda damgalı adayı alçak gönüllü tavırlarıyla mesafeyi vurgular.

Yaşlı erkeklerin anlattıkları fıkralara tahammülü yok.

acak bu yeni bir durum değil. Ne var ki artık onun da hemen aklıma geliverir oldular.

Kırk yılda bir, bir boğa greşı seyredecek olsa, kendinden geçiyor bir an: Matadorun yere düştüğü ve arenadaki kalabalığın çığlıklar attığı an damgalı adayı diğerleri gibi ayağa fırlıyor, ama tekrar oturulurken: Bir tarihler Bilbao'da bir matador görmüştüm. vs... diyor..

Onun uyarıcısı: hareketlilik.

Gelecek... Genç insanlar için: belirsizliklerle dolu bir yığın olanak demektir (ilerde birgün evlenecektir, günün birinde, belki de hiçbir zaman, belki bir gün bir yıldız olacak, belki de olmayacak, belki herhangi bir yere gedecek)... Damgalı adayı için de gelecek aynı şekilde belirsizdir. Ama, artık az çok yakın bir gelecek, asla umutsuz değil, tahmin etmesi olası bir olanaklar yığını, (müsteşar olmaya daha zamanı var ama olacaksa da hemen olmalı)... Damgalı adayı için gelecek kendisinin söz konusu olamayacağı herşey demektir, gerçekleşmesi kesin kes mümkün olmayan olanaklar yığını (artık kesinlikle planör kullanamaz, Mars'a ayak basıldığını göremez, Zürih'deki yeni istasyonu bile vs.)... Damgalı adayının en çok konu ettiği şeyler, geleceği ve planlarıdır.

Kendini arasıra yaptığı mnasebetsizliklerle ele verir; Kendisinden bir hayli yaşlı olanların yanında artık hiç de o kadar genç olmadığını vurgular halbuki gençler arasında neler neler başardığını anlatır durur. Sürekli yaş sorununu konu eder.

Başkalarındaki yaşlanma belirtileri konusunda özel bir duyarlılık. şimdiye kadar yaşlı birini, yalnızca yaşlı biri olarak değirlendirirdi; son zamanlarda yaşlı birine baktığında, bu yüzün otuz yıl önce nasıl göründüğüne dair bir takım tahminlerde bulunabileceği kanısındadır... Albmde resimlerini görmekten hoşlanmıyor: niversiteliyken, ıraklık yaparken, askerlik sırasında v.s.

Bunaklıktan söz edilemeyecek kadar erken bir dönemde,

ileride başkalarının hafızasında nasıl kalacağını merak etmesinden, damgalı adayı olduğunu farkeder. O zamana kadar başkalarının onun hakkında düşünecekleri şeyler kendisine vız gelirdi. Daha çalışırken ölümünden sonraki şöhretini göz önünde bulunduran sanatçı: işte bir damgalı adayı.

Mesleği konusunda eskisinden daha başarılı, daha çok şey biliyor ve vaktiyle sahip olmadığı olanakları elde etti; terfi ettiriliyor. Aynı zamanda gençlerden öğrenmesi gereken şeyler olduğunun farkına varmasıyla, hep ne olduğunu anlıyor yine. Buna hazırlıklı değil; o zamana kadar kendisinden yaşlı olanlardan öğrenirdi. Bu da ona pek dokunmuyordu... Damgalı adayı yeniliklere karşı çıkmıyor; ancak onları yaratamıyor da.

Ağır bir kaza mı atlattı, (araba tamamen elden çıktı, ama kendisi mucize eseri yaşıyor) sürekli ölümle karşı karşıya kalışını detaylı bir biçimde anlatıyor; damgalı adayı biliyor ki: bir kaç sene sonra bu aynı şey demek değildir — trajik bir ölüme sahip olma olanağımız zaman açısından sınırlı.

Özgeçmişlerin çoğunda, mesleki çalışmaların en verimli çağının, bunaklık öncesi dönemde olduğu ortaya çıkıyor. ("Olgunluk", "olanaklardan yararlanabilme", ustalık", "hakimiyet" v.s.)

Bir şey keşfediyor - sokaktaki bir konuşma sırasında yada sonradan dansedilen bir toplantıda, yada kötü bir haber duyunca birden bire çoktan rahmetli olan ihtiyar O'yu hatırlatıyor: İhtiyar O'nun kötü bir haber alındığında, o konuda tek bir kelime söz etmeden nasıl derhal sohbete devam ettiğini (bu davranış ona, genç adama nasıl da etki etmişti); ihtiyar O'nun toplantıda dans edilirken, orada öyle yalnız oturmamak için karşısındakinin anlattıklarına özel bir ilgi gösterip hiç bir yardımdan kaçınmayarak karşısındakinin yanında kalmasını sağlayışını (bu vaktiyle kendisine, genç adama ne kadar da alicenap gelmişti.); sohbet ederek gezinti yaparken karşısındakinin sözünü

kesip kendisi konuşmaya başlamak için nasıl da sık sık sokağın ortasında duruverdiğini... Keşfettiği şey: bir kişinin özellikleri olarak gördüğü şeyin yaşlılık özellikleri olduğu. Kendisi de aynısını yapıyor şimdi.

Damgalı adayı baba olarak, çocuklarının yetişkin kişiler, başka bir deyişle çağdaşları olduğunu kabu ediyor - bunun içindir ki onların da kendisini bir çağdaşları olarak görmelerini bekliyor ve (zaten yapacak başka bir şey de yok) çağdaşları olarak değil de babaları olarak gördüklerini farkettiği ana kadar bir eğitmen ve bilgiç biri olarak değil, bir arkadaş olarak davranıyor.

Eşi de yaşlandığı için (gerçi bu evde değil ama toplan, tılarda görülüyor) damgalı adayı toplantılara yalnız katılmayı yeğliyor o zaman kendini daha özgür, yaş kavramından uzaklaşmış hissediyor... Gerçi eşi saçlarını boyuyor, kendisinin yapmadığı şey, ve sohbette ondan daha canlı oluyor, ama hep damadından bahsediyor veya vaktiyle (II. Dünya Savaşında) nasıl tanıştıklarını veya ne zaman Kahire'ye gittiklerini v.s. bunu özellikle etrafında genç hanımlar bulunduğu zamanlar yapıyor, bilinçsiz yapıyor olabilir.

Yıllardır ürküttüğü 50. yaş günü geldiğinde hayretler içinde kalıyor: Hep 50 yaşında birini yaşlıca biri olarak düşünmüştür. Ama hiç öyle hissetmiyor kendini. Tüm tanıdıklarının bu rakamın anlamına aldanmaları çok komik. HAPPY BIRTHDAY TO YOU, derken kendisi bu sayıda hiç de özel bir taraf olmadığını gösteriyor davranışlarıyla. Belki eskiden 50 yaşında biri, yaşlı bir kişiydi. O ise hala kendine hakim, (Michel de Montaigne gibi değil. "İşte böyle çözülüyor ve kayboluyorum") buna içilir... Tüm gizli korkulara rağmen yaşlılığı bilinçli bir şekilde algılayamıyor; yalnız her tür teslimiyete karşı çıkıyor.

BERZONA

Bir kadın Boccia ¹⁾ oynarken eşine: "Her zamanki gibi başarısızsın." diyor. Adam biraz

1) İsviçre, Fransa ve İspanya'da yaygın olan bir gülle oyunu.

sonra: "Şimdi yapacak tek şey -var, o da karımı vurmak." Tabi kastettiği sadece karısının oyun pistindeki toplarıdır. Bütün bunları keyifli bir tonda söylüyor. Denemeye kalkınca da karısı gülüyor: Herkes başaramaz!... İki yol var: ya çift, bir takımda oynayacak yada karı koca sadece oyun gereği bir başkasıyla eşleşerek birbirlerine rakip olacaklar. Ev sahibi olarak seçme hakkını onlara bırakıyorum. Çiftlerin çoğu, evli olsun olmasın, aynı takımda oynamak istemiyorlar, özellikle de oyunda birlikte olma konusunda tecrübeli olan çiftler. Gerçekten de o zaman daha az eğleniyorlar; aralarda içilen şarap da fayda etmiyor. O zaman adam; "Bir defa olsun dediğimi yapsana!" veya: "Afedersin, elimden kaydı." diyor. Karısından cevap gelmeyince o cevaplıyor: Afedersin." Yetişkin ve kültürlü kişiler olduğumuzdan önemli olan kazanmak değildir." Karısı: "Bak, o nasıl yapıyor!" diyor. Karşı takımdaki adamı kastediyor. Adam: "Beceriksizin biriyle evlendin işte." diyor. Kısa süre öncesine kadar keyfi yerinde olan çiftin uzun süre konuşmadıkları oluyor, ta ki kadın: "Sıra sende, ama yine aptalca oynama." diyene kadar. Sözleri keyifli bir tonda. Oyun ciddi bir tartışmaya izin vermiyor. Çünkü adam iyi bir vuruş yapmak istiyor. Kadın: "İyi, çok iyi" diyor, bunun üzerinde adam "Ama sakın şimdi de sen bozma her şeyi" diyor. Nerdeyse insan onların kaybetmeyi tercih ettikleri duygusuna kapılıyor, en azından zafer ortak bir sevince yol açmıyor... Başka bir eşle beraber, birbirlerine rakip olarak oynadıkları zaman ise, oyun daha rahat ve keyifli oluyor. Kadın oyun arkadaşına "Biz yeniyoruz!" diyor. Adam oyun arkadaşına: "Mükemmel!", veya isabet ettiremediği zaman "Benim yüzümden oldu." diyor. Ama rakip takı-

mlarda olan karı koca da şimdi birbirleriyle konuşuyorlar: "Bırak Helene, çaban boşa." diyor. Bütün bu konuşmalar neşeli bir tonda geçiyor. Kadın oyun arkadaşına: "Bir vuruşla atın onun topunu oradan!" der demez söylediği gerçekleşiyor ama kimse buna içermiyor, oyun oyundur. Sadece takılıyorlar birbirlerine. Kadın diyor ki: "Gördün mü!" veya hiç bir şey söylemiyor şimdi topu, olması gerektiği yerde duruyor; adam soruyor: "Sen mi attın?" Tabi ki o attı bu topu; adam yalnızca bilmek istedi. Oyun arkadaşı topu kadına uzatırken onu yürek-lendiriyor (kocasını bunu bile yapmıyor): "Hadi, şimdi de bir puan daha kazanın!" Kocasını diyor-ki: "Ne şans! Gerçekten kazanmak önemli değil." Kadın etrafına diyor ki: "Leo yenilgiyi kaldıramıyor." Adam buna cevap vermeyip oyun arkadaşına: "Eşinizi yenmek olanaksız!" diyor. Arada bir çocuklardan, trafikten, Zürih tiyatrosundan v.s. konuşuluyor, ancak yüksek okul problemlerine değinilemiyor; adam veya kadın şöyle diyor: "Haydi oyna! ..." Sonunda bir takım gerçekten galip geliyor. Bu da öne-mini hemen yitiriyor, hoş bir akşam geçirmiş oluyorlar, sonra tekrar sohbet: bir kaç saat sonra geldikleri gibi gidiyorlar: mutlu bir çift, iyi bir evlilik.

SORGULAMA II

A. Haberlere bakın mı?

B. Yanan arabalar, birbirine kenetlenmiş olarak yürüyen öğrenciler, bulvara saçılmış sis bombaları, v.s., bütün bunlar tabii ki beni rahatsız eden tablolar, ama itiraf et-meliyim ki beni korkutmuyorlar.

A. Köşesinde televizyon izleyen biri olarak.

B. Olay mahallinde bulunmadım, doğru, ama gerçek savaş sahnelerini seyrettiğim zaman korkuyorum işte: köşesin-

de oturmuş, televizyona bakan birisi olsam da.

A. Arada ne fark var sence?

B. Şu sıra Paris'de olanlar, karışıklık ve kargaşa, bir isyanın şiddete dönüşmesi. Buna karşın Vietnam veya Yakın Doğu'daki savaşa ilişkin sahnelerin alışlagelmiş bir yanı var. A la guere comme à la guerre.

Bombalanmış binalar, oraya buraya saçılmış cesetler, sorgulamada kolları kelepçeli, üniforma, miğfer ve makinalı tüfekler arasındaki yalın ayaklı tutuklular, bütün bunlar bilinen kurallardır.

A. Savaşı bir tarafa bırakalım.

B. Niçin?

A. Talep ettikleri şeyleri kanuni yoldan elde edemeyen talebeler ve diğerleri devlete karşı kaba güç kullanıyorlar, Sorbon üniversitesini işgal ediyorlar, yollarına çıkan herşeyi tahrip ediyorlar, polisi şiddete baş vurmaya zorluyorlar.

B. Tabii ki üniformanın büyük bir önemi var. Kendimi bir kişi yerine koymam, bir müfreze yerine koymamdan daha kolay, aslında müfreze de tek tek kişilerden oluşuyor ama insan ancak onlardan biri yaralandığı zaman bunun bilincine varıyor... Olay yerinde bulunsaydım, nasıl davranırdım bilemiyorum.

A. Kendini öğrencilerin yerine koyabiliyor musun?

B. Bunun için yaşıma geçti.

A. Senin yaşında da taraf tutulur. Kendini polis saflarında görmediğini sanıyorum.

B. Ben sivil biriyim.

A. Bu olayların nasıl sonuçlanmasını isterdin?

B. Basınçlı su püskürten araçları, sonra şu kaldırım taşı yağmurunu, copları, sedyeleri gördüğüm zaman böyle bir soruyu yöneltmediğimi itiraf etmeliyim; sonuç tâ baştan

belliydi- gösteri yapanlarca da sanıyorum İstenecek hiçbir şey olmadığını göstermiş oldular.

A. Polisi vicdansız mı buluyorsunuz?

B. Davranış biçimleri mesleklerinden kaynaklanıyor. Talim edilmişliği var. Neyse ki bugün atla gelmediler, bu da çok önemli; atla gelince sivil halk iyice aşağıda kalmış oluyor... Belki yuvarlak kalkanlı polisler bana Shakespeare temsillerini hatırlattığı için muharebenin düştüğü komik duruma güldüm: öylesine gösterişliydiler ki. Aslında bunda gülecek birşey yok. Şiddetten korkarım.

A. İzlenimlerini anlat.

B. Birden talebelerle dolan bir bulvar -

A. Aniden saldırıya geçtikleri zaman yani talebeler, Bastille olayını mı hatırladın, yoksa ara sıra şu izlenime mi kapıldın: İşte faşizm böyle başlıyor.

B. Kimler?

A. Öğrenciler.

B. Aklıma böyle birşey gelmedi. Faşistler bu işte daha ustalar; onlar askeri kullanıyorlar, askerlere karşı değil-ler. Öğrencileri kınamıyorum, bu iş askerlerin işi.

A. Gerçek olan şu ki: aydın bir kitle olma iddiasıyla bulvarı dolduran öğrenciler yada diğerleri, trafiği ihlâl etme, Sorbonne'yi işgal etme, daha şimdiden kutlanacak bir zafer varmışcasına bayraklar çekmek, kanun koruyucularına saldırılarda bulunmakla, yani kaba güçle işe başladılar. Buna karşı mısın değil misin?

B. Bu işin neşeli bir ortamda başladığını farkettim, gençler kol kola girmiş, keyif içinde slogan atıyorlar, taktikten uzak bir coşku içinde vs., kısaca neşeli bir havaları var: Mekong-Delta'da saldırıya geçmek üzere olan bir bataryadan çok farklı birşey bu. İnsan bu kişilerin öldürmek zorunda oldukları izlenimine kapılmıyor.

A. Ama yine de kaldırım taşları fırlatmasını biliyorlar.

B. Çoğu çok genç görünüyor, vede yorgun, insan onların bu toplumda genliklerinin ne işe yaradığını bilmedikleri duygusuna kapılıyor.

A. Hemen hemen herşeylei var.

B. Babalarına önemli görünen.

A. Neleri eksik?

B. Mesela su pskrtten araca doğru koşan şu deri ceketli genç, onun eğlenceden başka ne umduğunu bilmiyorum. Bir sıra kendi kendime polis olmasaydı başımıza neler gelirdi diye sordum.

A. Maddi hasara nasıl reaksiyon gösteriyorsun?

B. Dediğim gibi; gerçek savaş izlerinden farklı bir reaksiyon gösteriyorum. Görünen maddi hasarlar küçümsenecek gibi değil, aynı zamanda ironik bir tarafı var: Kişi, hem de kendi ülkesinde, niçin kul yapısını tahrip edemesin ki? Gösteriler sırasında oluşan maddi hasarın beni, hergün görünen savaş sahnelerindeki maddi hasardan daha az etkilediğini itiraf etmeliyim. Bütün bu olanlarda, kan dökülmüş bile olsa, bir muziplik unsuru var: mesela kendimi tıpkı günün birinde kristal bir avizeye ateş açarken yada istimli bir silindire bir marketten içeri girerken düşlediğim gibi. Gerektiğinde makinalı tüfek ve ateş makineleriyle derhal duruma hakim olabileceği için, daha zayıf durumdaki göstericilerden daha şkeli ve dş kırıklığına uğramış görünenin yalnızca polis olması aslında, ciddi ve bu yüzden de komik bir durum. Anlaşılan devlet gücünün temsilcisi olarak elden geldiğince kaba güç kullanmama emrini almışlar. Koruyucular saflar halinde dizilirken, koruyan görünmez kalıyor. Birdenbire bir bulvarı kesiveriyorlar. Neden acaba? Devletin nerede başladığını göstermek için: İşte polisin bölükler halinde durduğu o noktada. Rahatlıkla başka bir yerde de olabilirdi; iki üç kilometrenin lafı mı olur; önceleri kolkola marşlar söyleyen gençler vardı sadece, ama devlet herhangi bir başlangıç noktası bulmak zorunda. Harekete geçmek için bir

itaatsizlikte bulunulmuş olması gerek ve bir bulvarın kesilmesiyle bu da sağlanmış oluyor. Buna rağmen şaşkın görünen yine polis. Başarıya ulaştığı her eylem ona şu koruyucu havasından birşeyler kaybettiriyor. Komando birliklerinin yalnız kaba kuvvet kullanmada değil teçhizatlanmada da bulvarı dolduran talebeler veya diğerlerinden daha iyi olduğu gözleniyor; bana öyle geldi ki onların herbiri talebe gruplarının hepsinden daha üstün durumdadılar: Onlar emre itaat ediyorlar. Bu da kaba kuvvet uygulamada onlara bir rahatlık getiriyor. İster döğsün ister ateş etsinler davranışları bireysel değil. Devletse her zaman vicdan probleminin üstesinden geliyor zaten.

A. Yani taraf mı tutuyorsun?

B. Devrim teorisyenleri, devrime destek sağlayan kitlenin yetersizliğinden v.s. dem vuruyorlar. Demek ki bu yanlış bir girişim: bu şekilde devrim yapılamaz.

A. Duruma bakılırsa haklılar.

B. Belki de bu girişim, hakim olan toplum için önem taşıyor yine de; bu toplum ancak kaba kuvvetle ayakta durabileceğinin bilincine varıyor vatandaş ise bu gerçeği sık sık unutuyor.

ROMA, Haziran 1968

SPAGNA meydanındaki büfeci beni artık tanımıyor. Garsonlar ise derhal: Come sta? (Nasılsınız?) diyorlar. Ağzında sigarasıyla sümüklü ihtiyar dilenci kadın halâ orada. GIULIA sokağında. İşte hep eskiden yaşadığınız bir yeri tekrar gördüğünüzde kapıldığınız o duygu: insan orada yaşamış olduğuna inanamıyor bir türlü. CORONARİ sokağındakiler halâ antikalari, 18. yüzyıl Settecento koltuklarını, Aoruzz yöresinden sandıkları, Toscana masalarını cilalıyor, döşemelerini yeniliyorlar. MARGUTTA sokağı: Şimdi modern diskoteklerle dolu. Hiç değişmemiş olan CROCE sokağı: Meyvalar, yumurtalar, sebze, şarap, hamur işleri, çiçekler.

Romalı dostun baykuşu halâ yanında. Bir diğeri, Sicilyalı olanı halâ profesör. SPERLONGA: insan aslında denizin değişmiş olmasını beklemiyor tabi, ama gerçekten değişmemiş olması da insanı biraz şaşırtıyor. Hep aynı dalgalar. Aynı kanepelere oturuyor, aynı balığı yiyoruz: fırında levrek. CERVETERİ: Etrüskler de halâ eskisi kadar ölü. VENEZIA meydanı: Gençleşen sadece polisler, trafik daha da delişmen. GIANI-COLO, şehre nazır: insan her yerde gereğinden fazla kalıyor...

ANKET

1. Kadınlara acıyor musunuz?
2. Niçin? (Hayır ise niçin)
3. Bir kadına dokunduğunuzda, kadının elleri, gözleri ve dudakları bir heyecan ve istek dile getirdiğinde: Buna sizin yol açtığınızı mı düşünüyorsunuz?
4. Erkeklerle aranız nasıl?
 - a. Beraber olduğunuz hanımın sizden önce ilişkisi olan erkeklerle aranız nasıl?
 - b. Onunla sizden sonra ilişkiye giren erkeklerle aranız nasıl?
 - c. Ya siz de aynı kadını seviyorsanız?
5. Hayat arkadaşınızı seçtiniz mi?
6. Eski sevgililerinizle aradan uzun bir zaman geçtikten sonra dostça bir araya geldiğinizde: o zaman bir zamanlar ki birlikteliğiniz size inandırıcı geliyor mu yoksa şaşırtıcı mı buluyorsunuz, yani mesleki çabalarınız ve politik görüşlerinizle onun gerçekten ilgilendiği duygusuna mı kapılıyorsunuz yoksa bugün size artık yapmış olduğunuz tüm bu tür konuşmaları boşuna yapmışsınız gibi mi geliyor?
7. Akıllı bir lezbiyeni yadırgıyor musunuz?

8. Bir kadının sevgisinin nasıl kazanılacağını bildiğinize inanıyor musunuz ve günün birinde bir kadının sevgisini nasıl kazandığınızı ortaya çıkınca: onun sevgisinden kuşkuya düşer misiniz?

9. Sizce erkekçe olan şey nedir?

10. Erkeğin kendisini aşağıladığına inandığı bazı işlere kadınların öncelikle yatkın olduğuna dair yeterince deliliniz var mı?

11. En çok kandiğiniz şey nedir?

a. Anaç davranışlar

b. Size hayranlık duyulduğuna inanmanız

c. Alkol

d. Erkek olmama korkusu

e. Güzellik

f. Sevgi dolu bir koruyucu olsanız bile, üstün gelecek olanın siz olacağınız duygusuna fazla erken kapılmanız

12. Hadım olma korkusunu bulan kimdir?

13. Aşağıdaki durumlardan hangisinde geçmiş bir birliktelikten daha sevecen bahsedersiniz: bir kadını terkettiğiniz durumlarda mı, kadının sizi terkettiği durumlarda mı?

14. Bir önceki ilişkiden bir sonraki için ders aldığınız olur mu?

15. Şayet kadınlar konusunda hep aynı şeyi tecrübe etmişseniz: Bunun kadınlardan kaynaklandığına mı inanıyorsunuz, yani bunun sonucu olarak kendinizi kadınları iyi tanıyan biri olarak mı görüyorsunuz?

16. Karınızın yerinde olmak ister misiniz?

17. Cinsel ilişkiler hakkındaki bilgilerinizi en çok nereden edindiniz: Erkeklerle yaptığınız sohbetlerden mi, kadınlarla olanlardan mı? Yoksa bilgilerinizin çoğunu konuşmaya gerek kalmadan mı ediniyorsunuz: Kadınların

reaksiyonundan mı, yani kadınların neye alışkın olduğunu neye olmadığını, erkekten ne beklediklerini, neden korktuklarını v.s. saptayarak

18. Görüşme sırasında, konuştuğunuz konuyla ilgisi olmadığından söylememeyi yeğlediğiniz bir düşünceye kapılmadan, böyle bir görüşmeyi ne kadar süre sürdürmeye muvaffak olabiliyorsunuz?

19. Kadınların hakim olduğu bir dünya düşleyebilir misiniz?

20. Kadınların başaramayacağını düşündüğünüz şey nedir?

a. Felsefe

b. İdarecilik

c. Sanat

d. Teknoloji

e. Politika

ve bundan dolayı, sizin erkeklere özgü önyargınıza uygun davranmayan bir kadını da erkeksi mi buluyorsunuz?

21. Kadınlarda hayranlık duyduğunuz şey nedir?

22. Bir kadının kapatması olmak istermiydiniz?

a. Kadın mirasından yararlanma yoluyla

b. Kadının çalışarak kazandığı parayı yiyerek

23. Neden hayır?

24. Biyolojiye inancınız var mı, yani kadın-erkek arasında süregelen ilişkinin değişmez olduğuna veya örneğin binlerce senelik bir tarih sonucunda kadınların düşünce biçimlerinde, kendilerine özgü bir dilbilgisine sahip olmadıklarından, erkeklerin dil kurallarına muhtaç ve bu yüzden de onlardan aşağı olduklarına inanıyor musunuz?

25. Niçin kadınları anlamamız gerekmiyor?

Kızıl Meydan çevresinde tek başına bir gezinti. Yaz gecesi. Bir metropolde büyük bir kalabalık gezintiye çıkmış; Taşralılar. Gökdelenler artık tıpkı Batı'daki gibi. Çok fazla kısa olmayan ama iki yıl öncesine göre daha kısalmış etekler giymiş kızlar; erkekler beyaz gömlek giymişler, ceketleri yok. Günlerden Pazar. Tek bir bulvar kahvesi bulamadım. Yapacak yegane şey dolaşmak. Ara sıra bir bankta aşık bir çift. Konuşmadan el ele oturuyorlar. Neon lambaları yok ama caddeler aydınlık; ne yazık ki susadım. Birdenbire eşeğin çektiği iki tekerlek üstünde bir fıçı, insanlar kuyruğa girmişler, Ouas¹⁾ satılıyor. Asyalı simalı genç askerlerin şık üniformaları. Onlar da kendilerini burada yabancı hissediyorlar.

18.6

Yazarlara karşı açılan davaları protesto ettiği için L. partiden ihraç edildi, öğretmenlikten el çekirildi ve Sovyet Yazarlar Birliği'nden de ihtar aldı. K.'nın başına da aynı şeyler geldi. Yeniden sertleşme: Prag'daki olaylara bir reaksiyon mu acaba? İhtar alan bu iki kişinin tanındığı bir restoranda, ortalık bir yerde yemeğimizi yiyor, Almanca konuşuyoruz.

ROSSIJA Oteli

Kremlin manzaralı. Hilton ayarında; ne var ki halıfleksi kabarmış. Kahvaltı: Bir masaya oturuyorum, delege değilim, delege olmayan birinin ne yapması gerektiğine dair bilgi vermiyorlar garsonlar. Buna kızmıyorum. Nihayetinde kahvaltı etmeye gelmedim Moskova'ya.

Sofija:

Bu hanımın Almancası kusursuz, hemen hallediyor her şeyi; Yazarlar Birliği kimliğinin nelere kadir olduğunu görüyorum: Kuyruğa girmemize gerek kalmıyor. Sofija'nın bile beceremediği şey ise: Gişelerdeki memurların

1) Rusya'da tanınan ve sevilen hafif alkollü biraya benzer bir içki

yardıma hazır olmalarım sağlamak, emir kulu değil, ancak belki nazik veya en azından güleryüzlü olmalarını sağlamak. Sofija başka türlüüne alışmamışa benziyor. Dün Moskva'da kiminle buluştuğumu sormuyor. Gayet tabii ki tamamen hürüm. Uzun bir bekleyişten sonra nihayet gelen biraları yudumluyoruz; Rus birasını seviyorum. Konuşulmayan konular: Paris sokak çatışmaları ve büyük grev sonrası durumu. Yurt dışı söz konusu olunca sanki perde kapanıyor. Bu nedenle Sovyetler Birliğinde bahşiş konusuna nasıl bakıldığını sormak kalıyor geriye. Sofija onaylıyor: bahşiş yok, burada efendilerin keyiflerince verdikleri sadakalardan geçinmiyorlarmış. Bir saat sonra arkadaşım taksi şöförüyle tartışırken öğreniyorum: Taksi şöförü bahşişten memnun kalmamış. Mutfakta akşam yemeği: Partiden ihraç edilmeye yetecek nedenler nelerdir? Hapis cezası artık söz konusu değil; bu anlamda bir gelişme kaydedildiğini söylüyor arkadaşım. Kendisi fazla buruk değil. Sabırlı..

İsviçre elçiliğinin Kril yazısıyla kaleme alınmış adresinin yazılı olduğu pusulayı gösteriyorum ama taksi şöförü: Njet (Hayır) diye yanıtlıyor. Bilmiyor. İkincisi: Njet. Üçüncüsü: Njet. Ancak dördüncü cefakâr biriymişcesine zahmet edip şehir planına bakıyor.

Otel lobisi:

Bu lobi Milano'da, Hamburg'da veya Cenevre'de olabilirdi, aynı mimari, ancak asansörden çıkanlar beyefendiler değil işçiler. Bu mermer zeminde dolaşmaları kendilerine son derece doğal geliyor. Burjuva görkemi örnek alınmış: Sizin gibi biz de beceririz bunu! Mimaride özgün bir üslup yok—

Gemiyle Gorki'ye yolculuk:

Yazarlarla dolu bir gemi, ancak: geminin hep güzel bir yanı vardır, ve bu da benim nehir üzerinde ilk gemi yolluğum. Sıcak bir yaz akşamı. Gemide Günther Weisenborn'dan¹ başkasını tanımıyorum.Christa Wolf'la²

1) Günter Weisenborn: 1902- , Alman Tiyatro Yazarı, ve hikâyeci

2) Wolf. Christa 1929-,Doğu Alman yazar

selamlaşıyorum (Demokratik Almanya'dan) ve onun kuş-
kulu olduğunu hissediyorum. Hoparlör bir Fransız filmi-
nin müziğini duyuruyor. Martılar. Suyun üstünde adeta
kayıyoruz—

VOLGA- 19/20.6.

Kamarayı Rusça konuşan Finlandiyalı bir yazarla payla-
şıyorum; ortak bir dilimiz yok. Beni uyandırıyor, par-
mağıyla önce yukarıyı sonra açık ağzını işaret ediyor:
Kahvaltı.

Volga —

Dünyanın her köşesinden yazar var, ancak Alberti'den³
başka ünlü isim yok. Ne yazık ki yolcu listesi bulun-
muyor. Yavaş yavaş kimin ne olduğu araştırılıp soruşturul-
luyor. Fransa'dan kimse yok. İtalya'dan bir Gorki müterci-
mi; Ne Moravia⁴, ne Pasolini⁵ ne de Sanguinetti⁶.
Amerika'dan eski bir müdavim, Norveç'den bir başkası.
Gençlerden kimse yok. İngiltere'den kimse yok; İzlan-
da'dan suskun bir yazar. Çekoslovakya'dan hiçbir yazar
yok; Bir Gorki çevirmeni, hayat dolu bir kadın ve
Prag'dan yaşlı bir-bey, eleştirmen olduğunu sanıyorum.
Güzelim ulusal giysileriyle Hintliler, o asil görünüşleri,
koyu gözlerindeki ağırbaşlılık. İngilizce bildiğimden
bana katılan Avusturyalı bir yazar. Bir de Uruguay'dan;
İspanyolca konuşan bir grup, çevredekilere katılmıyor ve
çok neşeli görünüyor. Macarlar Macaristan'a davet ediyor-
lar, Bulgarlar Bulgaristan'a. Hoparlörden yapılan anonslar
yalnızca Rusça. Sofija Sovyet yazarlarıyla ilişki kur-
mamızı sağlıyor; bunlar parti yetkilileri. Adlarını bildiği-
miz Sovyet yazarlarından hiç kimse yok... Müessese
mensupları için düzenlenen bir gezi ! Müessese, eleman-
larının iş ilişkileri dışında da birbirlerine yaklaşımlarına
ortam hazırlıyor. Ancak bunun için gerekli olan ortak dil-

3) Alberti, Rafael: 1903 - İspanyol yazar, Kübift ressam

4) Maravia, alberto, 1997 - , İtalyan yazar, 1959'da P.E.N. Club baş-
kanı

5) Pasolini, Pier Pablo: 1922 - , İtalyan yazar, Çağdaş italyan yeni
neorealizm temsilcisi.

den yoksunlar, aynı dili konuşan gruplar oluşuyor. Sadece Almanca bilen Weimarlı Yazarlar Birliği başkanı orada bulunmaktan yine de hoşnut; Hintliler arasında bir resim çekirmek istediğinden fotoğraf makinasını birine veriyor, ben de onlara katılmalıymışım: Tüm dünyadan yazarlar bir arada!

Votka gecesi.

Volga nehri toprak renginde ve yavaş, geniş kıyılarında pek yerleşim yok, tarlalar, ovalar, ormanlar, arada bir de küme küme ahşap evler, uçsuz bucaksız enginliği sindiriyorum içime. Derken bir baraj, saatlerce kıyı görülüyor; sonra bir savak, sonra yine insansız görünen kıyılar, güneşin doğuşundan batışına kadar süren, kiliseler eşliğinde tek düze bir yalnızlık, işlevi kalmamış bir sürü kilise, gökyüzünün altında uzanan topraklar, toprak rengi suyun üzerinde adeta hemen hiç gürültü çıkarmayan o süzülüş, martılar, güvertede oturup seyre dalınca yolculuk sıkıcı olmaktan çıkıyor.

Konuşma:

Mihalkov (toplam 75 milyon baskı) Sovyet yazarlarına nasıl ödeme yapıldığını açıklıyor bana. Anlıyorum: Sovyet edebiyatı kapitalist kâr düşüncesiyle idare edilmiyor; talep değil de resmi makamlar belirliyor baskı sayısını. "Batıda", diyor, "yazar daima okurlara tabidir; burada öyle değil." Mihalkov alçak gönüllü biri. Hiçbir Sovyet çocuğu onun yazdığı çocuk kitaplarını devirmeden büyümüyor. Mihalkov, sahne ve televizyon için de yazıyor. Ve üstelik bu örnekte de olduğu gibi mevki sahibi olmak yükütdür tabii, ancak bir Sovyet yazarı bunu sineye çeker; topluma hizmet. Mihalkov Almanca biliyor. Kağıt halâ her kitabı çok sayıda basmaya yetmeyecek kadar kıt. Sovyet yazarına, daha önce de belirtildiği üzere, resmi makamlarca ve önceden belirlenen baskı adedine göre ücret ödenir; okurun başka bir kitabı onunkine yeğlemesi o yazara bir zarar vermez. Anlıyorum. Mihalkov Moskova yazarlar birliğinin başkanıdır. Sürekli baş sallıyorum...

Karşı çıkmanın anlamı yok. Denedim. Ben yalnızca övülmeye değer olanı övüyorum; öyle şeylere de rastlıyorum. Herhangi bir başka yerde verebileceğim cevaplardan kaçınıyorum. Yalan, gerçeğin konu edilmediği yerde başlar. Tabii ki bir yabancı olarak, söylemek istediğimi rahatça dile getirebilirim; yavaş yavaş bundan vazgeçiyor insan. Doğrusu resmi olanıdır. Bu da herkesçe bilindiğinden tartışılacak birşey kalmıyor zaten. En iyisi Rusya'da bulunmanın tadını çıkarmak. Volga'nın enginliğini övüyorum; Mississippi anılarımı dile getirmekten kaçınıyorum; karşılaştırmalar onların keyfini kaçırıyor. Öğle yemeğinde misafir olarak parti yetkilileri arasına oturtuluyorum, çok güzel bulduğum Gürcistan şarabını övüyorum; durmadan keyfimin çok yerinde olduğunu hissettiriyorum. Berlin'deki huzursuzluklar hakkında ne düşünüyorsunuz, Paris'deki durum, Roma'daki olaylar hakkında? diye sorulmuyor bana. Bilgi almaya meraklı değiller. Sovyet salatalıklarını övüyorum. Tabii eski ikonolar da övülebilir. İnsan daha atik davranmasa kendi salatalıklarını oturup kendileri övüyorlar, ki bu da hiç kolay değil. Tabii eksikliğini duyduğum şeyleri dile getirmiyorum: kimseyi incitmek için gelmedim ya. Benim zavallı Sofijam: Yakışık almayan ifadeleri yumuşatmak için yönelttiğim soruları daha tercüme ederken kısaltıyor ve amirlerinin önünde pot kıran bir çocuğun annesi gibi eziliyor. Sonra soruma cevap verenin kimliği hemen hiç önem taşıyor; asla birbirlerine ters düşmüyorlar. Eleştiriyi yalnızca Batıya yönelik bir eleştiri olarak ele alıyorlar, bu da engel tanımıyor ve basit gerçekleri umursamıyor; Sovyetlerdeki meselelere yönelmeye kimsenin hakkı yok kendileri bunu yapmıyor, en azından parti yetkilileri yapmıyor.

Güvertede TOPLANTI:

Kulaklıklarla oturuluyor; martılar; her konuşmacı Gorki hakkında aynı şeyi söylüyor, onüç dilde yapılan çeviri aslında gereksiz, Maksim Gorki, proleter yazar olarak,

6) Sangvinetti : Eduardo: 1903, İtalyan yazar

sosyalist gerçeğin ustası olarak, yavaş yavaş İspanyolca, Rumence, Portekizce, Fince hatta hangi dil olduğuna dair tahmin yürütemediğim bir dilde bile (kulaklıksız olarak) anlıyorum anlatılanları. Maksim Gorki ve onun Lenin'le olan anlaşmazlığı, devrimden sonraki sürgünü, Maksim Gorki ve Stalin, yazar ve devlet gücü, bunlardan hiç söz yok. Geminin burnuna yöneldiğimde toplantıdan kaçanın yalnız ben olmadığımı anlıyorum; parti yetkilileri de bu işi cansıkıcı buluyorlar, ama müessesese bunu talep ediyor.

Akşam yine votka.

Sabah dörde kadar Christa Wolf ve kocasıyla sohbet, dışarda Volga ve kara parçası üzerindeki aydınlık gece. Bir teselli: itirazların kabul edilebilmesi. Dinleyen ama beni rahatsız etmeyen bir sovyet yoldaşı yanımda uzun uzun oturdu. Rapor vermişe benzer: Bugün bizim yaptığımız konuşmanın çok ilginç olduğundan benim partili dostlarımin haberi var.

Gorki'de karşılama:

Rıhtımda çocuklar ellerinde çiçeklerle bekliyorlar, kırmızı fiyonglu, gösterişli beyazın saçtığı neşe, dünyanın dört bir yanından gelen her ilerici yazara bir demet sunuluyor, bana da bir tane veriliyor, bir şakayık demeti, yanında da anjin mikrobi.

GORKİ, 20.6.

Dün vardığımda, mezuniyet sınavı için benden özel bir öğüt isteyen Rus kız öğrenci beni bekliyordu; çocuksu, biraz fazla iri yüzlü, gözleri yusuvarlak ve çok açık renkli. Taa Moskova'dan buraya gelmiş. Ümit dolu ,masraflı bir yolculuk; elimde şakayıklar, bir nöbeti geçiriyordum. Niçin ona en azından şakayık güllerini vermedim ki! Sofija ona benimle Moskova'da görüşmesini söyledi; kız programda yoktu.

21.6

Şimdi üç Rus anam var: Şişko oda hizmetçisi, otel perso-

nelinden olan hemşire kız ve yatağa oturup sırtına vurarak beni muayene eden doktor hanım, hepsi de kaygıdan anaçlaşmış, bir oda dolusu etine dolgun anne. Ortak bir dil yok. Ensieme ıslak bir bez konuyor, ve de ayak banyosu için bacaklarımı uzatmam yetiyor. Daha sonra oda hizmetçisi bir hediye getiriyor: Üç Rus bebeği. Sovyet Yazarlar Birliğide anaçlaşıyor; adamım: toplantıyı kaçırsanız bir şey kaçırmış olmazsınız, diyor. Sofija da sık sık geliyor ve selam getiriyor. Şişmanca oda hizmetçisinin anlattığı uzun hikaye, bense tek kelime bile anlamıyorum. ama o buna aldırmış etmiyor. Bay Wolf okuyacak birşeyler getiriyor, ANLAM VE BİÇİM, Christa Wolf'un nesrini okuyorum. O gece Christa Wolf'la olan sohbeti dinleyen bir adam, bir kadınla geliyor: İkisi de kapitalist dünyanın edebiyatı hakkında geniş bilgi sahibi. Birden daha rahat bir sohbet. Novesibirsk'i görmeliymişim, öyle diyor adam, bilim adamlarının, diyarını diyor, gelişmiş olan Rusya'yı. Adam Almanca konuşuyor, kadınsa İngilizce; Konuşma sırasında adam sanki İngilizce anlıyormuş kadınsa Almanca anlıyormuş gibi yapıyor; böylece kadın da adam da bir anlamda benimle başbaşa konuşuyorlarmış gibi oluyor: resmi değil. Uzun süre kalıyorlar yanımda, birlikten bir saat uzakta kalabilmekten memnun görünüyorlar bana. Sofija gelince sohbet tekrar resmileşiyor; yutkunurken ağrım olduğunu inkar etmiyorum, maalesef.

22.6.

Gorki şehri belediye inşaat işleri dairesi başmimarı ile bir şehir turu. İnşaat çok, aslında soracak şeylerim var, ancak bunun yerine sürekli aynı şeyler gösterilip duruyor. Görüyorum: dip dibe dizilmiş sosyal konutlar, tıpkı arı kovanları gibi, hepsi beş katlı, dev bir ıssızlık. Soruyorum: Gökdelenler hakkındaki deneyimleriniz ne? Aa, evet, aa, tabii kesinlikle: gökdelenler çok iyi. Peki neden hiç görmüyorum? nezaketen bir gökdelende yaşadığımı ve orada pek mutlu olmadığımı itiraf ediyorum; Yine de geride benim kapitalist Batıdan gelen bir misafir olarak onların bunu yapabileceklerine inanmadığım şüphesi kaldı.

Neyse: Sovyetlerde pek çok gökdelen. Aa, tabii, gökdelenler çok. Bunların arasında bizim baş mimarın bir eseri:— bir okul; hala duvar sütunu ve Baalbek¹ sütunlarından vazgeçilmiyor. Talimata devam: gökdelenlerin avantajlı bir yanı var, yani aynı yoğunluktaki yerleşim sıklığında daha fazla açık ufuk. Batıda da böyle olduğunu biliyorum, ama hiç bir şey söylemiyorum. Neden yapayım ki (senelerdir bilinen şeyi) ünitelerin prefabrikasyonunu, dördüncü kez bir örnekle anlatırken ben de Volga'ya nazır o güzelim manzarayı seyrediyorum. Can sıkıcı. İlk örnekte adamın keyfini kaçırmamak için başımla onaylıyorum; Temelde hiç değişmeyen açıklamalarıyla verdiği ikinci örnekte, onun üçüncü bir açıklama yapmasını engellemek için yine başımı sallıyorum; üçüncü örnekte tercüman vasıtasıyla benim de bir zamanlar mimarlık tahsil etmiş olduğumu hatırlatıyorum. Üstelik başmimarın gösterdiği şeyler herkesçe bilinen yapı tarzının varyasyonları değil sadece bu tarzın harfiyen tekrarı: sanki bir sosyalizm başarısı. Dördüncü örnekte artık başımı başka yöne, Volga'ya çeviriyorum. Başımı sallayıp duruyorum. İlla da eski kilise diye tutturmuyorum, ama orada bir tane var ve yalnız dıştan değil içi de gösteriliyor bana; o eski ve güzel Rus kilisesiyle gurur duyuyorlar. Haklılar da. Yolumuza devam ediyoruz: daha önce gördüğüm yerleşim bölgelerinin aynıları, inşa halinde yerleşim bölgeleri, adet olduğu üzere bakıp duruyorum ve suskunluğumu sürdürüyorum, aslında arasına bir şey söylemek gerekirdi. Terliyorum. Gördüğüm şeyleri övmek ne yazık ki mümkün değil: bildiğini okuyan ve iğrenç, buluşlardan yoksun, bir mezuniyet tezi olarak bile yetersiz, ama uygulanmış. Caddedeki ağaçları övüyorum ve dikildiklerini, hepsinin dikildiğini öğreniyorum. Bir ara büyük bir fabrika: işte burada Volga arabaları imal ediliyor. Bir bina gösteriliyor: laboratuvar! ve ben de şaşkınlık alameti göstermediğim için yine bir kez daha : laboratuvar:! Sovyet mühendislerinin bir arabanın seri imalatına geçmeden önce burada bir sürü deney ve hesaplamalar gibi ciddi şeyler yaptıklarını

1) Baal bek: antik bir şehir

öğreniyorum. Dönüşte yine: labaratuvar! dedikleri zaman artık utanıyorum; suskunluktan işkilleniyor, hatta ısrarlı bir kıskançlık olarak değerlendiriyorlar. Bir Volga'nın kaç para olduğunu soruyorum. 5200 Ruble. Bu arabanın kapitalist Batıdakilerden ne denli ucuz olduğuna dair bir şaşkınlık beklediklerinden hesaplamaya başlıyorum. Karaborsa kuruna göre: 6000 İsviçre frangı, yani bir Wols-wagen fiyatı. Ancak bu kur, tabii biliyorum, söz konusu değil. Resmi kura göre: 22.000 İsviçre Frangı, yani bir Porsche fiyatı; lakin Volga arabasını biliyorum, bir Volga ile yolculuk yapıyoruz, ücretlere baktığımda ne kadar pahalı olduğuna ilişkin şaşkınlığımı dile getiriyorum: ücretler ayda 100-170 Ruble arasında. Ama buna karşın, diyorlar, benzin Batıdan dört misli daha ucuz-

Bir tartışma girişimi:

Yeşillikler içinde yaşamak, bu yüzyılın başından bu yana ideal olarak ilan edilmiş ve tüm dünyada pek çok kez gerçekleştirilmiştir; bu doğru mu yoksa şehrin çöküşüne mi yol açıyor? Eski devirlerdeki şehirlerin canlılığı: ikamet-gah, işyeri ve tatil hep aynı yerde; buna karşın günümüzde, oturulan şehir ve kültür ihtiyaçlarını karşılayan şehir arasındaki bölgesel ayırım. Sovyet sosyologları buna nasıl bir tavır alıyorlar? Uydu şehri, sinema, okul v.s. ile donatılsa bile, asla insanların sosyal ihtiyaçlarına cevap veren bir merkez olamaz; diğer taraftan , artık iskân edilmeyip yalnızca ziyaret edilen şehir merkezi, ister istemez kesafetinden yitiriyor. Deneyimler bunu gösteriyor. Bundan dolayıda şu soru: iş yerinin artık merkezde, ikamet-gahın da işyerinde olmadığı endüstri toplumunda, artık hala şehirden söz edilebilir mi? Şayet edilemezse toplumsal merkez olan şehrin yeri ne ile doldurulur? Ben soruyorum. Ancak tartışma yok. Burada yalnızca çözümler var; bir defa uygulanmış olan şey çözüm.

Akşama, uzun masada büyük bir ziyafet, herkesin elinin altında bir sürü şişe, hoparlöre rağmen kimsenin duymadığı kadeh tokuşturmada kullanılan dilekler, herkes hemen içiyor, Gorki şehri ve Gorki şehrinin Yazarlar Bir-

liği tüm dünyadan gelen yazarları selamlıyor, salon çok sıcak, ceketler çıkarılıyor, havyar, etlerin jelatini eriyor, aşağı yukarı beşyüz kadar insan, bir spor kulübünün verdiği şenliktekine benzer tantanalı bir neşe içinde, daha sakin olan Almanların arasında oturuyorum, Gürcüler gürültülü bir canlılık içinde, sarmaş dolaş olmalar, işgzr bir Romen, hoparlörden bir kez daha Maxim Gorki'nin proleter bir yazar olduğunu, olmaya devam ettiğini ve öyle de kalacağını hatırlatıyor, Praglı ihtiya da aynı şeyi pekiştiriyor, bir Hintli onaylıyor; self servis, bir orkestra yüzyıl başındaki Viyana müziğini icra ediyor, benim adamım kadehini' benim iyileşmeme kaldırıyor, Hintli alkışlanıyor, pek çoğu kadeh tokuşturmak için masa masa dolaşıyor, Weimarlı da mikrofon başına geçmek istiyor, kardeş halklara selamlar, ama beklemek zorunda kalıyor, önce ABD'li müdavim, Gürcüler kendi aralarında şarkı söylüyorlar, bir Macar yanıma oturuyor, ama tek kelime anlaşamıyoruz, dolayısıyla da kadeh tokuşturuyoruz, Weimarlı mikrofona geçiyor, kardeş halkları selamlıyor, tek kelime anlaşılmıyor, ama 'memnun bir biçimde masaya dönüyor, Gorki'nin doğduğu şehirde bir konuşma yaptı, refakatçim hanım çok içiyor, Weisenborn gizlice kadehi-ne votka yerine su koyuyor, Christa Wolf'u izliyorum, bazen derinlere dalıyor, sonra yine kendini toparlıyor, içmeden uzaktan uzağa kadeh kaldırıyoruz, bir ocuk şenliği, ama bunlar ocuk değil ayıcıklar, arka arkaya kadeh tokuşturmalar, votka kaliteli, devletten uzak insanlar, sen bir insan ben bir insan, bu yalnız alem yapma değil de sosyalist ideoloji öğretisine paydos, bir sürü iyi insan, aniden şu soru: Nezih insan ne demektir? şunu öneriyorum: Nezih bir insan, cesur bir insandır, kendine ve karşısındakine sadık kalan biri, bu ülkede cesur insan bu. Onay, kadehi boşaltıyoruz ve bir parti yetkilisi hemen dolduruyor, öbürleri konuşmalarına devam ederlerken masanın etrafını dönerek bana yaklaşıyor ve böyle birinin adımı söylüyor, evet, biz ikimiz de onu tanıyoruz; yetkili diyor ki: nezih bir insan! Daniel ve Siniawsky için gayret sarfettiğinden partiden ihraç edilmiş ve eğitimciliğine son

verilmiş ve burada şenlik yapan Yazarlar Birliğinden en ağır biçimde ihtar almış, gözden düşen o adama kadeh kaldırıyoruz; Yetkili: sizin dostunuz benim de dostum!.. Durum ürkütücü. Bir tiyatro oyununu görmek için vaktinden önce Moskova'ya dönüyorum Sofija koluma giriyor. Aynı gece treniyle yolculuk yapan yaşlıca bir bayan yoldaş, refakatçimle ilgileniyor; kafası tıtsülü refakatçimi kompartımanına götürüp onu iyice votkaya boğuyor.

MOSKOVA, 23/26 6.

Söylenti: bir Sovyet fizikçi Kremlin'e yazmış, şimdiye kadarki mevcut duruma eleştiri, Neo-Stalinizm hakkında uyarı, Doğu-Batı işbirliğinin gerekliliği, bilimin ve genel olarak fikir hayatının yönetici bürokrasi tarafından engellenmesi, nükleer silahlanma çılgınlığı v.s., reform gerekliliği.

Satirik tiyatroda DON JUAN VE GEOMETRİ SEVDA-SI'nın¹⁾ sahnelenmesi, önemli yorum hataları yok. Mirinov, birinci sınıf bir oyuncu. Hınçahınç dolmuş salonun sıcaklığı 35 C; genç seyirciler çoğunlukta. Sonra rejisör ve üç başrol oyuncusuyla birlikte; bu insanlar, parti yetkililerinin tersine, bilgi almaya can atıyorlar. Oyun birbuçuk yıldan bu yana tiyatro programında, resmi makamlar tarafından hoş görülüyor.

Sibirya yolculuğuna izin verildi.

Gorki şehrine gitmiş olan kız öğrenci tekrar ortaya çıkıyor; Almancayı kendi kendine öğrenmiş, çok okumuş, sıkı ve akıllı sorular soruyor, dolayısıyla da zor. Ne yazık ki Sofija da yanımızda, ancak Sofija'nın hoşgörmeyen bir yüz ifadesiyle tercümanlık etmesi kızı hiç rahatsız etmiyor; Sofija aslında doğuştan aptal değil ancak eğitilmiş; Kierkegaard² veya Pirandello'ya³ ilişkin

1) Max Frisch'in bir eseri

2) Kierkegaard Soten: 1813-1855 Danimarkalı bir filozofu ve yazar3)
Pirandello, Luigi: 1867-1936, İtalyan şair, tiyatro yöneticisi. 1935
Ndbal edebiyat ödülünü aldı. 20 yüzyılın en önemli tiyatro yazarı

sorulara onun düşünce sisteminde yer yok, Sartre adı yakışık almıyor. Anlaşılan bu kız öğrenciye benim acelem olduğu söyleniyor, ancak onun'da gördüğü gibi böyle birşey sözkonusu değil. Tam tersine; beraber bir bardak çay içebilir miydik acaba! Ama nerede? Natascha (öğrencinin adı) korsajlı bir giysiyle Tschechow'un¹ eserlerinde görülebilirdi: onun, bekleyen ve körelen Rus karakterlerinden biri.

Gorki-Enstitüsü:

Germanistler, insan bizzat kendi kendine soru sormaya, yani bir yazarı gerçekten ilgilendirecek türden sorular sormaya başlayıncaya kadar devam ediyorlar sorularına. Ancak onları tahrik etmek mümkün değil. Dikkatle dinledikleri, kendilerine ters düşen bir fikir Majakowski'den² bir alıntıyla örtbas ediliyor. Ya bugün yaşayan biri söylesydi? Daha sonra müzeyi ziyaret: Maxim Gorki'nin hayatına ilişkin belgeler. Çarlık Rusyasının sefaleti; bu tablo, devrime bugünkü Batı ile yapılan kıyaslamadan daha çok açıklık getiriyor; bu devrime ve de onun zulmünün gerekliliğine.

Bir parkta mola: insanın ağaçlara ve bulutlara bakarak, o anda dünyanın neresinde olduğunu kestiremediği zamanlar — gerçeğe mesafe alıp kafa dinlenme—

Yabancı edebiyatlar kütüphanesi. Kadınlar çeşitli bölümleri yönetiyorlar. Kendi bilgi alanımda rasgele sondaj yapıyorum: kütüphane gerçekten göstermelik değil. (İnsan maalesef böylesine kuşkulu oluyor.)

İsviçre elçiliğinde yemekli balo: görev alanları edebiyat olan üç parti yetkilisi ve üç gözden düşmüş adam birbirlerinin ellerini sıkıyorlar; gözden düşenler daha rahat, gevşemiş görünüyorlar. Sadece, bugünlerde tiyatrosunun kapatılacağını duyan (Brecht'i oynuyorlardı) Ljublinow, sohbebe katılmakta zorluk çekiyor. Tercümanım Tamara'yla

1) Tschechow, Aunton: 1860-1909, Rus yazarı. Peşkin'in dostu.

2) Majakowski Wiladimir: 1893-1930, Sovyet yazarı, Gorki'nin arkadaşı

tekrar karşılaşma. Melankolik Aksionow; sonradan duyduğuma göre: kara sevdalı. Benim adadım: Bu salonlarda kendimizi evimizde gibi hissediyoruz, diyor. Bu sefer kısa bir nutuk atmaktan kurtulamıyorum; dolayısıyla da bilhassa partiden ihraç edilmiş arkadaşuma teşekkür ediyorum, ve parti yetkilileri kadeh kaldırıyorlar: neredeyse duygulanmış görünüyorlar, en azından kin bağlamıyorlar. Ondan hoşlanıyorlar tabii, biliyorum. Bir çağdaşları hakkında daha sert, o kişinin mahvına yol açacak bir hüküm verseler veya onaylamak zorunda kalsalar da bunu sadece zorunlu oldukları için yapıyorlar. Andrei Voznesensky'e niçin Volga gezisine katılmadığını soruyorum; kinayesizce gülümsüyor: How did you enjoy it? (Beğendiniz mi?) Genç bir salon efendisi, biraz fazla şık; sonra Beckett'in Son-tiyatrosu hakkında sohbet. Daha sonra büyük elçi Lindt'le başbaşa. "Gelin, kadehinizi alın da dışarda, bahçede konuşalım en iyisi."

Refakatçime soru, acaba Voznesensky ve Jevtuschenko niçin gözden düştüler. Cevap: Gözden düşmediler, ancak yurtdışında fazla sık bulundular ve yeniden kendi ülkelerini doğru anlamayı öğrenmek zorundalar.

Asıl kötü olanı: Faşizm, Maoizm

İlk geziden edindiğim izlenimleri çürütecek birşeyle (1966: Moskova, Leningrad, Odessa) şimdiye kadar hemen hiç karşılaşmadım. Rusçayı bilmeden gezinin fazla anlamı yok; başlığını parti yetkililerinin bize verdiği bir sessiz film. İnsan nihayetinde sadece izlenimler edinmiş olduğunu biliyor; bıkkınlığı bütün ülke sathına yayılıyor. Verilen hükümler algılanılardan çok. Memnuniyet verici herşeyi derhal sistemlerine bağladıklarından susarak aynı hataya, yani rahatsız edici herşeyin de hemen, sistemden geldiği hatasna düşüyor insan.

Sibirya'ya uçuş. Yolculuk yalnız refakatçimle. Uçak yolculuğu yerli halka çok ucuz: jetle beş saat 48 Ruble. Büyük salonda kalabalık bir halk, işçiler, köylüler.

Resmi izinle yapılan yolculuklar.

NOVOSİBİRSK, 27./29.6

Sabahın ilk saatleri olmasına rağmen beni havaalanından alan Sibiryalı yazar ağır işitiyor, bunun için de bana hiç bakmadan Batı-Sibirya hakkında bilgi verirken sesi fazla yüksek çıkıyor: Ülkenin eni boyu, akarsularının eni-boyu, dağların yüksekliği, kış aylarındaki ısı, yaz aylarındaki ısı, nüfus artışı, yeraltı zenginlikleri, barajların en-boyu-derinliği ve kapasitesi v.s. Herşey devasa. Kuzeydeki Ob'un genişliği: 45 km. Söz arasında, İsviçre'deki nehirlerin genişliğine ilişkin soruya verdiğim cevabı Sofija'nın çevirmesine gerek yok: muzafferane bir gülümseme. Bir ara, görünüşlerinde hiçbir fevkalâdelik olmayan iki demiryolu hatı üzerinden geçiyoruz, halbuki bunlar onlar: Transsibirya demiryolunun rayları. İşime gelen açıklamalar devam ediyor; vurgu, heryerdeki öncülerde olduğu üzre yine nicelikte. Otel odası dans salonu gibi. Votkalı (uykuya karşı savaş veriyorum) bir kahvaltı ve muhafız kıtasının nöbet devri teslimi, sonra dışarıya Sovyet araştırmacılarının yaşadığı şehre yolculuk. Obi nehri kıyısında endüstri-doğa; gökyüzünün burada Volga kıyılarından daha açık olduğu izlenimi. Yeni meslektaş müfrezem: Sibiryalı iki şair, biri yaşlıca, diğeri görüldüğü kadarıyla fahri olarak yaptığı işten şimdilik memnun, genç biri, ikisi de beyaz gömlekli, kravatlı, koyu renk takımlar içinde, sarışın, kuş suratlı genç, ister otursun ister yürüsün hep dimdik, hep neşeli, sevimli ve suskun. Baraj (boyu 200 km.) solgun bir seher maviliğinde, sahilde kayın yada çamlar; tıpkı hayalimde canlandırıdığım İskandinav taşrası gibi. Askeri kamyonlar. Yaşlıca şair ülkemde kaç yıl askerlik yapıldığı hakkında bilgi alıyor. Bu, bizdeki şartlarla ilgilenen ilk kişi-

Kampüs kayın ormanında. Bilim adamlarının çitli bahçeler içindeki evleri. Ana okullu çok katlılar. Sessizlik, araba az. Merkezde sinema, restoran, otel, dükkan v.s., pek çok alçak bina. Burada üniversite yok, yalnızca araştırma. Genellikle yirmi-otuz yaşları arasında insanlar

görüyorum. Telaştan eser yok, manastır yaşamına benzer bir ortam. iki yada üç enstitüyü ziyaret edene kadar aşağıdaki büyük göle bir gezinti: yüzenler var, bakarken bile üşüyor insan, kumsalda top oynayanlar, kızlar da var, mavi eşofmanlar içinde ormanda koşu yapan gözlüklüler.

Burada Lenin'in fotoğrafları yok.

Bir kafeterya yada Snack-Barda öğle yemeği; ilk kez, birşey ısmarlandığında terslemeyen Rus garson kızlar. Bu iki şaire gelince: Sovyet sistemine ilişkin tek kelime propaganda yok. Burada buna gerek duyulmuyor. Genetik Enstitüsü. Gen araştırmaları hakkında bilgiler. İngilizce; tercümana gerek kalınmadığı anda derhal başka tür bir güven. Yeni bir virüs ilacı hakkında bilgi; bilgisiz biri olarak en azından prensibi anladığımı sanıyorum.

Burada Doğu-Batı histerisi yok.

Refakatçim hanımla şehrin eski yakasında bir akşam turu, ancak eski ahşap evler pek kalmamış. Opera binası gereğinden fazla büyük bir meydanda... İhtişamlı lambaların aydınlattığı alanda hiçkimse yok. Portrelerle dolu bir duvar: ödüllendirilmiş bay, bayan işçiler. Bir tiyatronun ilanları: Moskova'dan misafir temsiller; tiyatronun kendi sahneye koyduğu oyunun resimleri: görüldüğü kadarıyla Hitler konulu bir oyun. Gamalı haç üniformalı oyuncular, Hitler'in gerçekçi-melodramatik kişiliği. Parkta insanlar. Geceyarısı aydınlığı.

Jeoloji enstitüsü.

Sibirya'nın yeraltı zenginlikleri: kömür, petrol, doğal gaz, bakır, gümüş, altın, elmas v.s. Problem: sevkiyat.

Matematik enstitüsü:

Seçkin yetenekleri keşfetme yolları. Sovyetler Birliğinin tüm Cumhuriyetlerindeki öğrenciler her yıl yapılan bir yarışmaya katılabilirler, Novosibirskli öğretmene gönderilen matematik problemlerinin çözümleri: Bunlar gazete-lerde de yayınlanıyorlar. Burada önemli olan doğru çözüm değil, herşeyden önce çözüme varılırken izlenen yol. Bu-

rada yetenekli olduğu görülen kişi, kendisine tekrar sınav uygulanan yer olan Novosibirsk'e gelir; kalabalık bir jüri önünde izlediği çözüm yolunun savunmasını yapar; diğer adaylar ve bilim adamlarıyla tartışır. Burada başarılı olanlar Novosibirsk'de seçkin öğrencilerin eğitim gördüğü okula gider, daha sonra üniversiteye; araştırma enstitüsü bunların en başarılı olanlarını alır.

Otelde votka kazası:

Karayolları makinaları pazarlayan Doğu Almanlar beni masalarına çağırıyorlar; ne konuştuğumun farkında değilim; Sofija beni odaya çıkarıyor, bu adamlardan hoşlanmıyor-

Moskova, 30.6.

Dostlarla vedalaşma.

BERZONA

Biri Robert Walser ve Lenin'in Zürih'deki Spielgasse'de, yanlarında başkalarının da bulunduğu karşılaşmalarından bahsediyor, 1917'de, bu karşılaşmada Robert Walser Lenin'e sadece bir soru yöneltmiş: Siz de Glarner'e özgü olan o armutlu ekmeği sever misiniz? Rüyamda bunun doğruluğundan şüphe etmiyorum ve Robert Walser'i hararetle savunuyorum, o kadar ki sonunda uyanıyorum traş olurken bile hala Robert Walser'i savunuyorum.

ZÜRİH BEYANNAMESİ (imzalanmış)

SAPTADIĞIMIZ ŞU:

Zürih'de gençler ve polis arasında çatışma çıktı. Böylece hali hazırda Doğu ve Batıda yaşanan uyuşmazlıklar bizim şehirde de patlak

vermiş oldu.

VARDIĞIMIZ SONUÇ:

Zürih hadiseleri diğer olaylardan soyutlanmış olarak ele alınmamalı. Bunlar yetersiz toplumsal yapılaşmanın bir sonucudur. Bu olayları sırf kargaşa olarak görmek ve onlara katılanları da huzursuzluk çıkaran haylaz ve ahmak kişiler olarak göstermek çok yüzeysel bir değerlendirme olur.

İNANCIMIZ:

Bunalımın nedenlerinden biri, kuruluşlarımızın katılığı. Esneklikten yoksunluk, insanların aleyhine çalışıyor. Yine bu, insanların değişen ihtiyaçlarına uyumu ve yaratıcı azınlığın gelişimini engelliyor.

HATIRLIYORUZ:

Büyük değişimleri başlatanlar hep azınlıktır. 1848 liberalizmi gençler arasında hâzretli yandaşlar buldu. İşte bu azınlık vaktiyle onlara devrimci denmişti- İsviçre'nin bağımsızlığını korudu ve federal devletimizi yarattı.

UYARIYORUZ:

Böyle bir kültürel anlaşmazlığı ne kötek ne yasaklar ne de koruyucu görünümlü ödünler yoluyla yumuşatma çözer. "Hayırseverlik, hukuğun lütfun foseptik çukurunda boğulması demektir." (Pestalozzi)¹ Uyuşmazlıkların örtbas edilme yoluna gidilmesi, gençleri barikatlar kurmaya yöneltiyor.

TALEBİMİZ:

1. Genç ve yaşlılar için merkezi, otonom yö-

1) Pestolozzi, Johanuu Heiurich: 1746-1827, İsviçre pedagog

netilen bir tartışma formunun oluşturulması.

2. Çok ağır suçlar söz konusu olmadığı sürece, orta ve yüksek öğretimdeki talebelere verilen uzaklaştırma, bursu geri alma, yabancılardan işten çıkarılması, sınır dışı edilmesi gibi cezalara sonra verme.

3. Anayasaya uygun olan, gösteri yapmaya ilişkin kanunların yeniden yürürlüğe konulması.

(3-nolu talep bu arada gerçekleşti)

4. Tüm azınlıklarla ilgili görüşmelerin devam ettirilmesi.

5. Tüm muhalif grupları radyo, televizyon ve basın yoluyla fikirlerini açıklamaya davet.

6. Derhal bu sürtüşmenin derininde yatan nedenleri araştırarak ve pratik çözümler sunacak bilimsel bir çalışma grubunun oluşturulması.

PROTOKÖL

Benim en küçük kızımı da oradaydı, ama ne dayak yedi ne de tutuklandı. Diyor ki: Zevkli bir sohbetti, herkes çok neşeliydi, çaddenin ortasına (Bellevue caddesi) oturmuş-tuk, keyifli bir sohbetti o kadar.

SEKİZ DOKUZ ON, GLOBUS'A KON ! Bu, gençlerin boş duran, bir zamanlarki büyük satış mağazası önünde attıkları slogandı. Resmi bir açıklama: "Bu binaya izinsiz olarak giren veya buna teşvik eden cezalandırılacaktır." Kim-senin bu tür bir meskene tecavüz niyeti yok. Bunun yerine bina önünde bir gösteri planlanmıştır, talep edilen ve resmi makamların söz verdiği GENÇLİK MERKEZİ'nin bir türlü gerçekleşmemesini bir protesto gösterisi.

Gösteri yapanların tahmin edemedikleri şey: polis, genç-lerin toplanmak istedikleri o binanın önündeki kaldırımı

kesiyor ve böylece onları caddeye çıkmaya zorluyor. Trafik aksıyor. Polis (Dr. R. Bertschi) birkaç dakika içinde dağılmalarını istiyor, bu ise isteseler bile yapamayacakları birşeydir; üstelik gösteri yapanların organizatörleri de polisin daha güçlü olan hoparlörünü bastırıp sesini duyuramıyor. Öfke doğuyor. Polisin plan doğrultusundaki müdahalesi, basınçlı su püskürtücüleri kullanıyor, tahta sopalar, taşlar ve bira şişeleriyle karşı koyuş, copla müdahale, tutuklamalar, her iki taraftan da yaralılar. Tutuklular, karşı koymasalar da bayılıncaya kadar coplanıp Globus'un bodrumuna götürülüyorlar, bayılanlar hayalarına tekmeler yiyorlar. Polislerden biri, yaralı birinin hastaneye götürülmesi gerektiğini düşünüyor; üniformalı arkadaşı: "Gebersin köpek!" diyor. Daha sonra polis merkezinde tekrar copla karşılanıyorlar. Cezanın polis tarafından infazı.

Bir çocuğun ölümü. İlk çıkan manşetler ve haberler altı yaşındaki bir çocuğun ambulansla ölmesinin suçunu gösteri yapanlara yüklüyor derhal. Trafik aksamasının akibeti. Ancak, üç gün sonra belediye meclisi üyesi A. Holenstein, şehirdeki yaygın yüksek tansiyonu biraz hafifletmek zorunda kalıyor: "Üstelik olayın televizyonda ve çeşitli gazetelerdeki yorumu yanıltır... Ambulans sürücüsü, yolu uzatmaya neden olan gecikmenin yalnızca beş-sekiz dakika olduğunu ifade etti... Ancak bir kez daha vurgulamak isterim ki, bu çocuğun ölümünün suçu doğrudan doğruya göstericilere yüklenemez." diyor.

Belediye meclisinin ilk olağanüstü oturumunda, belediye başkanı Dr. Sigmund Widmer, askerin harekete geçirilip geçirilmemesi gereği üzerinde düşünüp taşıyor.

Gençler (üniversiteliler, liseliler, çıraklar), mevcut durumu tartışmak için genel bir toplantı yapmak istiyorlar. Belediye, onlara bu iş için gerekli olan salonu vermiyor. Mülkiyeti şahıslarına ait lokal sahipleri de aforozlanmış olan bu gençleri reddediyorlar. Nihayet halkevini şu şartlarla alıyorlar: Olabilecek her türlü maddi hasara karşılık 10.000 Frank garanti. Üç çekle garanti veriyoruz. Top-

lantı yapılıyor, yerlere oturuyorlar geceyarısına değin tartışma, arada bir gitar sesleri, sonra salonu temizliyorlar, evlerine gidiyorlar. Belediye dedektifleri de. Tek bir sandalye bacağını bile ödemeye gerek kalmıyor.

Gençler, (sakallı) bu arbededen bir hafta önce polisin onlara şöyle söylediğini haber veriyorlar: Bekleyin de görün hele siz, bakın Cumartesi günü başınıza neler gelecek! Gençlerin arbedesini programladılar.

Thomas Held adlı bir üniversiteli, ZÜRİH İLERİCİ ÜNİVERSİTELİLER BİRLİĞİ sözcüsü olarak tanınır, gerçekte yada sözde hiçbir meskene tecavüz etmediğinden tutuklanamaz, ancak öğretmenlik kadrosundan derhal tard edilir; anonüm bir ölüm tehdidi onu şu sıralar saklanmaya zorlamaktadır.

İmza toplamada genellikle alınan yanıt (ZÜRİH MANİFESTOSU): tamamen aynı fikirdeyim, ancak bunu yapamam, yoksa başım belaya girer, ben devlet memuruyum / araştırma görevlisiyim / redaktörüm / televizyonda görevliyim v.s.

Polis şimdi sivil dolaşıyor. Garda beş kişi bir araya gelse, polis onlara ne yapmaları gerektiğini söylüyor: toz olun! Kesinlikle karşı koymayacağına söz veren küçük bir grup, hiçbir şekilde trafik aksamasına yol açmayacak bir yerde yürüyüş yapmayı deniyor; pankartları ellerinden alan polislere direnmiyorlar.

Polis karakoluna gelen bir sivil.yere yıkılıncaya kadar sopalanıyor; sonra avukat olduğu anlaşılıyor, yanlış park ettiği için aldığı cezayı ödemek isteyen bir otomobil sahibi.

Olay mahallinde bulunmamış bir çırak, işini kaybetmek istemiyorsa uzun saçlarını kesmek zorundadır.

Sorguya çekilen tutuklular, olayı kendi izlenimleri doğrultusunda anlatma hakkına sahip değiller; sadece kendilerine yöneltilen sorulara cevap verebiliyorlar: bir cemiyete, bir kulübe üye olup olmadıkları v.s. gibi.

Frankfurt'dan gelen genç bir sahne dekoratörü, anagarda basınçlı su püskürtücülerinin saldırısına uğradığı zaman, olanlardan habersizdir, oradan kaçır, üç polis tarafından şiddetle sopalanır ve GLOBUS-BODRUMU'na sürüklenir; orada apışarası coplanır.

Yabancı uyruklu bir üniversiteli derhal sınır dışı edilir: gerçekten ne yaptığı yada yapmadığı araştırılmadan.

Doktorlar tedaviye aldıkları çok sayıdaki yaralanma vakasının "şüphesiz karşılıklı çatışma sırasında oluşmadığı", bunların ancak "sistematik dayak" sonucu ortaya çıktığı şeklinde açıklanabileceğini onaylıyorlar. Cinayet masası şefi Dr. Hubatka ,görgü tanıklarının, kötü muameleler sırasında onun engel olmadan orada öylece durduğuna ilişkin ifadelerine karşı çıkıyor.

Yetişkin bir sivil (fakat tam o sıra yelkenlisinden gelmekte olduğundan ayağında kısa pantolonu vardır) Ouai köprüsü üzerinde yere yıkılmış genç bir göstericinin vücudunun her köşesinin tekmelenmekte olduğunu görünce işe müdahale eder; ilgili polisin ismini öğrenmek ister, ancak yere yıkılınca kadar coplanır ve o da merkez karakoluna götürölür, sonradan orada doktor olduğu ortaya çıkar.

NEUE ZÜRCHER ZEITUNG (Yeni Zürih Gazetesi): "Büyük çapta trafik aksaması ve maddi hasar ve Zürihlilerin kendi gençlerine karşı boyutları henüz kestirilemeyen güven kaybı". / "Ortalığı velveleye verenler baldırı çıplak seraserilerdi zaten." /BELEDİYE BAŞKANININ MESAJI: "Zürih halkının büyük bir çoğunluğu, gençler tarafından dün gece yaratılan huzursuzluklardan endişe duyuyor. Ben de endişeliyim... Gerek duyulursa asayiş kuvvetleri güçlendirilecek... Sonuç olarak: Gençlik dikkatli ve kaba güçle amacına ulaşamayacak..." / NEUE ZÜRCHER ZEITUNG, No. 395: "Poli-

sin katı, ancak kusursuz müdahalesi." / VATER-
LAND, Luzern (Anavatan, Luzern) : Bize kalırsa
Zürih polisi kesin müdahalesinde çok haklıdır,
ve kötek yemiş olan yaygaracılar da ağlasınlar
ve dişlerini sıksınlar bakalım şimdi... Ayak-
larını denk alsınlar! Ha bire hak hukuktan ve
reformlardan dem vuran, gerçekte ise azmış asi
ve vahşi anarşistlerden başka birşey olmayan
bu heriflerin yöntemlerini öğrendik artık." /
ZÜRCHER WOCHEN (Zürich Haftalık gazetesi):
"Bu grubun yaptıkları yasaklanamaz. ancak dış-
lanabilir." / FREISINNIGE PARTEI (LIBERAL
PARTİ): "- resmi makamlardan özellikle şu
önlemleri almasını talep ediyor:... Kargaşa çı-
karanlar ve onlara öncülük edenlere kanunlar
tüm şiddetiyle uygulanmalıdır... Bir mahkeme
tarafından suçlu bulunmuş olan üniversiteli ve
liseli gençler, Zürich eğitim kurumlarından ihraç
edilmeli... Huzursuzluklara katılmış olan ya-
bancılar sınır dışı edilmeli." /BELEDİYE
MECLİSİNİN BEYANATI: Birkaç polisin kanun
dışı müdahalede bulunduğuna ilişkin iddialar in-
celeniyor. Belediye meclisi, ayırım gözetmek-
sizin tüm vatandaşlar adına demokratik düzenin
koruyucusudur." /POLİS RAPORU: "- Cumarte-
siyi Pazara bağlayan gece sokakta meydana
gelen arbede sonucu onbeşi polis, yedisi it-
faiye eri, ondokuzu da gösterici olmak üzere
kırk bir kişi yaralanmıştır. Bir itfaiye eri ve bir
polisin dışında diğer tüm yaralılar hastaneden
taburcu edilebilmişlerdir. Toplam 169 kişi
gözüaltına alınmıştır. Bu göstericilerin 55'i
henüz 20 yaşında bile değildir. Gözüaltına alı-
nan gençlerin 29'u halâ tutuklu bulunmaktadır."
/OLAĞANÜSTÜ HAL: Zürich belediye meclisi
"Yeni bir emre kadar" bir gösteri yasağı çıka-
rıyor. Aykırı hareket edenler İsviçre Ceza Ka-
nununun hükümlerine göre cezalandırılacaklardır.

/NEUE ZÜRCHER ZEITUNG: "Ayak takımı Zürih sokaklarında saltanat sürüyor." Genç bir adamın fotoğrafının altındaki metin: "Basınçlı suyun gücü karşısında kahraman tavırlara yer yok." Başka bir fotoğrafın metni: "Yaralı bir polis arkadaşlarınca olay yerinden kaldırılıyor." /HÜKÜMET: "Hükümet müşavirliği, Zürih'deki huzursuzlukların neticesi olarak meydana gelen durum hakkında 4.7. tarihli oturumda idare meclisi başkanından bilgi aldı. Suçluları hakime sevk etmek için savcılık ve eyalet savcılığı çok sayıda ceza dosyası hazırladı. Yabancılar polisi, aktif olarak huzursuzluklara karıştıkları sabit görülen yabancıları sınır dışı etmekle yükümlüdür. Üniversite ve lise idareleri, suç işleyenlere disiplin cezası vereceklerdir. Hükümet sözcüsü, sosyal düzeni ve vatandaşın güvenini sürdürmeyi sağlamak için, Zürih şehri resmi makamlarıyla birlikte tüm olanaklarını seferber edecektir. Kanton polisi harekete hazır beklemektedir." /NEUE ZÜRCHER ZEITUNG: "Olaylara büyümeden engel olun !" / "Gösteri yaşağının olumlu etkileri." / "Demokrasinin oyun kuralları." / "Diktate alınamayacak kadar küçük bir azınlık ve ezici bir çoğunluk." / "Gençlik ve onun ardındakiler" / "onların yurt dışındaki ipleri ellerinde tutan yöneticileri" / "Olayları değerlendirmek, tamamen bağımsız olarak ve sokaktaki baskının etkisi altında kalmaksızın karar vermek hakimlerin görevidir" / "Buna bağlı olarak son günlerde tüm ilgili kurumlar tarafından yüksek öğretim tasarısına karşı gerçekleştirilmesi planlanan bir referandumdan vazgeçildiğinin dile getirilmesi kayda değer bir olaydır" / "Adaletin, taş ve şişe fırlatanları aşarak, adları ve soyadları ile bilinen, şiddet hareketlerinin manevi bakımdan asli faillerine ulaşabileceğini

ummak mümkün." / "Belediye polisine gösterilen sempati. Bir kız çocuğu polis karakoluna bir kutu çukolata götürdü. Herrlibergli bir çiftçi gerektiğinde çevredeki tüm çiftçileri göstericilere karşı savaşmak üzere harekete geçirmeyi bile teklif etti. Bir üniversite mensubu, pasif bir üye olarak, polise spor kulübüne alınmayı diledi. 4. bölge erkekler korosu, tüm cemiyetin kendilerine gerek görüldüğü takdirde, yardıma hazır olduğunu bildirdi. Biri telefonla kendisinin ve kasap meslekdaşlarının gönüllü olarak emre amade olacaklarını temin etti."

PS.

NEUE ZÜRCHER ZEITUNG'un 24.9.2933 tarihli özel sayısının başlığı: Milliyetçi partilerin fener alayı, organize edilmiş marksist bir saldırının kurbanı oldu. Geceleri Zürih sokaklarında çatışmalar. Sosyal demokratlar ve komünistler tahriklerde bulunuyorlar ve vatandaşların yaptığı fener alayına saldırıyorlar. Taş yağmuru. Sukunete çağrı." 1933'deki milliyetçi gösterinin parolası: "Buhranlı dönemlerde şehrimizi, sınıf mücadelesi sürdüren ve sırf kendi çıkarını düşünen sosyal demokrat bir kişiliğin elinden kurtarmak gerek." Gösteride konuşanlar: Hitler yandaşı olan Milliyetçi Cepheden (NATIONALE FRONT) Robert Tobler, FREISINN (Hür fikir) gazetesinden Niklaus Rappold. "Milliyetçi bir Zürih uğruna mücadele."

ANI KIRINTILARI

1936, Berlinli Yahudi bir üniversiteli kızla evlenmek istediğimde ve Zürih belediyesinden gerekli (doğum kağıdı, nüfus kütüğü belgesi, vs.) belgeleri almaya gittiğimde, talep etmediğim halde Zürih şehrinin damgası vurulmuş resmi bir Aryen kimliği verildi bana. Maalesef bu belgeyi o zaman orada parçaladım derhal. Hitler İsviçre'yi işgal et-

memişti; o zaman bugün de olduğu gibi: bağımsız, yansız, hür, v.s. idi.

ÜYELER İÇİN HAZIRLANAN EL KİTABINA İLİŞKİN NOTLAR

Damgalının, çekici bulduğu kadınların sayısı eskisinden daha çok. Halbuki çekici bulduğu, hayranlığını kazanan objeleri günde kaç kez değiştiriyor. Artık kendini belli bir tiple sınırlandıramıyor. Her şeyde çekici bir yan bulma eğilimi. (İlkden sona kadar olan aşama) Hayran olduğu kadınların sayısı, onları elde etme şansıyla ters orantılı bir biçimde gelişiyor.

Öndamgalı gerçekte tekrar aşık olduğuanda: gerçekleştirmesine engel olabilecek herşeye karşı, acımasız ve umursamaz oluyor - Kendini bu mucizeden mahrum bırakmak istemiyor.

Şehvete özlem -

Halbuki, bu damgalının zaman zaman uzun süre cinsi münasebette bulunmaya hiç ilgi duymadığı da oluyor; ona (buna rağmen bu işi düşündüğünde) manasız bir eylem gibi geliyor.

Damgalı, filimlerin aşk sahnelerini özellikle sıkıcı bulunduğunu farkediyor ansızın; böyle sahneleri hep fazla uzun buluyor.

Şansını tamamen yitirmeden epeyce önce bile uygun ortamlarda kur yapmaktan kaçınıyor (yanıldığı takdirde küçük düşeceğinden, bu fırsatları bazen yeterince değerlendiremiyor damgalı)... Tenis oynayan hanım, saçlarını alnından geriye atarken veya oyunda yapılan bir hatadan sonra başını gereğinden fazla sallarken onun artık seyirci için oynadığını farkediyor. Bir süre onu seyretmesi ilk kez olmuyor. Hanımdan hoşlanıyor. Bir seferinde, dışarı çıkmış topu ağın üzerinden hanıma atıp yoluna devam ediyor. Asansörde hanım için hangi katın düğmesine basacağını biliyor ama ona hitap etmekten kaçınıyor. Hanım geceleri barda oturduğu zamanlar kendisi ondan

iyice uzakta oturuyor; halbuki onun ne okuduğunu görmüştür: demek ki sohbet konusu da hazır - damgalı, yapılması gereken uzun sohbetlere aşınadır, yani ortak ilgi alanlarını keşfetmek için yapılan konuşmalara, kendisine düşen sözler, bizzat kendisine sıkıcı geleceğinden bu uzun sohbetlerden kaçınıyor. (İkinci aşama) Aşık olunca halâ seçme şansına sahip olduğunun farkına varıyor; yan çiziyor.

Ön damgalı yaptığı kurlarla hedefine ulaşamadığından bunu derhal yaşına bağlıyor eskiden genç bir talipken sanki hiç başarısızlığa uğramamış gibi.

Damgalı, erkeklik gücünü tamamen yitirmekten korkan damgalı adayının tersine, bu erkekliğini yitirme denen şeyin söz konusu olmadığını biliyor. Olsaydı sevinirdi buna ancak.

Bu iş bekârlarda daha uzun ömürlü oluyor.

Piyasada bulunan prepartların yaşlanmalarını engelleme-sinden medet uman üyelerin yaşlanmaktan duydukları korku giderek artıyor. Kendini ispatlama alanı olan yatak. Gayretkeş bir havaları oluyor.

Damgalı, 30 hatta 10 sene önce bile baştan çıkarabilecek güçte olduğu kadınları aklına getirmekle, damgalanmış olduğunun farkına varıyor; şimdi artık kaçırdığı her fırsata hayıflanıyor üstelik böyle fırsatların sayısı da epeyce kabarıkmiş gibi geliyor; ancak bu arada, bu fırsatların çoğunda onu engelleyen şeyin nedenini, yani zevki olduğunu unutuyor damgalı.

Niçin pekçok şey damgalıya zahmetli geliyor (şehirde bir gezinti, alış veriş, toplulukda bulunma, otobüs yolculuğu, hava alanında bekleme v.s.): varlığı kadınlarda hiçbir yansımaya yolaçmıyor: sanki orada değilmiş gibi... Sokakta bir kadına rastlasa, kadın eskiden olduğu gibi yanından geçerken onu görmemiş gibi yapmıyor, bu sefer gerçekten görmüyor damgalıyı. Bu, artık cilve değil. Dönüp kadına baksa bile öbürü bunu farketmiyor; kadının

yürüyüşünden bunu bile farketmediğini anlıyor. Büfeden alışveriş yaparken sırf müşteri muamelesi görüyor; satıcı kız önce adamın aldığı mecmualara sonra da paraya bakıyor. Başka birşeye değil. Uçakda da durum değişik artık; hosteslerin o basmakalıp gülümsemeleri adamın hoşuna gitmeye başlıyor. Ancak bu bile devam etmiyor: varış saatini sorduğunda anaç hatta hastabakıcı tavırlara bürünüyorlar. Damgalanın trende gençten bir hanımla aynı kompartımanı paylaşması söz konusu olduğunda çekingenlikten kaynaklanan o garip hava asla oluşmuyor; eskiden sıkıntılı bir biçimde camdan bakılır veya bir derginin ardına gizlenilirdi, biri öbürüne söz atmasın diye. Son zamanlarda orada öyle oturuyor, sanki yalnızca onun kimseyi rahatsız etmeyen bagajı getirilmiş gibi davranıyorlar. Otobüste kadının yere düşen çantasını almak için eğildiğinde, dışı birinin karşısında oturmuş olduğuna şaşırıyor. Adamın varlığını nihayet dikkate alan garson kız, küllüğü boşaltmak için masaya yaklaşıyor, bu arada onun siparişini de alıyor: yüzüne bakmadan; birayı masaya koyduğunda bakışlarını başka tarafa çeviriyor; daha sonra hesabı alıyor: yüzüne bakmadan. Damgalı, biradan başka ne beklendiğini soruyor kendi kendine. Sonra tuvalette ellerini kurularken yüzünü tesadüfen aynada görünce işte o an kavrayabiliyor gerçeği ve parayı tabağa bırakıyor.

Bir kadın (oyuncu) bir erkek için, (rejisör) o artık morukladı diyorsa: adamın buna verebileceği bir cevap yoktur (inek veya cadı bunun karşılığı olamaz, çünkü genç inek ve genç cadı da var). Gaga kavramı kadını yalnızca cinsel bir yaratık olarak belirlemenin cezası olarak kullanılıyor ve kadın da şimdi adamı işte böyle bir yaratık olarak yargılıyor.

Damgalı, kızına bile öpücük vermekten vazgeçiyor artık, yada öperken dalga geçiyor; toplantı nedeni (doğum günü, yıl başı v.s.) aslında bir öpücük gerektiğinde bile genç kadınlara karşı çekingen davranıyor. Dudaklarının temasını kimsenin kaldıramayacağını düşünüyor. Gençten

kadınların başkalarına olduğu gibi ona da artniyetsiz bir öpücük vermelerine şaşırmasından anlıyor damgalanmış olduğunu.

Yaşlılık cazibesinin söz konusu olduğu durumlarda, gençten bir adamın korkacak birşeyi olmadığını bilmesine rağmen bunu kıskandığı durumlar oluyor; daha genç olanın onu kıskanmış olması damgalıya yetiyor.

Şimdi, başaramamaktan korkması gerektiği şu dönemde, kadınlara eskisinden daha cazip geldiğini keşfederken, şimdiye kadarki yanılgısının farkına varıyor damgalı aday: kendini kadından anlayan biri olarak görüyordu, kadınların sadece beklenti içinde olduklarını (onun yerine getirebileceğini sandığı beklentiler) farzederdi, şimdiyse onların erkeklerden beklentilerinin ne denli çeşitli olduğunu, yani kadınlara neler borçlu olduğunu seziyor: sadece bu sezgi bile onu daha cazip kılıyor.

Gerçi, genç bir kadınla takside giderken herhangi bir bahaneyle birden elini onunkinin üzerine yada omuzuna koymaktan kaçınıyor. Böyle yapmakla da iyi ediyor. Ancak kaçınması demek: bunu düşünüyor demektir. Bunu düşünmesi ise onu tutuklaştırıyor. Kadın bunu farkederse, damgalı çekingen davrandığı halde nazikçe öteye çekiliyor. Damgalı gerçekten aşık olmadığı için bu bakımdan bağımsızdır; karşısındakini sadece görülmeye değer bulmaktadır, o kadar. Yetersiz bir yatak arkadaşı olabileceği fikri onu rahatsız ediyor, özellikle de bu tür olasılıklara yol açacak durumda olmadığı için. Kadın ona bir bakış fırlatsa, damgalı mahcup oluyor: tıpkı suç üstü yakalanmış bir sahtekâr gibi. Akli fikri hep yatakta. Halâ. Kaldı ki, aslında bir takside oturmak bile yetiyor ona. Biliyor ki eli kadını heyecanlandıramayacaktır. Bu kendisi içinde (camdan dışarı bakarken farkederek bunu) şart değildir. (İkinci aşama) Bu taksi yolculuğunun son bulmasına memnu oluyor... Daha kısa bir süre öncesine kadar elini kadının omuzuna koymayı vazgeçilmez bulurdu; sonra kadının saçlarının birden onun göğsüne saçıldığı bile olurdu, ki bundan da şu tecrübeyi edinmişti; kadına dokun-

masıyla beklentileri kaybolmuştu aniden. (İlk aşama) Daha sonraları bu tecrübeden kaçınmaktan da vazgeçiyor damgalı.

Bunaklık bağımlı olmayı engellemiyor.

Belli bir kadın-erkek hikayesini anımsadığında: evi, çevreyi, mevsimi, belirli bir yemeği -kadının giysilerini ise artık giderek daha az, vücudunu da genel hatlarıyla- bilhassa şartları, hem de genellikle tüm ayrıntılarına hatırladığını saptar birden çifti suçüstü yakalayan oduncuları, ve ormandaki o yeri. Gerisi efsaneleşiyor.

12.8.1968

Sırt çantası hazır, beyaz şarap soğutulmuş, yürüyüş için gereken tüm hazırlıklar tamamlanmıştır. Tutumumuz, bana yine tarihi birgün olduğunu belli eden bir başka günü anımsatıyor: Hitler'in Çekoslovakya'ya saldırdığı günü. Bunun haberini bir arkadaşımın kapalı yüzme havuzundayken aldık; tam o sırada elbiselerimizi çıkartmaktaydık. 15 dakika sonra yine de havuza girdik, habersiz olduğumuzdan değil, çaresizliğimizden. Golo Mann¹ bize Valle Vercasca'yı göstermek istiyordu ve de az kalsın hiçbir şeyden habersiz olarak yürüşe çıkmış olacaktık; sabahları uyanır uyanmaz radyoyu açmıyorum. Bir tanıdık telefon etti. Şu anda neler biliyormuşuz! Dediğim gibi: Bu geceyarısından bu yana Sovyet ordusunun Çekoslovakya'yı işgali, saldırının yöntemlerine ilişkin birkaç ayrıntı, hava alanının işgaline v.s. Dubcek Sovyetlerce tutuklandı ve bilinmeyen bir yere götürüldü. Prag'daki dostlarımızdan haber alamadık; onları aramayı akıl edemiyoruz. Halbuki henüz olanak vardı. Uzun süre önce planlanmış olan gezimiz, böyle bir günde yapabileceğimiz tek şey olarak görünüyor.

1) Golo Mann (1909 -) Thomas Mann'in oğlu. Tarihçi, Alanıyla ilgili bir çok yayını mevcut.

Koltuk altına sıkıştırılmış transistörlü radyoyla yürüyüş. Bu alanda bilgi sahibi olan tarihçi, tahmin yürütmekten kaçınıyor; kısa bir süre önce, Wallenstein'a ilişkin belgelerle ilgili olarak Çekoslovakya'da bulunduğundan bahsediyor. Valle Verzasca'yı görüyorum: kayalar, dere, bitkiler, kelebekler, unutulamayacak bir sürü ayrıntı. Küçük transistörlü radyo boşuna geldi; sadece 'cazırıyor.

PS.

Kafka güncesini tekrar okuduğumda: "2 Ağustos(1914). Almanya Rusya'ya savaş ilan ediyor. - Öğleden sonra yüzme dersi."

ANKET

1. Genellikle ne istediğinizi biliyor musunuz?
2. Belli bir beklentiden (örn. politik) vazgeçmeniz için söz konusu beklentinin kaç kez gerçekleşmemiş olması gerekir ve hemen başka bir beklentiye kapılmadan eskisinden vazgeçmeyi başarabiliyor musunuz?
3. Hiçbir beklentileri olmaksızın yaşamlarını devam ettiriyor gibi görünen hayvanlara, örn. akvaryumdaki balıklara imrendiğiniz oluyor mu ara sıra?
4. Kişisel bir beklentiniz günün birinde nihayet gerçekleşmiş olsa: Genellikle bunun gerçek bir beklenti olduğunu ne kadar süre düşünüyorsunuz, yani bu beklentinin gerçekleşmesinin sizin yıllardır sandığınız kadar önemli olduğunu?
5. Hangi beklentinize son verdiniz?
6. Yine bahar gelecek, başağrısı kaybolacak, herhangi bir şey asla gün ışığına çıkmayacak, yada misafirler kalkacak v.s. gibi ufak beklentilerle yetinmeyi günde kaç saat veya senede kaç gün başarabiliyorsunuz?

7. Nefretten umut doğar mı?

8. Dünyanın halihazırdaki durumunu dikkate alarak neye umut bağlıyorsunuz?

a. Akliselime

b. Mucizeye

c. Şimdiye kadar nasıl geldiyse öyle devam edeceğine

9. Umutsuz yapabiliyor musunuz?

10. Er geç sizi iyi tanıdığını öne sürerek şahsınıza fazla umut bağlamayan bir insanı sevebiliyor musunuz?

11. Size umut veren şey nedir ?

a. Doğa

b. Sanat

c. Bilim

d. İnsanlık tarihi

12. Kişisel beklentiler size yetiyor mu?

13. Diyelim ki, kendinize özgü beklentilerinizle başkalarının (ebeveyn, öğretmen, arkadaşlar, sevgiliniz) sizden bekledikleri arasında bir ayırım yapıyorsunuz: ilkinin mi yoksa ikincisinin gerçekleşmemesi sizi daha fazla rahatsız ediyor?

14. Yolculuktan ne bekliyorsunuz?

15. Birinin çaresiz bir hastalığı olduğunu bilseniz: bu şartlarda, aldatmaca olduğunu bizzat kabul ettiğiniz halde, onu umutlandırma yoluna gidiyor musunuz?

16. Bunun tam tersi bir durumdan ne bekliyorsunuz

17. Kişisel umutlarda size güven veren şey nedir?

a. Cesaretlendirme

b. Yapmış olduğunuz hatayı idrak etme

c. Alkol

d. Şahsınıza gösterilen itibar

e. Oyunda şans

f. Yıldız falı

g. Birinin size aşık olması

18. Diyelim ki ("İnsan insana yardım eder") umuduyla dolusunuz, ancak bu umuda katılmayan arkadaşlarınız var: bu yüzden dostluğunuz mu azalıyor yoksa umudunuz mu?

19. Bunun tam tersi durumda nasıl davranıyorsunuz, yani bir arkadaşınızın o büyük umuduna katılmadığınızda: o her hayal kırıklığına uğradığında, kendinizi hayal kırıklığına uğrayandan daha akıllı mı buluyorsunuz?

20. Bir umut doğrultusunda düşünmeniz ve ona göre davranmanız için, onun sizin insani ölçülerinize göre gerçekleştirilebilir cinsten mi olması gerekir?

21. Hiçbir devrim, şimdiye kadar ona bel bağlayanların umudunu tam anlamıyla gerçekleştirmemiştir; bu gerçekten hareketle, büyük umutların gülünç, devrimin gereksiz olduğu, yalnızca umutsuz kişinin düş kırıklığından kurtulduğu v.s. sonuçlara varıyor musunuz ve bu temkinli tutumdan ne bekliyorsunuz?

22. Ahirete umut bağlıyor musunuz?

23. Şayet belirli veya belirsiz bir umuda göre değilse, o zaman günlük işlerinizi, kararlarınızı, planlarınızı, neye göre yapıyor, nasıl muhakeme ediyorsunuz?

24. Şimdiye kadar hiç, bir gün boyunca veya bir saat süreyle tüm umutlardan yoksun oldunuz mu, herşeyin birgün son bulacağı, en azından sizin için son bulacağı umudundan bile?

25. Bir ölü görseniz: Onun hangi beklentileri size hoş görünür, gerçekleştirmemiş olanları mı gerçekleştirmişleri mi?

Moskova'da yedi hafta önce, bir bilim adamının Kremlin'deki iktidar sahiplerine bir mesaj çektiği haberi yayıldı: Bu mesaj yayın-

lanmadı, ancak anlaşılan aydınlar arasında duyuldu. Bu arada içeriği yalnız kulaktan dolma bilinen yazının tamamının çevirileri yayınlandı ("New York Times", "Die Zeit"): metnin yazarı bir Rus fizikçi, Bilimler Akademisi üyesi ve 1958 Nobel Ödülü sahibi Andrej D. Sacharow, komunisttir. Mesajı, kurbanlarının en az on milyon olduğunu tahmin ettiği Stalin dönemi yargılıyor ve bu dönem mirası olan bu günkü durumu inceliyor. Sacharow, kendine sosyalizm süsü veren ve bu yüzden de tabu olarak görülen kısır bürokratlığı anlatıyor; partilerin, dünyanın geleceğine ilişkin problemleri çözecek durumda olmayan, dolayısıyla da hem komünist ülkelerin kendileri hem de tüm dünya için ölümcül bir tehlike oluşturan o aptal dogmatizminden söz ediyor açık açık. Saharow, tarafından ihtisas sahibi biri olarak belgelerle kanıtlanabilen bu eleştiri bir alarm niteliğindedir ve şu realist uyarıya götürmektedir: Her iki bloğun, yani Doğu ve Batının taşlaşmış düşünce biçiminden sıyrılıp insanlık geleceğinin tek seçeneği olarak evrensel bir işbirliğine giden yolu bulması gerekmektedir (ki bu işbirliği bugün farklı rejimdeki devletlerin sırf yan yana varlıklarını sürdürmeleri şeklinde algılanmaktan daha kapsamlı bir anlam taşımaktadır: Kendi iktidar çıkarlarının faturasını bir üçüncünün hesabına çıkaracak şekilde pazarlık eden nükleer, süper güçlerin paktı.) Sacharow, Prag'a dikkat çekiyor; onun umudu bizimkiyle örtüşüyor: Sosyalizmin artık söz verdiği o büyük vaatler doğrultusunda gelişmesi.

Bu girişim karaya mı oturdu?

Çekoslovakya'daki Sovyet tankları, 17 Haziran günü Berlin'ini ve 1965 yılı Macaristan'ını hatırlatıyor deniliyor, ne var ki benzetme ye-

Sovyetlerin askeri müdahalesi, Rus halkının korkusunun değil, partilerin kendi halklarından duydukları korkunun bir tezahürüdür. Çekoslovakya'daki girişim başarılı olmadı değil, bastırıldı.

WELTWOCHE - Zürih, 30.8.1968

Hispano- Suiza Hitler'in ısmarlayıp da alma fırsatı bulamadığı topları ve buna ilaveten Afrika'ya döküntü mühimmat satıyor. İsviçre tüm iyi olanaklarını hizmete sunuyor, Moskova'daki büyükelçi August Lindt aracılığıyla. Gazeteler, Bührle Oerlikon'un yaptığı yasa dışı bir silah ticaretinden bahsediyor. Manşetler: Federal konsey inceleme talep ediyor. Nijerya, İsrail, Mısır ve Güney Afrika'ya yollanan silahlar için önce 10 milyon, sonra 90 milyon. dendi. Silah ihracatının resmi onayını almak için belgelerde tahrifat yapıldı; DR. Dietrich Bührle'nin bundan hiç haberi yok, iki vize müdürüne dava. İsviçre ordusunun müteahhiti olan Albay Bührle ve Federal Meclis bir noktada birleşiyorlar: Silah ihracatı olmadan İsviçre'de silah sanayii varlığını sürdüremezmiş. Kamuoyunu, sanki böylesi şimdiye kadar hiç görülmemişcesine yaralayan bu skandaldan birkaç hafta sonra federal meclis, Bührle - Oerlikon'a 490 milyon tutarında askeri malzeme ısmarlıyor. Başka kime ısmarlayabilirdi ki? Ne var ki, silah sanayisinin devletleştirilmesi söz konusu olamıyor; devletleştirme, ordumuzun müdafaa etmek zorunda olduğu o hürriyetin sonu olurdu. Duvar ilanları Biafra'ya yardıma çağmıyor. Federal Meclis Biafra için 1.000.000 İsviçre Frankı bağışta bulunuyor. Çocuklar ellerindeki bağış kutularıyla Biafra için bağış topluyorlar sokaklarda.

ÜYELER İÇİN EL KİTABI

(YAZIŞMALAR)

Dr. U. B., 53, Bern

Eski kitapların yaprakları arasında gözümüze çarpan ömür piramidini sergileyen temsili resimleri incelerken ("10 yaşı çocuk diliminde" v.s., "100 yaşı mezar grubunda"), belli bir mesafeyi korumalı. Böyle bir tanımlamaya göre kendinizi hayatın doruğunda hissetme duygusunu sadece ressamın orantılı çalışma gereksinimine borçlusunuz.

A.W., 55 Luzern

İlişikte gönderdiğiniz fotoğraf inandırıcı; bir hız moturu arkasında su kayağı yaparkenki görüntünüzü ancak memnuniyet verici olarak niteleyebiliriz... El kitabımızda spor faaliyetlerinin yararlı olmadığına dair bir iddia yok; damgalı sağlıklı olduğu ölçüde iyi hisseder kendini.

G.U., 76, Ascona

Ölüm her yaşta mümkün,yani damgalıdaki ölüm korkusunun artışı, onun damgalı olmasına bağlamak şart değil - huzurevlerinde korku artmaktan çok azalıyor. (Son aşama)

M.S., 43, Zürih

Mozart öldüğünde sizden on yaş küçük olduğu gerçeğiyle kafasını meşgul eden ilk kişi siz değilsiniz bunun bunaklılıkla ilgisi yok; göreceksiniz: Bunaklık, bir dahinin sizden on yaş büyük olmasının sizi avuttuğu anda baş gösterir.

Profesör O.P., 65, Basle

Emekli bir profesör olarak standart bir kitap yazmaya zaman bulabilmeniz, sizin (öyle yazıyorsunuz) için bir sevinç kaynağı da oluyormuş. Bu el kitabında, yaşlılıkta sevince yol açan her çeşit nedene fazlasıyla müteşekkirdiği gerçeğine asla karşı çıkılmıyor zaten.

O. Sch., 63, Melbourne

Bizim el kitabımız vatan sevgisinin .(Siz dışarda yaşayan birisiniz) bir bunaklık belirtisi olduğunu hiçbir zaman iddia etmemiştir. Ortada bir yanlış anlama var galiba. Gerçekten de hem vatanseverliğe, hem de şovenizme gençlerde de rastlanıyor; bunun tersine , o tabii vatan sevgisinin özellikle yaşlılıkta kaybolduğu vakalar da biliyoruz... Siz kırk yıldır Melbourne'de yaşıyorsunuz; azalmamış vatan sevginiz yaşlı olmanızdan çok Melbourne'de yaşıyor olmanıza bağlı.

H.H., 37, Stuttgart

Bir papaz olarak öne sürdüğünüz itirazlara söylenecek birşey yok ("Bir huzur evinde hizmet veriyorum, ihtiyaçların bunamaları gerçeğine söyleyecek birşeyim yok, ama dini inancımdan dolayı, bu insanların kıyamet günü yaratıcımızın huzuruna böyle bunak çıkmayacaklarından emin olduğum için onlara bakıyorum.")

Bayan Dr. A. St. () Konstanz

El kitabının sözkonusu ettiğiniz yerinde, sizi ve saygıdeğer eşinizi düşündüğüm doğru değil; topluluk içinde karısının kendisini kısıtlamasına izin veren her erkek bu yüzden damgalı addedilmez. Sizin örmekte bunun başka nedenleri olmalı. Bildiğim kadarıyla eşinizden biraz daha büyük olsanız bile, kelimenin tam anlamıyla hareketli birisiniz,ben de hiçbir zaman saygıdeğer kocanızın kendisini kısıtlanmış hissettiği duygusuna kapılmadım; o belki de, sizin sinirimize dokunduğunuzu düşünüyor, kaldı ki böyle birşey de söz konusu değil. İnanın bana! Metinde söz konusu olan yer Pittsburg'lu (A.B.D.) bir sanayiciyle ilgili. Karısı ona şöyle diyor: "Don't speak but think, honey!" (Konuşma, şekerim, düşün!) Ve o bile böyle söylemekte haksız değil. Tekrarlıyorum: İnanın bana! Sessiz sedasız eşinizi çok takdir ediyorum.

A.G., 55 Herrliberg

Bunak ve bunaklık tahkir edici sözler değil, sadece kavramdırlar; bu kavramların niteledikleri gerçek sizin için de

hala bir tabu olduğundan hakarete gösterdiğiniz tepkiyi gösteriyorsunuz. Değinilen nedenlerden ötürü günlük konuşma dilinde böyle olumsuz bir anlamda kullanılıyor.

Prof. Ch. V., 47, Princeton ABD

Değindiğiniz noktalar son derece yararlı. Üyelerimiz için hazırlanmış bilimsel bir el kitabı, kuşkusuz çok iyi olurdu; benim bildiğim kadarıyla, bu konuyla ilgili yayınlar genellikle sosyologlar tarafından hazırlanmıştır ve bazı üyeler için anlaşılabilir olmasa bile, hiçbir üyenin bu açıklamaları kendisiyle ilgili bulmadığını saptadım, doğrusu üyelerimiz, sadece sağlıklarıyla daha çok ilgilenmeleri gerektiği sonucuna vardıklarından tıbbî yayınlara ilgi duyuyorlar.

4

V.O., 68 Berlin/Viyana

Bunaklık belirtilerinin her meslek dalında nasıl olduğunun araştırılması gerekirdi. Sizi son zamanlarda sahnede görmedim. Her akşam seyircinin karşısına çıkmak insanın genç kalmasını sağlıyor,diyorsunuz; bunun ispatı olarak da bugün bile her sahneye çıkışta sahne heyecanı yaşadığınızı öne sürüyorsunuz. El kitabımızın hiçbir yerinde, damgalının mesleği onu halkın önüne çıkmaya zorladığında, artık sahne heyecanı, bunu gerektiren hiçbir nedeni kalmadığına ilişkin bir iddia yok.

H.P., 23, Frankfurt

Deneyim insanı cahilleştirir... Üniversiteli gençlerden sık sık duyulan bu sözde gerçek payı var; deneyimlere dayanıyor.

Bayan Ch. G., 50, Kilchberg

Tabii ki erkekle kadını eşit görüyorum. Bu el kitabında yaşlanmakta olan kadından söz edilmiyorsa ihmalkârlık veya nezaketten değil, bunun sadece tek bir nedeni var: kadını sırf erkekle ilişkisi olan bir varlık (mutlaka

hayatındaki erkekle değil, genelde erkeklerle ilişkisi olan) olarak görüyorum, seksüel eş olarak. Kadın, artık makyajdan medet ummayıp o zamana kadar kocasına adadığı kişiliğinin bilincine vardığı oranda, erkek birşeyler kaçırdığını sezmeye başlıyor. Kadının kendi kişiliğinin bilincine böylesi geç varması erkeği utandırıyor - kadının erkeğe hala bir zamanlar olmuş olması gereken genç kızı hatırlattığı anlar da oluyordur belki, ama erkek şimdi, etkilemek için kullandığı jestlere hiç yada hemen hiç cevap vermeyen, cinsiyetsiz bir eş tarafından faka bastırıldığını görüyor: Aynı zeka düzeyinde olsalar da, kadın şimdi ondan daha üstündür. Kadın erkekten daha olumlu bir biçimde yaşıyor.

PS.

O da her zaman değil.

PS.

Kadının daha çabuk yaşlandığı söylendiğinde onun cinsellikten daha erken azad edildiği kastediliyor - buna karşın erkek kendini halâ cinsel bir varlık olarak görmeye zorlanıyor veya görmeğe çalışıyor, böylece de bu tür bir varlık olarak yaşıyor; yaşlı erkeğin gülünç düşme olasılığı yaşlı bir kadınınkinden daha yüksek (ikinci veya son aşama). Ağırbaşlı bir ihtiyar kadının halâ erkek geçinen adamcağız üzerindeki hakimiyeti.

Monsignore G.C., 69, Roma

Michel de Montaigne'nin vecizesini TECRÜBEDEN adlı denemesinde bulursunuz (Yoksa ilk cümleleri bu konuya uygun düşecek olan), YAŞLILIK HAKKINDA adlı denemesinde değil, halbuki onun şu giriş cümleleri konuya uygun düşerdi: "Ben hayatımızın devamını belirleme biçimimizi kabullenmiyorum. Sıradan görüşlere kıyasla, bilgelerin bu süreyi büyük ölçüde kısalttıklarını görüyorum. Yani, diyordu genç Cato, intihar girişimini engellemek isteyenlere, ben, hayatla fazla erken vedalaşmış olduğum gerekçesiyle siteme maruz kalacak kadar genç miyim? Halbuki

sadece 48 yaşındaydı." (Montaigne ellidokuzundaydı.)

H.Z., 81, z.Z. Bad Ragaz

Tabii ki her zaman istisnalar vardır.

Beyannameler, Sorbonne Üniversitesi duvarlarında yazılar, duvar afişleri, tebeşir veya tükenmezle yapılmış karikatürler, Fransız öğrencilerin Mayıs ayından kalma sloganları, bildiriler, şimdi bütün bunlar kitap haline getirilip yayınlandı, bu kitabı evde, rahat köşemde yavaş yavaş karıştırıp, şu renkli baskının zevkini çıkarabilirim, olay mahallinden soyutlanmış, sadece sanat. BOURGEOIS VOUS N'AVEZ RIEN COMPRIS (Vatandaşlar, siz hiçbir şey anlamadınız.) Bağdaş kurarak okuyorum: FEU LA CULTURE Veya: L'ART C'EST MERDE (Sanatın Allah belasını versin).

TOWARISCH¹

"Bu mümkün değil ki", diyorum tercümana, "bu çok komik gerçekten o olup olmadığını sorun kendisine." Sorumu çevirmedeki çekingenliğini tabii ki anlıyorum; bu adam gerçekten o ise, o takdirde bir zamanlar dünyanın yarısının en güçlü adamıydı. "Niçin sormuyorsunuz?" diye soruyor ve böyle bir şeyin mümkün olabileceğini düşünüyor. "Sanırım", diyor tercüman hanım, "yolumuza devam etmeliyiz." Hep bu anaç tavırlar, sonra da ihtiyar Towarisch'e vaktimiz olmadığını söylüyor galiba. O adama gösterdiği soğuk saygı, bana verdiği cevabı çürütüyor: "Sıradan bir köylü o, size birşey söyleyeyim mi, buradaki insanların çoğu birbirine benzer." Kesin olan birşey varsa o da, bu ihtiyarın benzini olmadığı, vede bu civarda nerede benzini bulunabileceğini bilmiyor... Birkaç gün önce, Moskova'da, bir gün onun adını andım ve Sofija'dan bu adama karşı saygı duyulmasının istenmediğini, hatta bunun ayıp ve onun ismini her anışın büyük bir mü-

1) Yoldaş, arkadaş

nasebetsizlik olduğunu öğrendim. Bu bahçe çitinin önündeki karşılaşmanın, şayet bu yaşlı gerçekten düşündüğüm adamsa, tercümanım için rahatsız edici, belki de gerçekdışı olduğunu kavıyorum; adam kendisini tanıdığımı hemen farketmiş olmalı, Sofija'nın durumunu da, bu yaşlı adam, kendisine herhalde ikinci kez içinde bulunduğumuz bu kötü durumu anlatmış olan kadını, günümüzün bu akıllı uslu ve gayretkeş yoldaşını utandırmak istemiyor. "Nerede benzin bulabileceğimizi bilmediğini söylüyor, fakat benzin var." diyor Sofija ve sanki bundan şüphe ediyormuşum gibi "Tabii ki benzin var!" diye vurguluyor. Yaşlı adam Almanca bilmemesine rağmen başıyla onaylıyor. Çapasına yaslanmaya devam ediyor, sırtında sadece bir gömlek, emekliye ayrılmış yaşlı adam. Rusça bilmediğime birkez daha hayıflanıyorum. Yurtdışına hiçbirşey, bir tek kelime bile rapor etmiyeceğime temin etmek isterdim onu; ayrıca elimde bir fotoğraf makinası bile yok, sadece boş bir bidon. Sofija'nın şimdi niçin güldüğünü bilemiyorum; ama yine de memnunum. Bahçe çitine vardığımızda ihtiyar, bizim benzin ararken nasıl kan ter içinde kaldığımızı görünce içecek birşeyler teklif etti; Sofija hemen reddetti. Neden? En azından gültüyor şimdi; farkettiğim tek şey onun bu reaksiyonu üzerine ihtiyarın bana bakışı. Rusça'da yabancı (bildiğim kadarıyla) dilsiz demektir. Bana bakışı: neredeyse etkilenmiş gibi. "Nereden geldiğinizi soruyor", diyor. Sofija vazife şinas bir tavırla, "Ona sizin yazar olduğunuzu söyledim." Bunun üzerine onu güldüren şeyin ne olduğunu öğrenemiyorum. Rasgele gülümsüyorum. İhtiyarın "dilsiz"e yönelttiği ikinci soru, Sofija tarafından çevirilmiyor (zaten bunu sık sık yapıyor) ve dolayısıyla da cevapsız kalıyor. Adamın İngilizce anlayıp anlamadığını saptıyamıyorum; en azından bunu denemek için yönelttiğim "Do you have many visitors?" (Gelen gideniniz çok mu?) sorusunu duymamazlıktan geliyor. Gerçekten de çok beceriksizce yöneltilmiş bir soru, Allahtan Sofija İngilizce bilmiyor.

İnsan bu adamın, gözetimden uzak, çevreden memnun, yaşlanmış olsa da sağlıklı bir biçimde yaşamakta olduğu

izlenimine kapılıyor. İhtiyar halâ besbelli Batılı bir yazarın buralarda ne aradığına şaşarken bende tam o anda, sahi Küba krizi, o raketlerle tehdit ne zamandı diye düşünüyorum. "Yazarlara büyük saygısı varmış" diyor Sofija, ve yine ben yanlış anlamayayım diye "Bizim köylüler yazarlar büyük saygı beslerler." diye ekliyor. Halbuki sair durumlarda Almancası şaşılacak kadar mükemmel. Sarınım, ihtiyar Sofija'ya, yabancıya biraz önce ne söylediğini sorunca, beriki ona cevap vermeyip saatine bakıyor, biz de bakışıyoruz, ihtiyarla ben, iki çaresiz. Ben de Sofija tekrar çeviri faaliyetine girişsin diye, bu düz doğayı, şahlanmış marulları, bir kayın ağacını vs. yi övüyorum. Farkettiğim bir şey de adamın beklendiğinden daha ufak tefek, şişman değil ama tıknaz oluşu, yuvarlak kafasında da neredeyse hiç saç kalmamış. Onun tahmin ettiğim kişi olduğuna inancım arttıkça (Başlangıçta yalnız Sofija'yı kızdırmaktı amacım), mahcubiyetim de o oranda artıyor tabi. "Sofija, ona benim Sovyet Yazarlar Birliğinin konuğu olduğumu söyleyiniz" diyorum. bu adanı gerçekten o ise, beni ajan sanmasın diye, "Bunu söyleyiniz lütfen." Duyduklarına şaşmamış, düş kırıklığına uğramamış, sevinmemiş görünüyor; köylü mü yoksa sırdaş mı olduğu açık kalıyor. "Artık gitmemiz gerekiyor", diyor Sofija tekrar, belki de bir zamanlar savaş veya barış yapma kararını verme gücüne sahip olan bu ihtiyar da, Sovyetler Birliğini korumakla görevli bu turist rehberi kızın ve elinde boş bidonla onun bahçe çitinin önünde oyalanan bu yabancıнын orada biraz daha kalmalarını hiç umursamıyor. Onun evi benzin istasyonu değil ya. Bu adam vaktiyle Solschenyzin'in¹ eserlerinin yayınlanmasına izin vermişti. NOVI MİR, Stalin'in naaşını mosoleden çıkartmıştı. Biraz kaba saba ellerini çapanın sapına dayamış olarak karşımızda durduğu şu haliyle, insan onun bunları yapmış olduğuna pek ihtimal veremiyor. "Ona," diyorum, "buralarda yolumuzu kaybettiğimizi söyleyiniz." Burada olmaya izinli olmadığımız halde buradayız; Sofija'ya acıyorum. Gözleri kuş gözleri gibi, nereye baktığını her zaman pek kestiremiyorum. Bazen Towarisch hiçbir

şey söylemediği halde tercüme ediyor. "Sovyetlerde ilk kez mi bulunuyormuşsunuz", diyor Sofija, "ama ben ona cevap verdim zaten." Ben yine de "Üçüncü kez!" diyorum doğru olmadığı halde. Bunu niçin yapıyorum? Sofija da söylediklerimi çevirmeyip saatini gösteriyor, anlıyorum. Gelip de ihtiyar Towarischle konuşmaya başladığımızda el sıkışıldı, herkesle kardeş bir millet; şimdi ise durum daha zor. "Nikita Chruschtschow olup olmadığını sorsanız ona." Telaffuzuma rağmen aslında ismi anlamış olması gerekir. Akıllu uslu Sofija için çok zor bir an; şimdi de kendisi ismi anlamamış gibi yapıyor. Sanırım aşağı yukarı otuz yaşlarında, yani bu şu demek: Sofija, ülkenin herhangi bir yerinde okula gittiği dönemlerde bu adamı şakayıklarla selamlamaya yetişti, bundan hiç kuşku yok. "Niçin sormuyorsunuz?" diyorum yavaşça: Oysa Sofija'nın bunda ne suçu var ki. İhtiyar gözlerini bana çevirdiğinde ona elimi uzatmakta tereddüt ediyorum. "Ona teşekkür ettiğimizi söyleyiniz!" diyorum, "Biz, bir benzin istasyonu buluruz elbet." Sofija şimdi de şaşırmış görünüyor: "Öğrenmek istediğiniz başka bir şey var mı?" diyor söylediğimi çevireceğine. İhtiyar burada marul yetiştirirken (ister o adam olsun ister olmasın) Çekoslovakya'daki uygulamalardan, Vietnam'dan haberdardır mutlaka, bunamış görünmüyor, ve şayet kendisi Nikita Chruschtschow ise: bir devlet töreniyle toprağa verilmekten umudu kalmayışından da hayata küsmüş bir hali yok. "Biraz evvel ne sordu?" diyorum Sofija'ya. Kız bunlara çevirmeye değmez, önemsiz şeyler olarak bakıyor, bahçe çitinin üzerinden yapılan alelade bir sohbet. "Haydi gidelim", diyor, "o bize yardımcı olamıyor." Halâ benzinimizin olmayışı, onu giderek daha sinirli yapıyor. "Towarisch" diyor saçsız, yuvamlak köylü kafalı ihtiyara, ama devamını yine anlamıyorum. Tıpkı eskiden dünya basınında görüldüğü gibi gülüyor: O ufak gözler. Tokalaştığımızda tekrar onun olmuş olacağına inanmıyorum--

1) Solsehemnizyu, Alexander : 1918-Rus yazarı

BERZONA

Yüksek okul kanununa ilişkin görüş talep eden İsviçre televizyonu ekiple geliyor ve para vermeden çekim yapıyor, ama programı halka ulaştıramıyor: Şayet bu programda eleştirilen sayın millet vekili buna cevap vermek isteseydi yayınlanacaktı, ancak sayın milletvekili, üstelik bir sosyal demokrat, bunu istemiyor. Bunun yerine şimdi 100 Frank yolluyorlar...

ANI KIRINTILARI

Mimarlık eğitimi görürken kürsü derslerimizden birinin hocası, İsviçreli, koyu bir nasyonel sosyalizm yandaşlığıydı. Corbusier'in¹ adını ağzına yalnızca "kültür bolşevizmi"ne bir örnek vereceği zamanlar alırdı. İsviçre gayet tabii ki "Reich"a² dahilmiş, öyle derdi, Yahudiler hakkında ise: İsa Yahudi olmuş olamaz, İncil'i bir kez daha okuyun, Ahdicedit'i değil İncil'i, o zaman göreceksiniz bunun ne kadar derin ve bilgece olduğunu, üstelik İsa sarıındı, herhalde Kuzeyli bir marangozun oğluydu. Bu hoşsohbet adam, Prof. Friedrich Hess, hiç dışlanmıyordu çevreden: bu konudaki kararı; meclis tarafından kurulan Yüksek Okul Kurulu adına meclis veriyordu. Aynı dönemlerde başka bir hoca, Prof. Hans Bernoulli, bilindiği gibi sosyolojik ve ekonomik problemlerle uğraşan bir şehircilik dersi veriyordu: Vaktiyle serbest piyasa ekonomisi teorisi taraftarıydı ve bir defasında da meclisi eleştirdi. Bu adam dışlandı ve işine son verildi.

22.12.1968

Televizyonda Apollo 8 var: Aya yolculuk yapan üç kişi. Şu anda yerden takriben 200.000 km uzaktalar. Görüntü: Gözler ka-

1) Ke corb Corbusier, 1887-1965 Fransız kökenli isviçreli mimar

2) Burada "Reich" ile kastadilen, Hitler dönemi Almanya'sıdır.

maşıracak kadar parlak bir top olan dünyamız, maalesef pek iyi seçilemiyor. Bir an bir sürü küçük göktaş, buna ilaveten Huston'daki (Texas) insanlarla konuşan Borman'ın sesi: Burada pipo içmeye ara verdirecek herhangi bir neden yok. Yer çekiminden yoksun, uzayda ağır balık hareketlerine benzer davranışlar. İçlerinden biri, beyaz bir embriyonu andırıyor, el sallıyor. Aşağısı ve yukarısı onlar için birşey ifade etmiyor, bu kesin, ve bu duygu da televizyon ekranının önünde oturan seycide, ayaklarını yere bastığı için hafif bir mide bulantısı hissine yol açıyor. Şimdilik teknik yönden herşey yolunda. İçlerinden birinin midesi bulanıyormuş; Doktoru ona yeryüzünden öneride bulunuyor. Yayından sonra insan kendi kendine şöyle diyor: İnsanlık tarihinde ilk kez v.s., sonra yine Pazar Sporu.

23.12.1968

Bugün gösterilen yeryüzü fotoğrafları iyi. Tasavvur edildiği gibi bizim yeryüzü bir gezegen.

24.12.1968

Ay çevresindeki yörüngeleri üzerindeler. Yakındaki aydan son derece net görüntüler; yandan gelen ışığın aydınlattığı yanardağı, bu yüzde oluşan gölgelerle bariz bir biçimde görülebiliyor, televizyon ekranından yavaşça kayarak geçiyorlar, sürekli yenileri geliyor, ta ki insan şunu kabul edene kadar: heyecan verici olmaktan çok can sıkıcı. Heyecan yalnızca, orada olsam ne olurdu, düşüncesinden kaynaklanıyor. Görülenler bu düşünceyi pekiştiriyor, hepsi o.

25.12.1968

Ayın çevresini dolaştıktan sonra onları tek-rarayın ağırlık bölgesinden alan ve dünyaya götürecek olan yörüngeye oturtacak ateşleme gerçekleşti. Birkez daha ay fotoğrafları, tabiri caizse bunlara aşinayız artık. Evdeki herkes hatta komşular bunları seyrediyor; bu resimler kimsseye fazla birşey çağrıştırmıyorlar. Girişimin başarıyla sonuçlanmasının verdiği rahatla-ma, ancak kimse bu girişimin neler vadettiğini bilmiyor. ABD için prestij. Yine herkes birbi-rine şöyle diyor: İnsanlık tarihinde ilk kez v.s., ama bunu artık biliyoruz.

26.12.1968

Evde eğlence, dışarda kış. yılın bitirilmemiş yazışmalarının başında oturuyor ve kendimi af-fettirmeye karar veriyorum.

27.12.1968

Apollo 8. Bugün yeryüzüne yapılan başarılı dönüş, üç beyaz adamın televizyondaki görün-tüsü sağlıklı. Uçak gemisinde kırmızı bir halı üstünde yürüyorlar; biz onları seyrederken bu girişimin başarılı olmasını sağlayan bilimve tekniği, komputerleri düşünüyoruz, kahraman-ları değil. Televizyondaki spiker (Monte Ceñeri) hararetli bir biçimde bu üç ismi ebediyyer bizim ve çocuklarımızın çocuklarının hafızası-na naksetmeye çalışıyor: Borman Anders Lowell. Hiç kimse bugüne değin bu üç zorlu adam kadar uzağa uçmadı, şimdi onlara huzur, sağlık ve başarılarının devamını diliyoruz. Borman - Anders - Lowell ve örneğin Nansen arasındaki fark. Nefesimizi kesen girişimin

kişilikle asla bir ilişkisi yok. Zaten bu üç beyaz adam da asla kahraman gibi davranmıyor: Sadece kapsülden, sonunda kapsülden kurtulmuş olmanın getirdiği rahatlama var yüzlerinde: Adsız macerada en tehlikeli işi üstlenmiş olan üç teknisyen; başarısızlığa da uğranabilirdi, işte o zaman güneşin etrafındaki bir yörüngede açlıktan ölmüş olurdular şimdi; ama başarıya ulaşıldığından ayın etrafında dolaşmış olanlar onlar değil (spikerin de gayet güzel dile getirdiği gibi)- İnsanoğlu!

LOCARNO ECZACISININ DÜŞÜ

Terbiyesizlik bu! diyor adam sakın ama yüksek sesle, ta ki bu sözlere uyanıp sesini dışardan ancak duyabilecek bir tonda: Terbiyesizlik! ve ancak şimdi İtalyanca olarak: UNA VERGONA! E UNA VERGONA!... Şimdi rüyasından hatırladığı: İki bacağı da topallayan titrek bir papaz, belki de papaz rolünde, ancak topal, yangaboz bir komedyan, üstelik bir cimnaslik salonunda.

O zamanlar köy hekimidir, IL DOTTORE, sanki adını bilmiyorlarmış gibi; köyde sadece: IL DOTTORE diyorlar, adı yıllarca telefon rehberlerinde, posta kutusunda v.s. yazılı olduğu halde, o ise tabii ki onların soyadlarını, hatta çocuklarının adlarını bile bilmek zorundadır. Terbiyesizlik dediği şey başka bir şey olsa gerek.

Kendi sesine uyanıpda, aslında biraz bezgin ama rüyası devam etmesin diye gecenin bir yarısında dikilip yatağın kenarına oturarak lambayı açtığında köy hekimideğildir artık ve bir süre acaba bir zamanlar köy hekimi miydi değilmiydi diye kuşkuya düşer; ancak kısa bir süre sonra (her seferinde birkaç dakika devam ediyor) yeniden herşeyi hatırlar.

Köydeki terbiyesizlik, buna kafa yormaya ne gerek var, hemen hiç vukuat olmuyor,yıllardır cinayet yok. Gündüzleri insana dost görünüyorlar. Hepsi birbirine karşılıklı terbiyesizlik yapıyor. Kışın çok az güneş alan memleketleri hariç onları bir arada tutan da bu. Ama insan burada doğmamışsa bütün bunlara kafa yormaya gerek yok. Üstelik köyün cimnastik salonu da yok.

IL DOTTORE! Alaylı - kibar bir tınısı var.

Adam alkolik, uyanıp da daha önce bilincine vardığı şeyleri unuttuğunu farkettiğinde algılıyor bu gerçeği, daha biraz önceyse görebiliyordu o gerçekleri, apaçık görebiliyordu. O gerçeği görmemek aslında mutluluk veren bir hayal. O ihtiyar ve bunak piskopos ile spor salonunun bu hayalde onunla hiçbir ilişkisi yok, bütün bunlar adeta şakaymış gibi geliyor ona, önemsiz bir konu; bu bunak onu hiç ama hiç ilgilendirmiyor, bu iki bacağı da topalayan piskopos, tüyler ürpertici ve gülünç, rahatsız edici bir durum, böyle ele alındığında da terbiyesizlik.

Bir akşam önce onu aldattıklarını, köydeki o insanların onu aldattıklarını düşünüyor, onu yıllarca dolandırdılar, meselâ şu su faturasında. Tembelliğinden bu yeşil faturalara hep güvenmiştir, gerçi anlaşılır gibi değil ama herhalde adil ve doğrudurlar, delikli bir bilgisayar fişinin olması gerektiği kadar, üstlerinde kendi adı var.

Tabii artık genç bir kız değil. Elmacık kemikleri, sade bir biçimde taranmış saçlarıyla tıpkı 20 sene öncesi gibi. Onu bu haliyle hiç tanımadığı kadar neşeli görünüyor, ancak işleri varmış. Korku duymuyor. Konuşuyor, ama yalnız değil. Her taraf karmakarışık, kendisi bunun için

özür diliyor, ortalıkta bir sürü çocuk var, çocuklar kadının değil onun da değil.

Kadınla yalnızca iki kez yattı. Kadın onun sonra hangi mesleği seçtiğini öğrenmişe benziyor, bir taşra doktoru, ancak bunun önemi yok. Kadın çok yakınlık gösteriyor. Kadının anlattıklarının onunla hiçbir ilgisi yok. Olaylar herhangi bir yerde geçmiş. Kendisi o yöreyi tanımıyor, sözü edilen o yabancı evi de. Karmaşıklıktan dolayı özü dilemesi saçma. Tabii birbirlerine dokunmuyorlar.

Uyandığında başı ağlıyor.

Köy sakinleri onun aslında ne iş yaptığını çok iyi biliyor, IL DOTTORE Belki arkasından konuşuyorlar. Ne konuşabilirler ki! Meselâ fabrikanın (deri işliyor) nihayet bir su arıtma tesisi kurması için çabalıyor; halâ sonuç alınmadı. Bugün bile kötü kötü kokuyor. Belki yalan söylüyorlar, ama o artık ilgilenmiyor. Asıl büyük alçaklık bu da değil.

Bunak piskopos muhteşem bir koltuğa oturmak için topallaya topallaya aniden salona girince kadın kayboluyor. Yazık. Halbuki ona kendisinden başka hiçkimsenin bilemeyeceği ve sadece adamı, yalnız onu ilgilendiren birşey soracaktı.

Baş ağrısının nedeni her zaman olduğu gibi yine Grappa.¹

Kadını yıllardır görmedi, üstelik aklıma hiç gelmedi, sadece onun bir zamanlar, evli olduğu yıllarda ölü bir çocuk

1) Grappa: Üzümünden yapılan, genellikle Fransız ve İtalyanların içtiği bir tılr rakı

doğurduğunu biliyor. Başka hiçbir şey bilmiyor. Ona yıllar önce Zürich'in Bahnhof caddesinde tesadüfen rastlandığında: Burjuva kökenli bir hanımefendi, artık sadece burjuva biriydi karşısındaki.

İlk kez rüyasına giriyor. Çoğu sabahlar uyandığında olduğu üzere yine yalnızca, rüyanın gereksiz detaylarını anımsmıyor; sonra bir süre dayak yemişçesine bitkin hissediyor kendini. Akabinde günlüğüne koyuluyor tekrar, bütün köyün de bildiği gibi, sonradan alkolik olan IL DOTTORE.

Niçin mutluluk veren hayal?

Gündüzleri eczanede ince yüzünde kalın kemik çerçeve taşıırken, rüyanın kullandığı ancak farklı ele aldığı gerçekleri hatırlıyor. Örneğin spor salonu; lisede öğrenciyken bir gün spor salonunda bir tiyatro gösterisi sergilemişlerdi, o kadar.

Su faturası herhalde doğru olmalı.

Hayatında hiç mi hiç köy hekimi olmadı; uyandıktan sonra bir süre halâ, bir zamanlar köy hekimi olduğunu düşünebilmesi onu rahatsız ediyor. Doğru değil işte.

Diğer taraftan, uzun zamandır bir su arıtma tesisi için uğraş verdiği doğru, IL DOTTORE; bu yalnızca tüm köyde değil Bellinzona'da da biliniyor o ve İtalyancadaki başarısızlığı herkesce malûm. Winterthur¹ kökenlidir de.

..

1) Winterthur İsviçre'nin Almanca konuşan bölgesinde bir şehir

Tabakhane rüyasına ,irmiyor.

UNA VERGOGNA! Sesini bir başkasının sesiymiş gibi duyduğu zaman söyler bunu! Köyde sadece İtalyanca konuşuluyor.

Sonra bir ara, Leny'le yaptığı bir gezintiyi hatırlıyor, daha doğrusu: daha önce anlattığı bir anıyı hatırlıyor: Bir-kadının tangır tungur sallanan parmaklıklılı bir el arabasıyla gelişi, arabada oturan sakat ve geri zekalı bir çocuk, kendisi gerçek bir dehşetle, bu yüzün kendi yüzü olduğunu veya olabileceğini söylediği zaman üniversiteli kızın onunla alay edişi. Kendisinin hiç ağzına almadığı şeyse: daha sonra kızı ormanda baştan çıkardığıdır, ilk kez, asıl gülünç olan da buydu.

Gündüzleri herşey yeniden doğallaşıyor.

Bu piskopos, herşeyi bozan bu mor cüppeli bunak, bu çoban asalı, riyakâr moruk ve onu seyredenler, Locarnolu turistler, ihtiyarın müşterileri gelene kadar bu hayalden mutluluk duyuyor.

Halbuki tabakhane o küçük ırmağın iyice canına okuduğu halde, bu konuda başarıya ulaşamayacağını çoktandır biliyor; bilirkşi raporu talep etti, IL DOTTORE, bilirkşi raporu olmasa da mesele aşikâr; çocuklar bu ırmakta yüzüyor. Ona ne ki. onun çocukları değil ırmakta yüzenler

Güneşli bir gün, mevsim kış.

Herşey bir şekilde birbirine bağlı veya belki de aralarında

hiçbir bağlantı yok; bu ilişki yalnız hayal gördüğü sürece aşikar, tamamen aşikar. Asıl uyandıktan sonra düşüncelerine kattığı şeyler doğru değil; hepsi eczanesinde düşündüklerinden daha farklı ve daha gerçek...

İki bacağı da topallayan o bunak piskoposu gördüğü anda, gördüklerinin sadece rüya olduğunu biliyor zaten. Asıl terbiyesizlik buydu.

Artık bunu düşünmekten vazgeçtiğinde, (Bu arada arabayla Locarno'ya gitti, çünkü memurlarla konuşması gerekiyordu, öndan önce ailesiyle kahvaltı etti, şimdi de siparişleri yazdırıyor) birden bire uzun zamandır görmediği E'yi hatırladı. Galiba herşey o zaman başlamıştı: -E. (sokağın ortasında) asfaltta oturuyor, yani yerde, bir budist gibi bağdaş, kurmuş, akıllı ve her zamanki gibi espirili, ancak çıplak, normal bir insandan çok daha ufak ve ne yazık ki kolları yok. Görünüşü ürkütücü değil, iç parçalayıcı: o ünlü, devrimci, ancak şimdi gülümsüyor, zavallı bir sakat.

Öğleye doğru herşey ufalana ufalana anlam kazanmaya başlıyor.

Karısı ona rüyasındaki terbiyesizliğin ne olduğunu sorduğunda (kadın onun yüksek sesle konuştuğunu duymuş olacak ki) şöyle diyor: Bunlar madrabaz, köyün tümü, bunlar madrabazdan başka birşey değiller.

E. reformlara inanmıyor. Hep bunu tartışmışlardır. Ancak şimdi böyle kolsuz bir halde asfaltta otururken: Hak iddia etmeyi bırakmış, çıplak ve sevimli.

Hayalin merkezi boş kalıyor.

Çocukların okula gitme zamanı gelir gelmez köyü terk edecekler, bu bir süredir neredeyse kesinleşmiş gibi, acelesi yok; buna rağmen kahvaltıda bundan bahsediyor. Buradaki hayat hayat değilmiş.

Artık bir hanımefendi olmuş olan üniversiteli kızı rüyasında seviyor ilk kez; artık herşeyi biliyor. Birbirine dokunmaksızın, daha önce de değinildiği üzere. Diğer taraftan, uyandıktan sonra her seferinde hiç gerçekleşmemiş olan gizli bir aşk hikayesinden rüyasında haberdar oluşu ilk değil. Kıza sormak istediği şey: Onun da bunu hatırlayıp hatırlamadığı. O zaman demek ki o kız o gördüğü kız olacaktı.

IL DOTTORE, burada bütün akademik meslekleri böyle niteliyorlar, kendisi bir hekim olsaydı o zaman şöyle derlerdi: IL MEDICO.

Herşey yavaş yavaş kayıyor.

Meselâ, asıl kimi madrabaz olarak nitelemek gerektiği şimdi aklına geliyor: Yıllardır düpedüz ödeme yapmayan-kaza sigortası şirketini. Ama bu düşünce girmedii.

Arta kalan elmacık kemikli, düz saçlı üniversiteli kız. Suratı aslında basık. Uzun bir masada kahverengi ipekten bir elbiseyle oturuyor, bir burjuva kadını, biraz da bronzlaşmış; ancak daha sonra komodinin üzerinde oturmuş yabancı çocuklarla dolu bir ev, karmakarışık, fakat burjuva; kızın bütün bunlarla hiçbir ilgisi yok. Kız sadece ona hitabediyor. Adamın evli olmasının hiçbir önemi yok. Sü-

rekli girip çıkan ve konuşmalarını kesen insanların adamın arkadaşları olduğunu sanıyor kız. Ama bunlardan rahatsız olmuyor. Herhalde onun arkadaşları olmalılar, ancak adam onları tanımıyor. Kız şimdi çok çok güçlü olduğunu söylüyor.

Adam koridorları hatırladığını sanıyor.

Bu serbest bir ilişki değildi vaktiyle.

Koridorlarda hayvanlar, ama bulanık.

Birkaç gün önce, bir Grotto'da artık tabakhane konusunda uğraş vermekten niçin vazgeçtiğini anlatıyor, büyük laflar ediyor: Dünya değiştirilemezmiş, bu onun işi değilmiş, v.s., deli değilmiş ya.

Genellikle seksüel - anonüm düşler görüyor. (Elliye merdiven dayamış.) Kızı ayırımsayınca çok mutlu oluyor; kızın basık suratı adamın Danimarkalı asistanına benziyor biraz; ama asistan kızın adı Leny.

Üstelik Danimarkalıdan hoşlanmıyor.

A,da artık herşeyi biliyor ve söylenecek birşey yok. İyi bir karşılaşma, beklenmeyen bir karşılaşma. Kollarının olmayışı, neredeyse hemen hiç olmayışı E.'yi hiç etkilememişe benziyor. Kaza değil; ancak onu ilk kez çıplak görüyorlar. Herşey basit. İnsan onu asfaltta öyle (sit in)¹ oturmuş sırtıyıyor görünce okşamak istiyor. Aslında

1) Sit in=oturma eylemi

çok az sırtıyor veya hemen hiç. Görünüşü çocuksu, hepsi bu, sevimli.

Belki televizyonun da etkisi var.

Ertesi günün de rüyanın bir nevi etkisi altında geçmesi söz konusu değil; rüyanın herhangi bir bölümünü unutmaya gerek duymuyor; rüya güne baskın çıkmıyor (en azından eczanede geçen güne) ve yalnızca özel hayatın gü-lünçlüklerinde kaybolup gidiyor: Günişığına yenik düşen bir mutluluk.

Niçin hekim değil ki!

İğrenç kalan tek şey piskopos.

Bazen akşam üstü içki içiyor (halbuki her sabah bu işe bir son vermesi gerektiğini tekrarlıyor kendine), önce şarap, sonra Grappa, sadece düşündüğü, söylediğı, yaptığı ve bildiğı şeylerin doğru olmadığından emin olduğı için içiyor, bunu bildiğinden emin.

ANKET

1. Kadınlara acıyor musunuz?
2. Niçin? (Hayır ise niçin)
3. Bir kadına dokunduğunuzda, kadının elleri, gözleri ve dudakları bir heyecan ve istek dile getirdiğinde: Buna sizin yol açtığınızı mı düşünüyorsunuz?
4. Erkeklerle aranız nasıl?
 - a. Beraber olduğunuz hanımla sizden önce ilişkisi olan erkeklerle aranız nasıl?
 - b. Onunla sizden sonra ilişkiye giren erkeklerle aranız nasıl?
 - c. Ya siz de aynı kadını seviyorsanız?
5. Hayat arkadaşınızı seçtiniz mi?
6. Eski sevgililerinizle aradan uzun bir zaman geçtikten sonra dostça bir araya geldiğinizde: o zaman bir zamanlarki birlikteliğiniz size inandırıcı geliyor mu yoksa şaşırtıcı mı buluyorsunuz, yani mesleki çabalarınız ve politik görüşlerinizle onun gerçekten ilgilendiği duygusuna mı kapılıyorsunuz yoksa bugün size artık yapmış olduğunuz tüm bu tür konuşmaları boşuna yapmışınız gibi mi geliyor?
7. Akıllı bir lezbiyeni yadırgıyor musunuz?
8. Bir kadının sevgisinin nasıl kazanılacağını bildiğinize inanıyor musunuz ve günün birinde bir kadının sevgisini nasıl kazandığnz ortaya çıkınca: onun sevgisinden kuşkuya düşer misiniz?
9. Sizce erkekçe olan şey nedir?
10. Erkeğin kendisini aşağıladığına inandığı bazı işlere kadınların öncelikle yatkın olduğuna dair yeterince deliliniz var mı?
11. En çok kandiğiniz şey nedir?
 - a. Anaç davranışlar
 - b. Size hayranlık duyulduğuna inanmanız
 - c. Alkol
 - d. Erkek olmama korkusu
 - e. Güzellik
 - f. Sevgi dolu bir koruyucu olsanız bile üstün gelecek olanın siz olacağınız duygusuna fazla erken kapılmanız